Кырг
Контр. экз.

# КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:

# ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ

# ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА:

# ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

КЫРГЫЗПАТЕНТ

ISSN 1029-208X

2/99

**КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:**

**ИНТЕЛЛЕКТУ АЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ**

**ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА:**

**ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

**Илимий-практикалык журнал** **1998-ж. бери чыгып келатат**

**Уюштуруучу - КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН QKMQTYHYH АДДЫНДАГЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК БОЮНЧА МАМЛЕКЕТГИК АГЕНТСТВОСУ (КЫРГЫЗПАТЕНТ)**

**Журнал Кыргыз Республикасынын Юстиция министирлигинде катталган Karroo № 000844, индекс - 77301**

# № 2, 1999

**Редакциялык коллегиянын терагасы**
Кыргызпатенттин директору - Оморов **Р**.О. (башкы редактор)

**Редакциялык коллегия:**

**Тораганын орунбасарлары:**
Кыргызпатенттин директорунун 1 - орунбасары - Токоев А.Т.
Кыргызпатенттин директорунун орунбасары - Жацыл Абдылдабек кызы

**Редакциялык коллегиянын мучолвру:**
Исабаева З.Б., Кадыралиева К.О., Мамбетов АА, Саргалдакова Ж.З., Сопуева А.А., Шатманов Т.Ш., Казакбаева А.М. (жооптуу катчы), Хмилевская Л.Г., Арипов С.К. (чыгышына жооптуу)

Материапдарды кайталап басуу редакциянын макулдугу боюнча гана жургузулет.

Жарыяланган материапдардын авторлору келтирилген фактылардын, цитаталардын, энчилуу аттардын, геофафиялык аталыштардын жана башка маапыматтардын, ошондой эле материалдардагы ачык жарыялоого болбой турган маалымаггардын тандалышына жана тактыгына жооп беришет. Редакция автор менен коз карашы туура келбеген статьяларды дагы талкуу иретинде жарыялашы мумкун. Журнал жылына 2 жолу чыгат.

И Я

Редакциянын дареги:
Кыргыз Республикасы, 720049
Бишкек ш., 11 кичи/р., 10/1, Кыргызпатент

Тел.: 51-08-10, 51-08-18. Факс: (3312) 51-08-13

БгСлг": е а 1 I

# *Мазмуну*

### *1. АВТОРДУК УКУК*


1. Оморов Р.О. Кыргызстанда автордук укук менен чектеш укуктар системасын онуктуруу ........ 4

1.2. Кеннеди М. Автордук укук менен чектеш укуктарды ишке ашыруу. TRIPS Макулдашуусу ........ 14

1.3. Петере М. Автордук укук менен чектеш укуктар 21-кылымда: АКШдагы онугуу ........ 20

1.4. Шофиш У. Автордук укук менен чектеш укуктарды Европалык Союзда гармонизациялоо ........ 32


### *2. ЭЛ АРАЛЫК КЫЗМАТГАШТЫК*


2.1. Орозалинов С.Ш. Казакстан Республикасында автордук укук менен чектеш укуктарды коргоонун абалы ........ 58

2.2. Формби Н. Европалык патенттик уюм жана КМШ мамлекеттери менен Монголияга комок корсотуу ........ 68


### *3. САЯСАТ ЖАНА МЕЗГИЛ*


3. Исаков М. Эл аралык коопсуздукту сактоо укугу: булактар жана принциптер ........ 77


### *4. КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КЕЦЕШИ*


4. Окурмандарга жооп беребиз. (Автордук жонундо жана коргоо документине укук алуу жонунде) ........ 85


### *5. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН ТАРЫХЫНАН*


5. Ойлоп табуунун жана патент ишинин тарыхы ........ 91


### *6. КАЛЕЙДОСКОП*


6. Илимдин калейдоскобу ........ 105

ЖАРЫЯ ........ 108

# КЫРГЫЗСТАНДА АВТОРДУК УКУК МЕНЕН ЧЕКТЕШ УКУКТАР СИСТЕМАСЫН 0НYКТYРYY

*Р. О. Оморов - Кыргыз Республикасынын Окмотунун алдындагы Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеггик агентствосунун (Кыргызпатенггин) директору, техникалык илимдердин доктору, профессор, академик*

/

Кыргызстандын интеллектуалдык менчигинин (ИМ) ведомствосу (Экмет тарабынан 1993-жылы 15-июнда илим жана жаны технология боюнча Мамлекеттик комитетинин алдындагы Патент башкармасы катары тузулген болчу. Патент башкармасы 1995-жылдын январынан тартып Билим беруу жана илим министрлигинин ИМ Башкы башкармасы аталып, кайрадан тузулгон, ал эми 1996-жылдын мартында анын базасында Кыргыз Республикасынын Окмотунун алдындагы Интеллектуалдык менчиктин мамлекеттик агентствосу (Кыргызпатент) тузулгон, ал аткаруу бийлигинин системасындагы оз алдынча административдик ведомство болуп саналат.

Кыргызпатент Мамлекеттик агентство катары ИМдин объектилерин бардык жагынан коргоо маселелерин башкарат, алар:

- онер жай менчигинин объектилери (ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, енор жай улгулору, товар белгилери, тейлое белгилери, товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары, фирмалардын аталыштары);
- автор укугунун объектилери (илимдин, адабияттын жана искусствонун чыгармалары) жана чектеш укуктардын объектилери (аткаруулар, фонограммалар, эфирдик жана кабелдик беруулер);
- ИМдин салттуу эмес объектилери (селекция жетишкендиктери, интегралдык микросхемалардын топологиясы).

ИМди коргоонун мыйзамдык базасы азыркы мезгилде негизинен калыптанып калды (1-таблица) жана ал 10 мыйзамды кучагына алып турат.

1-таблица

| *к/№* | *Мыйзамдык актынын аталышы* | *Кучуно кирген датасы* |
|---|---|---|
| 1 | Граждандык укуктун II белугу, 5-белуму "Интеллектуалдык менчик" | 01.03.98 |
| 2 | Патенттик Мыйзам | 04.02.98 |
| 3 | Товардык белгилер, тейлее белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жонунде | 28.02.98 |

| | | |
|---|---|---|
| 4 | Автордук укук жана чектеш укуктар жонунде | 23.02.98 |
| 5 | ЭЭМ жана маалымат базалары учун программаларды укуктук коргоо женундо | 04.04.98 |
| 6 | Интегралдык микросхемалардын топологияларын укуктук коргоо женундо | 10.04.98 |
| 7 | Коммерциялык жашыруун сыр женунде | 10.04.98 |
| 8 | Селекциялык жетишкендиктерди укуктук коргоо женунде | 26.06.98 |
| 9 | Монополиялык ишкердуулукту чектее, атаандаштыкты коргоо жана енуктуруу женунде | 15.04.94 |
| 10 | Кызматтык ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, енер жай улгулеру женунде | 13.08.99 |

Олкенун парламентине кароого дагы бир мыйзамдын "Фирмалардын аталыштары женундогу" мыйзамдын долбоору берилген, "Патенттик ишенимдуу екулдер женунде" мыйзамдын долбоору иштетилип жатат.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш кодексинин бир катар нормаларында, административдик жоопкерчилик жонундегу Кодексте ИМ укугун бузгандыгы учун тийиштуу санкцияларды колдонуу каралат. ИМ укугун коргоодогу айрым чек аралык чаралар Бажы кодексинин бир катар статьяларына киргизилген.

ИМдин конкреттуу объектилери боюнча укуктук мамилелерин аныктоочу ар кандай жоболор жана эрежелер турундогу тиешелуу мыйзамдык нормативдик-укуктук база иштелип чыгып, колодонууга киргизилген.

Кыргызпатент эл аралык кызматташуу жаатында кыйла иш алып барат. Кыргызпатенттин туздон туз катышуусу менен ИМ тармагында тузулген негизги эл аралык келишимдер 2-таблицада керсетулген.

2-таблица

| *к/№* | *Аталышы* | *Кошулуу датасы* |
|---|---|---|
| 1 | ИМБДУну уюштуруучу конвенция | 14.02.94 |
| 2 | Онер жай менчигин коргоо боюнча Париж конвенциясы | 14.02.94 |
| 3 | Товардык белгилерди эл аралык катгоо женунде Мадрид Макулдашуусу | 14.02.94 |
| 4 | Патенттик кооперация женунде келишим (PCT) | 14.02.94 |
| 5 | Евразиялык патенттик Конвенция | 13.01.96 |

| | | |
|---|---|---|
| 6 | Белгилерди каттоо учун товарларды жана тейлоелерду эл аралык классификациялоо (БТЭК) женунде Ницца макулдашуусу | 10.12.98 |
| 7 | Локарн Макулдашуусу | 10.12.98 |
| 8 | Вена Макулдашуусу | 10.12.98 |
| 9 | ТРИ ПС Макулдашуусу | 20.12.98 |
| 10 | Эл аралык патенттик классификациялоо боюнча Страсбург Макулдашуусу (ЭПК) | 10.09.99 |
| 11 | Автордук укук боюнча ИМБДУнун келишими (АУК) | 10.12.98 |
| 12 | Адабий жана керкем чыгармаларды коргоо боюнча Берн Конвенциясы | 08.07.99 |

Мындан тышкары, Россия, Казакстан, Эзбекстан, Азербайжан, Армения менен онер жай менчигин коргоо боюнча екметтер аралык эки тараптуу келишимдер тузулген. Турк Республикасы менен ИМди коргоо боюнча Келишим тузулгон.

Кыргызстандын ИМ системасынын жана ведомствосунун структурасы 1- жана 2-суротто келтирилген.

1-сурет.

ИМдин Мамфондусу - интеллектуалдык менчиктин Мамлекеттик фондусу интеллектуалдык менчиктин объектилерин тузууну жана пайдаланууну, техникалык жана коркем чыгармачылыктын енугушуне комек корсотууну мамлекеттик колдоо болуп саналат;

МПТК - Кыргызпатенттин алдындагы мамлекеттик патенттик жана илимий-техникалык китепканасы Республикабыздын илимий-техникалык китепканасынын (РИТК) негизинде тузулуп, ойлоп табуучулукту, чыгармачылыкты жана интеллектуалдык менчиктин системасын енуктурууну камсыз кылуу маалыматын берууго арналган болчу;

"Табылга" инновациялык борбору юридикалык тараптар менен жеке адамдарга патенттик-маалыматтык кызмат керсетуу, ошондой эле Кыргызпатенттин басма милдеттерин аткаруу учун тузулген;

ИМдин жогорку окуу жайлар аралык кафедрасы жогорку окуу жайларынын студенттерине интеллектуалдык менчик укугу, патенттик укук, патент таануу, автордук укук жана чектеш укуктар боюнча билим беруу учун, ошондой эле жогоруда аталган сабактар боюнча адистердин квалификациями жогорулатуу учун тузулген.

## *II*

Кыргызстандын автордук укук жана чектеш укуктар системасы ИМ системасынын белугу болуп саналат. Оз елкебуздегу автордук укукту коргоо системасынын негизи тарыхый жагынан алганда республикалык ВААП белуму уюшулган 1973-жылдан бери эсептелип келатат. Бирок, ВААПтын белумунун базасында тузулген автордук жана чектеш укуктарды коргоо боюнча Окмет алдындагы Мамагентство 1996-жылы жоюлганга дейре автордук жана чектеш укуктарды коргоо системасы мурдагы СССРдин мый-

замы боюнча (1964-жылдагы Кыргыз ССРинин граджандык кодексинин негизинде) иштеп келген жана ошондуктан азыркы кездеги рынок мамилесине коошкон эмес.

Кыргыз Республикасынын Окметунун алдындагы ИМ Мамлекеттик агентствосу (Кыргызпатент) уюшулган кезден баштап ага автордук жана чектеш укуктар боюнча жоюлган Мамлекеттик агентствонун милдеттери откерулуп берилип, ал автордук укук жана чектеш укуктар системасынын осушу ИМдин бардык системасынын ажырагыс белугу болуп калды.

Кыргызстандын кез каранды эмес жана демократиялык укук мамлекетин куруусуна байланыштуу анын жаны коомдук жана экономикалык мамилеге етушу интеллектуалдык менчик жагынан, атап айтканда автордук жана чектеш укуктар тармагында жаныча мамиленин зарылдыгын пайда кылды.

Улуттук мыйзамдар эл аралык укуктун талаптарына ылайык гармонизацияланышы зарыл. Мына ушу жагы эске алынып, 1998-жылы "Автордук укук жана чектеш укуктар женунде", "ЭЭМ программалары жана маалымат базалары учун укуктук коргоо женунде" мыйзамдар кабыл алынгап болчу. Мындан тышкары, 1998-жылдын 1-мартынан бери Кыргыз Республикасынын Граждандык Кодексинин экинчи белугу колдонууга киргизилип, анын бир белуму толугу бойдон интеллектуалдык менчикке, анын ичинде автордук жана чектеш укуктарга (АЧУ) арналган .

Тийиштуу мыйзамдарга ылайык актылар иштелип чыкты жана ишке киргизилди (3-табл.).

Кыргызстан автордук укук жана чектеш укуктар жагынан алганда (АЧУ) эки эл аралык келишимге (2-табл. карагыла) - Адабий жана керкем чыгармаларды коргоо женундегу Берн Конвенциясына, ошондой эле автордук укук боюнча (АУК) ИМБДУнун Келишимине кошулган (АУК). Чектеш укуктар жаатындагы (Рим, Женева жана ДИФ келишимине) Конвенциялар менен келишимдерге кошулуу женундегу маселелер каралуунун алдында турат.

Кыргыз Республикасы Турк Республикасы менен (13.11.98) ИМди коргоо женундо, АЧУну ичине камтыган эки тараптуу Келишим тузду. Кыргызпатент Россиянын автордук коому (РАК) менен, Казакстандын Мамлекеттик агентствосунун АЧУсу жана автордук коому менен, КМШ елкелеру учун **IFPIННН**, аймактын екулдеру менен ведомстволор аралык келишимдерди гузгон.

3-таблица

***Автордук укук жана чектеш укуктар тармагындагы мыйзамдык актылар***

| *к/№* | *Лталышы* | *Кучуно кирген датасы* | *Эскертуу* |
|---|---|---|---|
| 1 | Автордук укуктун жана чектеш укуктардын объектилерин пайдалануу учун автордук сый акынын минималдык елчемдеру женунде Жобо | 17.12.98 | вкметтун № 832 гоктому |

| | | | |
|---|---|---|---|
| 2 | Автордук укук, чектеш укуктардын объектилерин жана автордук келишимдерди каттоо боюнча жыйымдар жонунде Жобо | 14.05.99 | вкметтун № 260 TOKTOMV |
| 3 | Электрондук-эсептеечу машиналары, маалымат базалары жана интегралдык микросхемалардын топологиясы учун программаларды каттоо боюнча жыйымдар женунде Жобо | 26.05.99 | вкметтун № 286 токтому |
| 4 | Автордук укуктун жана чектеш укуктардын объектилерин каттоого етунме жазуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери | 20.10.98 | Юстиция министрлигинин № 26 каттоосу |
| 5 | Электрондук-эсептеечу машиналар у4Yh программаны же маалыматтар базасын расмий катгоого етунмвлерду жазуунун, беруунун жана карап чыгуунун эрежелери | 09.04.99 | Юстиция министрлигинин № 27 каттоосу |
| 6 | Автордук укуктун объектилерине автордук келишимдерди, чектеш укуктун объектилери тармагындагы келишимдерди, интегралдык микросхемалардын топологияларына укук беруу женунде келишимдерди каттоонун жана карап чыгуунун эрежелери | 12.04.99 | Юстиция министрлигинин № 28 каттоосу |
| 7 | Автордук укуктун жана чектеш укуктардын объектилерин пайдаланууга лицензиялык келишимдерди кагтоонун жана карап чыгуунун эрежелери | 12.04.99 | Юстиция министрлигинин № 28 катгоосу |

Кыргызстандын Буткул Дуйнвлук Соода Уюмуна (БСУ) мучв бвлуп кириши маанилуу окуядан болуп саналат жана анын чегинде АЧУну коргоо боюнча нормаларга ылайык келген ИМдин укуктарынын (ТРИПС) соода аспектилери боюнча Келишим колдонулууда.

БСУга кируу Кыргызпатентке ТРИПСтин нормасын аткаруу боюнча чон жоопкерчиликги жуктойт. Кыргызпатент бул жаатында ачык-айрым иш алып барууда. вкметтун токтому менен ведомствонун кенири Коллегиясы тузулду, ага укук коргоонун буткул органдарынын окулдору катышат. Бул Коллегиянын негизги милдети ведомстволор аралык чараларды жана ИМ укугун ишке ашыруунун жол-жобосун иштеп чыгуу, ошондой эле интеллектуалдык "каракчылыка" тыюу салууну иштеп чыгуу болуп саналат. Мындан тышкары, ТРИПСтин ото маанилуу маселелери БСУнун алдындагы милдеттенмелерди аткарууну координациялоо боюнча Кыргыз Республикасынын бкмотунун алдындагы Ведомстволор аралык комиссиясынын чегинде каралууга тийиш.

Кыргызпатенттин колунда АЧУну коргоонун натыйжалуу жол-жобосу женундо, жамааттык негизде мулк укуктарын башкарган уюмдар жонунде толук мяалыматтын жогун белгилей кетуу зарыл. Эл аралык уюмдар менен, ай-

рыкча ИМБДУ менен тыгыз кызматташуунун зарылдыгы бар, бул жагынан алганда ушул сыяктуу семинарлардын мааниси зор.

Эми АЧУну коргоо системасын енуктуруунун айрым маселелерине токтоло кетейин, анткени алар езумдун байкоомдо биздин олкелерубуздун системасына окшош жана актуалдуу болуп эсептелет деп да ойлойм.

Баарыдан мурда авторлордун мулк укуктарын жамааттык негизде башкаруу системасын онуктуруу женунде.

Кыргызпатент ушул азырда "Автордук укук жана чектеш укуктар женундегу" мыйзамга ылайык Кыргызстандагы мулк укуктарын жамааттык башкаруу боюнча уюмдун милдетин аткарып жагат, аны учун ведомствонун структурасында тийиштуу башкармалык тузулген. Ошол башкармалыктын келишимдер белуму авторлор жана укук ээлери менен укуктарын жамааттык башкарууга еткеруп беруу женунде келишимдерди тузет, жана башкаруу ишин ошонун негизинде жузеге ашырат. Башкармалык 1.02.2000-жылга чейинки чыныгы еткеел мезгилдеги укуктук коргоодо боштукту (вакуумду) болтурбоо учун жамааттык башкаруу системасы киргенге чейинки каттоосу бар башка авторлор менен укук ээлеринин мулк укуктарын жамааттык башкаруу, милдеттерин аткарууга мажбур болгонун белгилей кетуу зарыл.

Кыргызпатенттин алдындагы жамааттык башкаруунун маселелерин негиздуу жана компетенттуу чечуу учун вкметтун 13.07.1999-жылдагы № 391 Токтомуна ылайык кецешме орган - автордук жана чектеш укук ээлеринин Кенеши тузулуп, анын курамына белгилуу авторлор менен укук ээлери кирген. Бул органдын сунуштары мулк укугун жамааттык башкаруунун маселелерин натыйжалуу чечуу учун компетенттуу база болуп калышы керек.

Автордук жана чектеш укуктардын объектилерин пайдаланууда авторлордун укугун бузууну болтурбоонун натыйжалуу механизмдеринин бири болуп уруксат беруу - лицензия жол-жоболору эсептелет. Ошону менен бирге Кыргызпатент менен чыгармаларды концерттерде, шоуларда, автордук кечелерде жана башка иш-чараларда эл алдында аткаруу учун пайдалануучулардын ортосунда лицензиялык келишим тузулет.

Муну менен бирге Кыргызпатент ага ез укуктарын берген авторлордун атынан гана эмес, чет елкелук автордук-укук коомдору менен тузулген тиешелуу келишимдер боюнча чет елкелук укук ээлеринин атынан да лицензияларды берууге акылуу экендигин белгилей кетуу керек.

Кыргызстандын Эл аралык конвенциялар менен келишимдерге кошулушу АЧУ объектилери менен субъектилеринин каттоо системасын енуктуруу учун кенири мумкунчулук берет. Бул баарыдан мурда CAE авторлору менен WWL чыгармаларынын эл аралык тизмелери менен ез убагында жана оперативдуу турде маалымат алмашып туруу учун шарттарды тузууге байланыштуу. Аны учун тийиштуу маалыматтар базасын башкаруу системасы бар улуттук авторлордун жана алардын чыгармаларынын тизмеси тузулет.

Автордук калем акыны натыйжалуу чогултуу, белуштуруу жана авторлорго телее учун чыгармаларды пайдалануунун бардык турлерун ез убагында тактап турууга мумкунчулук беруу учун авторлор менен чыгармаларды каттоо милдетин керектуу уюштуруучулук жана материалдык-техникалык децгээлге кетеруу керек.

Инспектордук кызматтын мурдагы системасы эл алдында аткарылган чыгармалардын авторлорунун автордук укугун камсыз кылууга гана багытталган эле. Авторлор учун сын акы телее негизинен театрларда, концерттик мекемелер менен цирктерде коюлган оюн-шооктордон чогултулуучу.

Жаны коомдук жана экономикалык мамилеге етуу менен АЧУ объектилерин пайдалануунун жаны турлеру, атап айтканда шоу-бизнеске окшогон турлору енуго баштады. Шоу-бизнес музыкалык чыгармалардын унун жана видео жазууларын, чыгармаларды ар кандай ун сактагычтарда кобойтууну жана таркатууну, коргезмолерду еткерууну, гастролдор менен концерттерди уюштурууну, музыкалык видеоклиптерди камтыган кеп кырдуу тушунук.

Пайдалануучулардын чойресунун кенейиши менен гана эмес, азыркы маалымат технологиясынын ©нугушуне байланыштуу болгон АЧУ объктилерин колдонуунун масштабдары менен турлерунун кескин есушу авторлорго калем акыны топтоону гана эмес, белуштурууну, ошондой эле интеллектуалдык "каракчылык" менен натыйжалуу курошууну камсыз кылуучу инспектордук кызмат системасын мындан ары ©нуктурууну талап кылат.

АЧУ системасын натыйжалуу енуктурууде кадр менен камсыз кылуу эн маанилуу болуп эсептелет. Кыргызпатент ушул багытта максаттуу иш жургузууде: кадрларды даярдоо ИМРИ (РИИС) аркылуу, елкебуздун жогорку окуу жайларынын юридикалык факультеттери аркылуу жургузулот. Квалификацияны жогорулатуунун семинарларга, стажировкаларга, симпозиумдарга окшогон, айрыкча ИМБДУ уюштурган турлеру кенири колдонулат.

Ошондой эле кадрлардын квалификациясын жогорулатуунун дагы бир турун - ИМБДУнун Академияларында окуу турун кенири колдонуубуз зарыл.

Кыргызпатенттин 1999-жылдын 15-июлуна карата АЧУ объектилерин каттоо жана эсепке алуу боюнча статистикалык маалыматтар 4-7-таблицаларда керсетулген.

4-таблица

***Каттоого алынган авторлор менен чыгармалардын саны***

| *Жьыдар* | *Авторлор* | *Чыгармалар* |
|---|---|---|
| 1996-ж. чейин | 625 | 6858 |
| 1996-ж. | 29 | 19 |
| 1997-ж. | 50 | 78 |
| 1998-ж. | 47 | 442 |
| 15.07.1999-ж. чейинки етунмелер | 42 | 210 |
| алардын ичинен каттоого алынгандары | 30 | 139 |
| Баардыгы | 793 | 7607 |

5-таблица

*Категориялары боюнча каттоого алынган авторлордун саны*

| к/№ | Аты | Жылдар | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1996 | 1997 | 1998 | 1999 | Баары |
| 1 | Тексттин авторлору (жазуучулар, драматургдар, сценаристтер, илимий эмгектердин авторлору) | 27 | 48 | 34 | 22 | 131 |
| 2 | Композиторлор | 2 | - | 7 | 3 | 12 |
| 3 | Суретчулор | - | 2 | 3 | 3 | 8 |
| 4 | Архитекторлор | - | - | 1 | - | 1 |
| 5 | Корком кол онорчулук | - | - | 1 | - | 1 |
| 6 | Чектеш укук | - | - | 1 | - | 1 |
| 7 | Жыйнактар жана курамдуу чыгармалар | - | - | - | 2 | 2 |
| | Баардыгы | 29 | 50 | 47 | 30 | 156 |

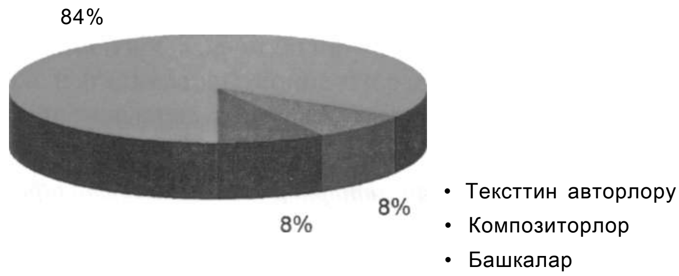


3-сурет.

6-таблица

*Категориялары боюнча каттоого алынган чыгармалардын саны*

| к/№ | Атальшы | Жы.ъщ0 | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | 1996 | 1997 | 1998 | 1999 | Баары |
| 1 | Тексттер | 12 | 67 | 61 | 117 | 257 |
| 2 | Музыкалык чыгармалар | 7 | - | 361 | 20 | 388 |
| 3 | Корком чыгармалар | - | 11 | 3 | 1 | 15 |

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 4 | Архитектуралык чыгармалар | - | - | 1 | - | 1 |
| 5 | Корком кол онерчулук чыгармалары | - | - | 15 | - | 15 |
| 6 | Чектеш укуктун чыгармалары | - | - | 1 | - | 1 |
| 7 | Жыйнактар жана курамдуу чыгармалар | - | - | - | 1 | 1 |
| | Баардыгы | 19 | 78 | 442 | 139 | 678 |

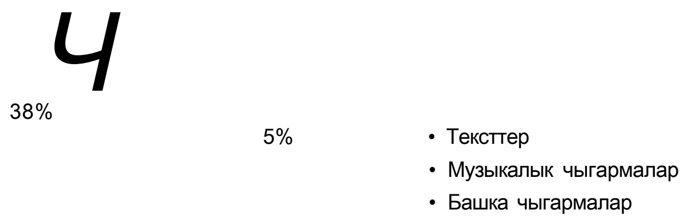


4-сурот

7-таблица

*Каттоого алынган келишимдердин саны*

| *к/№* | *Аталышы* | *Баары* |
|---|---|---|
| 1 | Пайдаланууга карата лицензиялык келишим | 19 |
| 2 | Укугун откоруп беруу боюнча автордук келишим | 7 |
| 3 | Мулктук укуктарды жамааттык негизде башкаруу келишими | 108 |

# АВТОРДУК УКУК МЕНЕН ЧЕКТЕШ УКУКТАРДЫ ИШКЕ АШЫРУУ. TRIPS МАКУЛДАШУУСУ

*М. Кеннеди - Буткул думнвлук соода уюмунун (БСУ) Интеллектуалдык менчик бвлумунун юрист-кенешчиси*

Укуктарды ишке ашыруу боюнча TRIPS Макулдашуусунун Жоболору III белукте берилген жана ал беш болумдон турат. Биринчи белумде жалпы милдеттенмелер чагылдырылып, алар Макулдашуунун бардык жоболорун ишке ашырууда сакталышы керек. Бул милдеттенмелер жалан гана тиешелуу процесстердин натыйжалуулугуна жана айрым базалык талаптарга багытталган. Кийинки болумдер граждандык жана административдик жол-жоболор, укуктук коргоо каражаттары, кылмышка каршы аракеттердеги алдын ала керуулучу чаралар жана атайын талаптар менен байланышкан. Бул жоболор негизги эки максатты камтыйт: анын биринчиси - укук ээлерине берилуучу укуктарды ишке ашыруу учун натыйжалуу каражаттар менен камсыз кылуу; экинчиси - соода иштерин ачыкка чыгарууда тосколдуктарды болтурбоо жана эреже бузууларга жол бербоо максатында укуктук коргоо менен камсыз кылуу учун ушундай формадагы чараларды ишке ашыруу-

Ушул Макулдашууда камтылган граждандык жана юридикалык жол-жоболор жана укуктук коргоо каражаттары интеллектуалдык менчик боюнча автордук, чектеш жана башка укуктарды бузууларга карата колдонулушу керек. Ушул эле чаралар менен кылмышка каршы жоболор каракчылыкка жана жасалмачылыкка да каршы колдонулушу керек. Ушул максатта каракчылыктын товарлары автордук укукка жана чектеш укуктарга ылайык кайталап чыгаруу укугун бузуучу товар деп аныкталат, товардын жасалмасы болсо - бул чындыгында товардык белгилерди кечурмелоп колдонууну камтыган товар болуп эсептелет.

## *Жалпы милдеттенмелер*

Укуктарды ишке ашыруу боюнча жалпы милдеттенмелер 41-статьяда берилген. 1-параграфка ылайык анын жол-жоболору интеллектуалдык менчик укуктарын бузуулардын ар кандай актыларына каршы натыйжалуу аракетгерди колдонууга мумкунчулук бериши керек жана укуктук коргоо каражаттары жоболорду мындан ары бузууларга жол бербее максатында тездик менен колдонулушу керек. Экинчи жагынан бул жол-жоболор ачык соодага тоскоол болбогондой жана укук ээлерине берилген укуктук коргоо аларды ар кандай бейчекиликтерден сактагыдай колдонулушу керек.

Кийинки уч параграфта айрым жалпы талаптар берилген жана алардын максаты тиешелуу процесстерди ишке ашыруу болуп эсептелет. 2-параграф ушул жол-жоболорду ишке ашыруу менен байланышкан. Бул жол-жоболор акыйкаттуу, калыс болуп, созсуз эле кымбат же татаал болбошу, же убакыты боюнча ото эле катуу чек коюлбашы же ыксыз созулбашы керек. 3-

параграфта иштин манызы боюнча чечимдер каралат. Мындай чечимдер жазуу жузунде жана негиздуу болушу зарыл. Иштин манызы боюнча чечимдер далилдерге негиздениши, тараптарга болсо ез пикирин айтууга мумкунчулук берилиши керек. 4-параграфта сот органдарына соттук териштируулерунде тараптарга карата административдик жыйынтыктоочу чечимдерди мыйзамдардагы юридикалык жоболорго ылайык кайтадан карап чыгышы учун мумкунчулук тузуу керек. Ошондой болсо да кылмыш болгон учурларда ишти кайтадан карап чыгууга мумкунчулук беруу боюнча милдеттенмелер жок.

5-параграфка ылайык интеллектуалдык менчик укуктарын ишке ашыруу боюнча жоболордо мыйзамдарды жалпысынан ишке ашыруудан айырмаланган юридикалык системаны тузууге карата кандайдыр бир милдеттенмелер каралбайт, бирок кандай болгондо да ал мамлекет-катышуучулардын ез мыйзамдарын ишке ашыруу боюнча укуктарына кысым керсетпешу керек. Кошумча иретинде жоболордо интеллектуалдык менчик укуктарын ишке ашыруу менен мыйзамдарды бутундей ишке ашыруунун ортосунда ресурстарды белуштуруууге карата милдетгенмелер болбошу керек деген маселе каралган. Бирок айрым елкелер жасалмачылык менен каракчылыкка каршы натыйжалуу курешуу учун керектуу тажрыйба топтой турган, укуктарды ишке ашыруу боюнча атайын кошундарды гузууну пайдалуу кадам деп эсептешет. Мындан белек, кээ бир елкелер интеллектуалдык менчик тармагындагы маселелердин айрым турлерун кароого бир же бир нече сотторду адистештирип алышкан.

## *Граждандык жана административдик иш-чаралар менен соттук коргоо каражаттары*

Экинчи белукте ушул Макулдашууда камтылган интеллектуалдык менчик боюнча автордук, чектеш жана башка укуктарды бузуу актыларына карата граждандык жана юридикалык иш-чараларды колдонуу талап этилет.

42-статьяда тиешелуу процесстерди ишке ашырууга багьпталган айрым жоболор берилген. Айыпталуучу доо коюу учун негиздери болсо ез учурунда сотко кайрыла алат. Тараптарга бирден укук боюнча кенешчи кутууге жол берилет. Алар ездерунун доосун негиздоеге, езунун орундуу далилдерин келтирууге акылуу, ал эми жашыруун маалыматтар болсо езунче каралып, жашыруундук сакталышы керек.

43-статья эрежелерди айрым кырдаалда далилдерге карата кандайча колдонуу керек деген маселе менен байланышкан. Эгерде бир тарап учун маанилуу далилдер каршы тараптын колунда болсо, сот айрым шарттарды сакгоо менен андан ушул далилдерди беруусун талап кылууга акылуу. Буга кошумча соттор алынган маалыматтардын негизинде езунун чечимин кабыл алууга укуктуу. Эгерде бир тарап анча жетиштуу эмес негиздерге таянып, далилдерди келтирбесе, экинчи тарапка буга каршы чара корууге мумкунчулук берилет.

Бул белумдо соттук тыюу салууларга, зыян келтируулерге жана башка каражаттарга тиешелуу жоболор каралган. 44-статьяда соттор тарабынан кабыл алынуучу тыюу салуулар, б.а. жашыруун турде импорттолуучу товарларды ата мекендик каналдар аркылуу жайылтууга жол бербееге багытталган тыюу салуулар каралган. 45-статьяда соттордун атайлап мыйзамды бузуу жолу ме-

нен укук ээсине зыян келтирген адамды ушул зыянды телеп берууге милдеттендирууго милдеттуу экендиги корсотулгон. Соттор ошондой эле тиешелуу алымдар гурундегу чыгымдарды да мыйзам бузуучуну толоп берууге милдеттендире алат. Айрым учурларда соттор мыйзам бузуучуну мыйзамды атайлап бузбаган учурда да келтирилген зыяндарды телеп берууге милдеттендире алат.

Мыйзам бузууларды болтурбоонун натыйжалуу каражаттарын тузуу учун 46-статьяда юридикалык органдарга жашыруун товарларды коммерциялык каналдардан тышкары жактарда пайдаланууга тыюу салууга же жок кылууга укук берилиши керек экендиги керсетулген. Ушул сыяктуу эле жашыруун товарларды ендурууде колдонулуучу материалдар менен жабдууларды да жок кылуу керек. Мындай доолорду караган учурда сот органдары мыйзам бузуу менен ага берилуучу жазанын, ошондой эле учунчу тараптын кызыкчылыктарынын ортосундагы дал келууну аныкташы керек. Товардык белгилери жасалмаланган товарларга карата, езгече учурлардан башка учурларда, мыйзамсыз пайдаланылып журген товардык белгилерге тыюу салынган учурда товардык коммерциялык каналдар боюнча чыгарууга мумкун боло тургандыгы такталды.

Укук ээлерине жашыруун товарлардын булактарын табууга жана ал адамдарга каршы тиешелуу чараларды керууго комок керсотуу максатында юридикалык органдар мыйзам бузуучудан жашыруун товарларды ендурууге жана жайылтууга катышкан, ага кызмат кылган учунчу адамдар жонундо, ошондой эле бул товарларды жайылтуучу каналдар женундо укук ээсине билдируусун талап кылууга акылуу (47-ст.). Бул жобо мыйзам бузуунун олуттуулугуна жараша колдонулушу керек.

Бул болумде иш-чараларды ишке ашыруунун жол-жоболорунун бузулушун болтурбоону камсыз кылуу каралган. 48-статьяда юридикалык органдар иш-чаралардын журушун бузган арызденуучуну жалган жеринен кунееленуп, зыян келтирди деп кармалган адамга компенсация толетууге укуктуу экендиги каралган. Мындай телеелорду ишенимдуу окулдун апымдарына кошууга болот. Ушул мыйзамды колдонуунун журушунде иш-чаралар ак пейилдуулук менен орундуу негизде жургузулген учурда мамлекеттик органдар менен кызматкерлер айрым иш-чарапар учун жоопкерчиликтен бошотулушат.

49-статьяда иштин мазмуну боюнча административдик иш-чаралар жургузулген учурда укуктук коргоонун граждандык каражаттарын пайдалануу каралган, ал эми бул каражаттар ушул белумде баяндалган талаптарга дал келиши керек.

## *Убактылуу чаралар*

41-статьяда иш-чаралар мыйзам бузуу актыларына каршы натыйжалуу аракеттерди керууге жана аны тездик менен ишке ашырууга мумкунчулук бериши талап кылынат. Бул иш-чараларга кеп убакыт кетиши мумкун болгондуктан юридикалык органдар алдындагы мыйзам бузууну дароо токтотуу максатында кардарды соттук коргоо менен камсыз кылышы керёк. Убактылуу чараларды ишке ашыруу женунде жоболор 50-статьяда каралган. Ар бир елке езунун юридикалык органдарын интеллектуалдык менчик укуктарына тиешелуу укуктар менен камсыз кылышы керек. Убактылуу чаралар эки учурда

колдонулат. Биринчиси, эгерде мыйзам бузууну жана жашыруун товарлардын коммерцияга тушушун болтурбоо зарыл болгондо. Бул жашыруун импорттолгон товарлардын бажы текшеруусунен кийин дароо эле ата мекендик каналдар боюнча таркатылышын болтурбоону камтыйт. Экинчиси, эгерде болжолдонуп жаткан мыйзам бузуп таратууну болтурбоо зарыл болгондо.

Убактылуу чараларды натыйжалуу пайдалануу учун корулуп жаткан аракеттер женундо экинчи тарапка алдын ала билдируу талап этилбеши мумкун. Демек, юридикалык органдар, эгерде.ишти ар кандай кечендетуу укук ээсине орду толгус зыян келтириши же далилдерди жоготуп с.алуу коркунучун пайда кылса, экинчи тараптын макулдугун кун мурунтан албай туруп эле убактылуу чара керууге укуктуу болушу зарыл (2-параграф).

Соттор арызданууучудан ал укук ээси экендигине жана анын укугу бузулуп жатса же анын укугу бузулушуна коркунуч бар экендигине далил келтиришин талап кылалат. Арызданууча товарларды таануу учун керектуу маалыматтарды бериши зарыл (5-параграф). Эгерде убактылуу чараларды откоруу керек болсо, ага катышууча тараптарга ал женунде билдирилиши керек. Айыпталууча мындай чаралар еткеруле тургандыгы жонунде билдируу алгандан кийин белгилуу убакыттын ичинде бул чаралар езгертулу1пу, токтотулушу же ырасталышы мумкун же мумкун эместигин билууге укуктуу.

Убактылуу чараларды коруу женунде жоболордо укуктарды мыйзам бузуулардан айрым коргоолор каралган. Юридикалык органдар арызданууучудан айыпталууча коопсуздугуна карата жана бейчеки аракеттерди болтурбоо максатында гарантия же ошого тете сез беруусун талап кылууга акылуу (3-параграф). Эгерде арызданууча иштин манызы боюнча соттук териштирууго юридикалык органдар аныктаган убакыттын ичинде жетише албаса айыпталуучунун етунучу боюнча бул убактылуу чаралар жокко чыгарылышы зарыл. Эгерде бул убакыт аныкталбаса ал 20 жумушчу кунден же 31 календардык кунден ашпашы керек (6-параграф). Эгерде убактылуу чаралар жокко чыгарылган болсо же арызданууучунун кандайдыр бир аракеттеринин же каталыктарынын негизинде ишке ашпай калса же интеллектуалдык менчик укуктарын бузуу коркунучу болбогондугу аныкталса юридикалык органдар арызданууучуну айыпталуучуга ушул чараларды ишке ашырууда ага келтирген зыяндарып телеп беруугe мажбурлоого укуктуу (7-параграф).

Жогоруда аталган жоболор административдик иш-чараларга карата гана колдонулат, анткени кандай гана убактылуу чара болбосун алар ушундай иш-чараларды ишке ашыруунун натыйжасында кабыл алынышы мумкун (8-парафаф).

## *Кошумча чараларга карата атайын талаптар*

TRIPS Макулдашуусунун белугун ишке ашырууда негизги басым укук бузуу актыларын болтурбоого кемок беруучу ички механизмдерди иштетууго багытталган. Бул интеллектуалдык менчик укуктарын ишке ашыруунун кыйла натыйжалуу варианты болуп калышы ыктымал жана ал атайын кошумча чаралардан айырмаланып, импортко каршы . дискриминацияны азайтуу мумкунчулугун тузушу мумкун. Бирок Макулдашууда укуктарды дайым эле ишке ашырууга мумкун эместиги моюнга алынат, анткени кеп эле учурда

бардык эле елкелер TRIPS Макулдашуусунун мучесу болбой чыгышат. Ошондуктан Макулдашууда ошондой эле укуктарды ишке ашырууда кошумча чаралардын маанилуулугу да моюнга алынат, анткени ал укук ээлерине мыйзамды бузуп импорттоого жол бербее учун бажы иштеринде комок алууга жардам берет. Агайын комокчу чараларга карата атайын талаптар Макулдашууну ишке ашыруу болугунун 4-болумундо берилген.

Макулдашуунун 51-статьясына ылайык кошумча чаралардын объектиси болуп жасалма товардык белгилери бар товарлар жана импортко арналган каракчылыктын чыгармалары эсептелет. Статьяда интеллектуалдык менчик укуктарын дагы башкача жолдор менен бузууга алып келуучу товарларды импорттоого карата кошумча чараларды колдонуу боюнча мучо-олкелерге жецилдиктер каралган. Мучо-олколорго ошондой эле ушул сыяктуу импорттарго карата ушул чараларды колдонуу боюнча эркиндиктер берилген. Бул 13-статьяга берилген шилтемеде да ырасталат,' буга ылайык ушул жоболор укук ээсинин макулдугусуз башка елконун рыногуна товар импорттоого карата бардык милдеттенмелер боюнча колдонулбайт. 60-статьянын жоболоруна ылайык мучо-олколер импортко карата ушул жол-жоболорду колдонбой коюшу мумкун, б.а. саякатчынын жеке багажындагы коммерциялык эмес аз сандагы товарга карата колдонбой коюуга жол берилет. 51-статьяда оздорунун аймагында колдонууга арналган мыйзамсыз товарларды бажы органдары кармаган учурларга карата тиешелуу чараларды колдонуу же колдонбоо боюнча мучо-олколорго эркиндиктер каралган.

Макулдашуу боюнча ар бир мучо-олко бажылык аракеттерди коруунуу отунгон укук ээлеринин отунмолорун карай турган негизги механизмди - "укуктуу органды" тузуу каралган. Мындай укуктуу орган болуп бажы органдары, соттор же кээ бир административдик же юридикалык органдар болушу мумкун. Укуктуу органга отунмо берген укук ээси анын интеллектуалдык менчик укугу бузулгандыгын далилдеши жана бажы органдары анын товарларын оной таанышы учун озунун товарларынын баяндамасын бериши керек. Андан кийин укуктуу орган отунгон адамга отунмосу кабыл алынгандыгы же алынбагандыгы жонундо билдириши керек, эгерде ал кабыл алынса канча моонетко экендигин билдирууге жана бажы кызматкерлерине керектуу директиваларды бериши керек (52-ст.). Ушулардан кийин отунгон адамдын жоопкерчилигине соттук териштирууну баштоо кирет, негизги чечим болсо ушул сотто чыгарылышы керек. Макулдашуу учун система керек, анткени укук ээсинин арызынын негизинде чара коруу зарыл болсо, ал ушул системага ылайык жургузулот, ошол эле учурда бул система мучо-олколорго укуктуу органдарынын ез демилгеси боюнча аракеттенуусуно уруксат беруу же бербоо маселесин чечууго укук берег.

Кошумча чаралар боюнча жоболордо мыйзамсыз товарларды импорттоого каршы убактылуу катаал чараларды коруу талап этилет. Убактылуу юридикалык чаралар боюнча 50-статьяда айтылгандай, автордук укукту коргоонун турлорунун копчулугу укук бузууларга каршы курошуу учун каралган. Укуктуу органдар арызданууучудан айыпталуучунун коопсуздугун камсыз кылышын же аны ар кандай бейчекиликтерден сактоо максатында ушуга тете чара корушун талап кылалат.

Укуктуу органдар укук ээлерине алардын укуктарынын бузулганын ырастаган, бажы текшеруусунде кармалган товарлардын озундо болушуна мумкунчулук тузушу керек. Эгерде ишти кароо учурунда товарлар мыйзамсыз деп табылса мыйзам бузуучуларга каршы тиешелуу чара коруу укугу Макулдашуу боюнча муче-олколорге калтырылат (57-ст.).

## *Кылмыш женунде иш-чаралар*

TRIPS Макулдашуусу боюнча укуктарды ишке ашыруу жонунде белумдун бешинчи жана акыркы белумдеру кылмыштар женундо иш-чаралар менен байланышкан. Жоболор 61-статьяга ылайык товардык белгилерди жасалмалоо же коммерциялык масштабда автордук-укуктук каракчылык болгон учурларда колдонулушу керек. Макулдашууда интеллектуалдык менчик укуктары бузулган учурда, атап айтканда, алар атайлап жана коммерциялык масштабда жасалган учурларда кылмыш жазаларын колдонуу же айып телетуу жагын чечуу муче-елкелерге калтырылат.

Санкцияларда турмеге салуу же мыйзам бузуучуга таасир беруу учун жетиштуу кылмыштын олуттуулук даражасына жараша колдонулуучу айыптын келемуне ылайык акчалай айып телеелер камтылышы керек. Тиешелуу учурларда укуктук коргоодогу кылмыш жазаларында мыйзамсыз товарларды, ошондой эле аларды даярдоодо колдонулган материалдар менен жабдууларды конфискациялоо, барымтага алуу же жок кылуу камтылышы керек.

## *Укуктарды ишке ашыруу боюнча маалыматтар*

Макулдашуунун отуз жети катышуучусу укуктарды ишке ашыруу женунде суроолорго жоопторун тапшырышып, TRIPS Макулдашуусунун III белугунде аталган ездерунун милдеттенмелерин кантип аткарып жаткандыктарын баяндашкан. Бул жоопторду web site WTO < http://www.wto.orq> аркылуу алууга болот. 'Documents on-line' белгисин тандап алып, андан кийин 'IP/N/6-' кодун киргизициз. Ар бир катышуучунун жооптору ушул сериядагы езунче документге пайда болот.

Ошол эле катышуучулар TRIPS Кецеши еткерген талкууда башка делегациялар сунуш кылышкан суроолорго да жооп беришти (Кыргызстан, Латвиядан белектору, бул экее Кецештин жыйналышынын алдында 1999-жылдын октябрында жооп беришет. Бул баяндамалардын тексттери катышуучулар менен байкоочуларга документтердин "IP/Q4/-" сериясында таркатылды.

# АВТОРДУК УКУК МЕНЕН ЧЕКТЕШ УКУКТАР 21-КЫЛЫМДА: АКШдагы GHYTYY

*М. Петере - Автордук укуктар боюнча ведомсгвонун автордук укуктарды каттоочусу, АКШнын Конгрессинин китепканасы*

АКШнын Конституциясында автордук укук жана патенттик коргоо женунде жоболор камтылган. 8-бвлумдун 1-статьясына ылайык Конгресске "авторлор менен ойлоп табуучулардын чыгармалары жана ойлоп тапкандарына карата алардын езгече укуктарын коргоо аркылуу илим менен искусствонун прогрессине комек корсотуу" боюнча белгилуу убакытка укуктар ыйгарылат. Автордук укук боюнча биринчи федералдык устав 1790-жылы кучуне кирген, андан кийин ал 1831, 1870, 1909, 1976-жылдары езгеруулерге дуушар болгон. Автордук укук боюнча 1976-жылдагы мыйзамда автордук-укуктук коргоо менен камтылган класстар менен укуктар кенейтилип, коргоонун меонету узартылган жана ага коргоонун натыйжалуу кошумча каражаттары киргизилген. 1976-жылдагы Мыйзам мурда технологиялык жаны колдонууларга ылайык келип, чыгармачылыктын иштерин бут баарына маалымдоо каражаттарын кескин езгорткен. Бул мыйзам ийкемдуулугу жана нейтралдуулугу менен айырмаланып, анын максаты жаны технологиялар киргизилгенде мыйзамга кенири езгерауулерду киргизууну болтурбоо болгон. Ошондой болсо да ага 1978-жылдан баштап жаны технологияларга дал келген кеп езгертуулер киргизилген эле, бирок 1976-жыл ушул мыйзам кучуне кирген жыл болуп эсептелет.

Автордук укук боюнча мыйзам эн, маанилуу болуп эсептелет. Ал мамлекеттик системанын баалуулугун чагылдырат жана ал автордун жаны чыгармаларды жаратуусун колдоо максатында тузулуп, чыгармачылык эмгектин мааниси менен кадырын тааныйт. Акындын, композитордун, драматургдун, артист менен режиссердун ишмердиги жыгач устанын, фермердин же ишкердин ишиндей эле маанилуу болуп эсептелет.

Автордук укук менен корголгон чыгармалар ендурулуп чыгарылган товарлардан айырмаланып турат. DVD плейеринен, духовкадан, муздаткычтан айырмаланып чыгармачылыктын чыгармалары жаратылгандыгына салыштырганда кеп колдонулгандыгы менен айырмаланат. Аны компенсациялоо мумкунчулугу аны ар кандай рынокто кайталап пайдалануу менен байланышкан. Автордук укуктун ээси озу жараткан чыгармасы кеп рынокто бир формада кеп адамдар тарабынан кайга-кайта пайдаланылмайынча ал езунун инвестицияларын актай албайт. Ушунун баары автордук укук менен корголуп жаткан мезгилдин ичинде чыгармачылыктын эмгектерин пайдалануучулар аларды кыйла арзан баада пайдалана алышат.

АКШнын автордук-укуктук мыйзамдары еркундетулген, технологиялык жактан нейтралдуу жана масштабы боюнча баарысын кенири камтыган мыйзамдар болуп эсептелет. Аларда адабий, музыкалык жана драмалык чыгармалар, ошондой эле ЭЭМ программалары, аудиовизуалдык, кыймылдуу суроттор, хореографиялык чыгармалар, живопись, графика, скульптуралык

жана архитектуралык чыгармалар, жыйнактар, ун жазуулары камтылган (алар чектеш укуктар женунде эрежелерге ылайык кепчулук елкелерде корголот). 1978-жылдын 1-январынан кийин жаралган чыгармаларды коргоо меенету автордун бут емуру еткуче жана андан кийин 70-жылга созулат, эгерде чыгарма жалдануу боюнча жаралса же анын автору корсетулбосе же чыгарма лакап ат (псевдоним) менен чыгарылса биринчи буткен меенеттен кийин (1998-жылы 27-октябрда коргоо меенету 20 жылга узартылган) коргоо меенету чыгарма жарыялангандан кийин 120 же 95 жылга созулат.

Авторлорго ете кенири укуктар берилген. Ал укуктарга темондегулерду ишке ашыруу же чечуу укугу да кирет, алар:

- чыгарманы кечурмелеп же фонго жазуу аркылуу кайталап чыгаруу;
- чыгармага негизделген туунду чыгармаларды даярдоо;
- угуучулар учун чыгарманын кечурмелору менен фон жазууларын таратуу;
- аудио маалыматтык беруу каражаттары менен ун жазуу чыгармасын кепчулуктун алдында аткаруу (1995-жылы киргизилген);
- чыгарманы кепчулуктун алдында аткаруу (ун жазуу, живопись, графика, скульптуралык жана архитектуралык чыгармалардан болоктеру);
- чыгарманы кепчулук учун уктуруу.

Буларга кошумча авторлорго графиканын, скульптуранын, живопистик айрым чыгармалары учун башкаруу же кол тийбестик укугу да берилет.

Булардан белек ар кандай чектеелер жана айырмалоолор бар, алар ак ниеттуу пайдалануууну, авторлор менен автордук укук ээлеринин экономикалык кызыкчылыктарына олуттуу зыян келтирбеген, социалдык маанилуу деп эсептелген пайдаланууларды да камтыйт. Айырмалоолор ишмердиктин кеп турлерун: мисалы, китепканалык жана архивдик кайталап чыгаруу, билим беруу, айыл чарба жарманкеси, диний иш-чаралар, чекене соода, мыйзамдуу лицензияланган визуалдык беруу, кабелдик телеберуу, спутниктик байланыш жана дикторлордун айрым иштери учун киреше бербеген (кээ бир учурларда кирешелуу) ушул сыяктуу тармактарда чыгарма аткаруу иштерин камтыйт.

Мыйзам бузуулардан укуктук жактан коргоонун граждандык жана кылмышка каршы бир топ олуттуу каражаттары бар.

Акыркы 23 жылдын ичиндеги мыйзамдагы езгеруулердун ичинен кыйла маанилуулеру Берн Конвенциясын (1988) жана TRIPS Макулдашуусун (1994) ишке ашыруу; ун жазуулар менен ЭЭМ программалары учун прокаттоо укугун киргизуу (1984 жана 1990.); коомдук глобалдуу оз ара байланышуу маселелери менен байланышкан жакынкы езгеруулор (1995) болуп эсептелет. Алардын ичинен жакынкы езгеруулер менен аларга тиешелуу суроолорго токтололу.

Интернет - бул езунун чыгармачыл фантазиясын байытуу жолу менен езунун масштабын узгултуксуз кенейтип турган глобалдуу маалыматтык туйун болуп саналат. Ал автордук укук менен корголгон коп сандаган чыгармалар ете турган коридор тузген. Бул коридор коммерциялык автордук укукту коргоо маселесинде озгече маанилуу болууда. Демек, авторлордун чыгармачылык аракеттери алардын чыгармаларын пайдалануу боюнча галаптарга дал келишине кепилдик болушу керек.

Бугунку кунде коммуникация туйундерун оркундотуучу технология ото тездик менен онугуп жаткандыктан автордук-укуктук мыйзамдардагы абалдын маселелери озуно зор коцул бурдурууда. Технологиялар эч убакта автордук укуктун каршылашы болгон эмес, тескерисинче автордук укук боюнча мыйзамдар чыгармачылык менен инвестицияларды колдогон жацы технологиянын онугушуно ар дайым комок корсотуп келген жаны ушунун баары прогресстин алдыга жылышына алып келуудо. Автордук укук менен технологиялардын ортосундагы ез ара мамилелер еркундетулуп турган жана Кошмо Штаттар ушунун натыйжасында озунун интеллектуалдык куч-кубатын байыта алган.

Автордук укук мурдагыдай эле технология менен бирге жашай алат. Жацы технологияларды иштеп чыгуу проблемалары жалпы кабыл алынган жол-жоболордон баш тартуу, андан четтее эмес - бул жацы маселелерге карата болгон инновациялык маселелерди пайдалануу мумкунчулуктеру. Акыркы беш жылдын ичинде автордук укукту маалыматтык технологияга ыцгайлаштыруу учун коп иш жасалды.

Телекоммуникациялык технологиялар компьютердик технология менен биргелешип, автордук чыгармаларды дуйнолук коомчулукка дароо жеткируунун жаны мумкунчулукторун ачты. Глобалдуу маалыматтык туйундер басмаларга китеп басуу, мукабалоо, ташып жеткируу, аларды ар бир елкеде езунче таратуу каналдарын тузуу чыгымдарын гана езуне албай дуйнелук рынокту пайдалануунун мумкунчулукторун сунуш калат.

Аіар ошондой эле пайдалануучуларга товарды тез жеткируу менен бирге аларды эц темен бааларда сунуш кылышат. Ошондой болсо да автордук укуктун ээлери коркунучка дуушар болушууда, анткени мыйзамсыз кечурмелее азыркыдай эч убакта мынчалык женил болгон эмес.

ИМБДУнун Женевада 1996-жылы декабрда тузген жацы эки келишими кээ бир маселелерди чечууго багытталган чоц ийгилик болуп эсептелет. Келишимдерге кыйла белгилуу "маалымдоо маселесине" тиешелуу жоболор киргизилген. А тугул ушул эки келишим тузулгонге чейин эле АКШнын президенти Клинтон интеллектуалдык менчиктин объектилери жонундегу масели Улутгук маалыматтык инфраструктурага жиберуу учун маалыматтык инфраструктуранын жумушчу тобун тузгенде (бута екметтук 20 мекеменин екулдеру, анын ичинде автордук укук боюнча мекеменин екулдеру да кирген) АКШнын екмету талашып-тартышып турган (N11). 1995-жылы сентябрь айында жумушчу топтун "Интеллектуалдык менчик жана Улуттук маалыматтык инфраструктура ("White paper" - ак отчет деген ат менен белгилуу) аттуу корутунду отчету жарыяланган. Буга азыркы маалыматтык технологияга карата бир аз гана езгертуулерду талап кылган автордук укук боюнча "фундаменталдуу адекваттуу жана натыйжалуу" мыйзам киргизилген. Анда автордук укукту ишке ашыруу чон маселе экендиги, автордук укуктун ээлери ездерунун чыгармаларын мыйзамсыз пайдалануудан коргоо учун технологиялык каражатгарга ишениши керек экендиги белгиленген. Мыйзамда ошондой эле ошол эле айда Сенат менен Томенку Палатада башкалары менен катар эле технологиялык чаралардын жалган маалыматтары менен автордук-укуктук маалыматтык башкаруунун бутундугуне зыян келтирууЛеруне каршы эки сунуш кабыл алынгандыгы женунде эскертме берилген. Бул мыйзам анчалык

ийгиликтуу мыйзам боло алган жок, анткени провайдерлердин кызмат керсетуусунун ишенимдуулугу женундо маселе ал учурда чечилбей калган эле. Бирок ал ИМБДУнун жаны эки келишимин кабыл алуунун журушунде чечуу зарыл болгон ушул маселелерди талкуулоого мумкундук берди.

Келишимдерге жана алардын тушундурмелерунде автордук укук ээлери ездорунун чыгармаларын электрондук таратууну ишке ашырууда кеземелдео боюнча езгече укуктардан пайдаланышы керек экендиги керсетулет. Келишимдерде мучо-мамлекеттер пайдаланылуучу технологияны мыйзам бузууларга жол бербее учун коргошу керектиги жана маалыматтык башкаруу укуктарынын бутундугуне зыян келтируулерге тыюу салуу талап этилет, бирок аларда провайдерлердин кызматынын ишенимдуулук маселеси каралбайт. Ал эми ишти таратууда мыйзам бузуулар учун ким жоопкер болушу керек деген демейдеги маселе ар бир мамлекетгин улупук мыйзамдарынын жеке милдеттерине караштуу маселе бойдон калган.

1997-жылы келишимди ишке ашыруунун журушун кароо башталган, ошондой эле провайдерлердин кызмат корсетуу жоопкерчилиги боюнча маселени кароо сунуш этилген эле, анткени бул маселенин саясый жагы да бар эле. Ошол эле учурда АКШ "No Electronic Theft (NET) Act" интерактивдик режимдеги мыйзам бузуулар женунде 1997-жылы 16-декабрда мыйзам кабыл алган, бул кабыл алынган мыйзамда автордук укукту бузгандыгы учун кылмыш жоопкерчилиги кенейтилген. Бул Массачусет технологиялык институтунун (MIT) студента менен болгон окуяга карата биринчи жолу колдонулган. Ал студент кеп сандаган компьютердик программаларды Интернет аркылуу жиберип, автордук укук ээлерине олуттуу зыян келтирген болчу. Бирок маселенин татаалдыгы мында эле: колдонулуп жаткан мыйзамда автордук укук атайлап бузулганда жана ал коммерциялык пайда табуу максатында жасалганда гана кылмыш санкциясын колдонууга жол берилген. Ал эми студенттин ишмердигинде мындай максаттар болгон эмес, ошондуктан кылмыш жоопкерчилигин колдонуу учун мыйзам бузуу да болгон эмес.

NET Act мыйзамга автордук-укуктук коргоого керектуу, технологиялык толуктоолорго негизделген эки езгертуу киргизген. Мында ар бир елкенун технологиялык: шифровкалоо, маалыматтык башкаруу укугун адекваттуу коргоо, провайдерлердин кызмат керсетуу жоопкерчиликтерин чектее сыяктуу чараларга карата ар кандай бурмалоолорго каршы "адекваттуу укуктук коргоону жана натыйжалуу соттук-укуктук коргоо каражаттары менен камсыз кылуу талап этилет".

1998-жылы 28-октябрда ИМБДУнун келишимдерди ишке ашыруу боюнча Актысы деген ат менен колдонула баштаган мыйзам долбоору кабыл алынып, ал андан ары маалыматтык мин жылдыктын автордук укуктар боюнча Актысы делип (DMCA), андан ары ал мыйзам болуп калды.

DMCA - маалыматтык коомдогу маселелерди чечууге багытталган татаал мыйзам. Бул актынын эн маанилуу жоболорунда темондегулор камтылат:

/. ***Автордук укуктарга карата технологиялык толуктоолор***

ОМСАнын 1-белумунде автордук укуктарды бузууга каршы курешууге багытталган талаптар коюлат. Анда технологияга чыгуу-кеземелдее жана тех-

нологияны кечурмелее-коземелдее учурундагы бурмалоолордон укуктук коргоо караштырылган. Анда технология менен иштееде жана аны козомелдеодо, анын тузулушторун чыгарууда, импорттоодо же сатууда, же болбосо кызмат кврсотуудо мыйзам бузууларга тыюу салынат:

1. эгерде алар мыйзам бузууга арналса же мыйзамсыз чыгарылса;

2. атайлап мыйзам бузууну кездебегвн, бирок чектелген максаттарда пайдаланганда мыйзам бузулса;

3. укуктарды бузуу жолу менен пайдалануу учун сатылса.

Мыйзам долбоору пайдалануучулардын мыйзам бузуу актыларын коргоого багытталган эмес. Анын себеби пайдалануучулардын ак ниеттелуулугун эске алуу менен байланышкан. Автордук укуктун ээлери технологйяны пайдаланган учурда алар ездорунун чыгармаларын ак ниеттуу пайдаланууну камсыз кылуучу шифрленген блоктордо сакташына кызыкдар экендиктерин китепканалар менен билим беруу институтгары билдиришти. Эгерде автордук укуктун ээлери технологияга чыгармаларын кара ниеттуулук менен пайдалануудан сактаарына ишенишсе анда ага маалыматтык туйун аркылуу билдируу жана белгилуу лицензия алуу мумкунчулугу тузулмок жана анын чыгармаларын пайдаланууга жол ачылмак. Бул болсо оз учурунда пайдалануучулардын автордук укуктар женундегу мыйзамда каралган чектеелер менен айырмалоолорго ишеничин кетирет. Эмне учун дегенде чыгарманы пайдалануу учун абдан кеп алым телее керек болсо ал ак ниеттуулук менен пайдаланылаарына ишенууго болбойт.

Ошондой эле рынок кандай иштеши керек деген маселе талкууланды. Китепканалар маалыматтык мейкиндиктеги азыркы улгулер рынок чейросундогу структуранын езгорушуно алып келе турган болсо да аны сактап калууну каалашат. Алар "пайдалангандыгы учун акы телее" улгусуне каршы жана ал боюнча макулдашууга даяр, бирок эч убакта кайталап пайдалангандыгы учун телееге макул эмес.

АКШнын мыйзамдарында ак ниеттуу пайдалануу автордук укукту бузуудан, айталы, автордук укук ээлеринин ездерунун езгечо укуктарын мыйзамсыз ишке ашыруудан коргоо болуп эсептелет. Чындыгында болсо ак ниеттуу падалануу чыгарманы мыйзамсыз пайдалануудан коргоо болуп эсептелбейт. Эгерде кимдир биреe директорияга кол жазма уурдоо учун же кампага китеп уурдоо учун кирип, аларды уурдап чыгып, ак ниеттуу пайдаланган учурда да ал аны уурулук кылгандагы учун жоопкерчиликтен коргой албайт.

Автордук укук менен коргоолуучу чыгармаларды пайдалануу мумкунчулугу ЭМСАнын жоболору менен шартгалган, бул болсо пайдаланууну кезомелдоену, мисалы, эки жыл колдонулуучу пароль сыяктуулар татаалдаштырып жиберет жана ал мыйзамдардын таасирин баалоо максатында Автордук-укуктук ведомствого административдик нормаларды иштеп чыгып, аны ишке ашырууга милдеттендирет. Ведомство болсо чыгармалардын айрым кпасстарына карата айырмалоолорду караштыруу женундегу маселени карап чыгат. Мыйзамда коммуникация жана маалымат маселелери женунде коммерция боюнча жардамчыдан консультация алат. Ушул сыяктуу эле, Конгрестин китепканачысы, Автордук-укуктук ведомство мучосу болгон агентствонун башчысы чыгармалардын кайсы кпасстарына айырмалоолор берилер-берилбесин аныкташы керек.

DMCA ошондой эле кээ бирлери чыгарманы ак ниеттуу пайдаланууга тиешелуу болгон айырмалоолорду камтыйт, алар:

- коммерциялык эмес китепканалар менен билим беруучу институттардын чыгармаларды мыйзамдуу пайдаланууга укук алууну каалоосун аныктоо максатында аларды айырмалоо;
- компьютердик программаны ак ниеттуу пайдаланганда жана мыйзам боюнча да пайдаланууга жол берилуучу башка программалар менен оперативдуулукко жетишуу учун программалардын элементтерин жалгыз гана таанып билуу жана талдоо максатында пайдаланууга юридикалык укук алган адамдын мыйзам бузуусун болтурбоо учун технологиялык каражатгарды иштеп чыгууну айырмалоо;
- илимий изденууну ишке ашыруу максатында мыйзамдан четтоого мумкундук берген айырмалоо;
- компьютердин, компьютердик системанын же компьютердик туйундун коопсуздугуна карата тестирлоо жургузуу максатында алардын ээлеринин же оператордун уруксаты менен кеземелдеечу ченегичтерди пайдаланууга мумкундук беруучу айырмалоо.

Тузулушторго карата айырмалоонун эки туру бар. Бул ведомстволук мыйзамдарды ишке ашыруу боюнча ишмердиктерди ишке ашыруу учун жалпы айырмалоо. Буга кошумча мыйзамда Интернетгин материалдарына чыгууну болтурбоого багытталган тузулуштордун колдонулгандыгы женунде маселени сотто кароо караштырылган.

Маалыматтык башкарууга, пайдалануунун меонеттеру менен шарттарына, мындай маалыматтын номерлери менен белгилерин таанууга карата автордук укукту коргоо жагынан Кошмо Штаттар келишимдердин талаптарынан кыйла алдыга кетти. Бул жалац эле мындай маалыматтарды езгертуулерден, автордук укукту бузуу актыларына колдоо корсетууден же аларды жашыруудан коргоо болбостон, жалган маалыматтарды берууден коргоо да болуп эсептелет.

Мындай иш аракеттерди болтурбоо боюнча укуктук коргоо каражаттары граждандык жана кылмыш санкцияларын да камтыган. Граждандык акциялар боюнча соттор укуктук коргоонун акыйкаггуу калыс каражаттары менен, мисалы автордук укук, анын ичинде залал келтируулер боюнча мыйзамдарга окшош каражатгар менен камсыз кылууга укуктуу. Эгерде мыйзам бузуу атайын жасалбаса, эгерде мыйзам бузуучу бул иш-аракеттери мыйзам бузууга алып келерин билбестен жасагандыгын далилдей алса келтирилген зыян кечирилиши мумкун. Коммерциялык эмес китепканаларга, архивдерге, билим беруу институттарына келтирилуучу зыяндарды болтурбоо учун аларга тиешелуу учурларда атайын коргоо берилет.

Коммерциялык пайда табуу максатында атайлап жасалган кылмыштар учун айыптын елчему 500.000 $ же беш жыл турмеге камоо жазасы берилет. Коммерциялык эмес китепканаларга, архивдерге билим беруу институттарына кылмыш кинээси коюлбайт.

***2. Провайдерлердин кызмат корсвтуулвру учун жоопкерчиликтерди чектво***

Суйлешуу жургузгвн топ 1998-жылы март айында он, натыйжа бербеген талаш-таргыштардан кийин провайдердин озгочо укуктарын (1) ишке ашыруу боюнча корсоткон кызматтары учун жоопкерчиликтерин чектоо боюнча мыйзамдардын тармагында макулдашууга жетишкен, анткени туйундор автоматтык турдо иштеген учурда, жана ушул кызматтан пайдалануучулар менен кардарлар тарабынан мыйзам бузулган учурларда (2) жоопкерчиликтерди чектоо жоболору колдонулат.

Мыйзамдын жоболору абдан кенири жана так жазылган.

Бээрде "провайдерлердин кызматы" учун милдеттуу жоопкерчиликти алып салуу жана соттук тыюу салууга чек коюуга басым жасалган. Жоопкерчиликти чектоолор торг категорияга карата: 1) системанын же туйундун (ортодогу аралыкка беруучу же резиденттик эмес эске тутуучу) жардамы менен болуштуро турган же материалдарга чыгууга мумкундук берген беруулорго карата; 2) жогорку операгивдуу эске тутуу системасына карата; 3) туйундун системасындагы материалдарды сактоого карата; 4) кармоочу тузулуштор сыяктуу маалыматтык кошумча программаларды берууго карата колдонулат. 3-жана 4- категориянын мазмунунда провайдер корсотуучу кызматтардын тобунда жайгашкан web site материалын "байкоонун жана коруунун" жолжоболору баяндалган.

Автордук укукту коргоонун артыкчылыктарын провайдерлик кызмат корсетуу тармагында пайдалануу учун айрым иштерди жасоо керек, буга провайдерлик кызматтагы мыйзам бузуулар женунде билдирип туруучу агентти тандоо, web site материалына агент женунде айрым маалыматтарды жайгаштыруу, ошондой эле Автордук укуктардын ведомствосуна каттоодон еткоруу учун маалыматтарды беруу кирет (мындай маалыматты биздин web site http://icwed.loc.qov(copyright.) белумунен алууга болот).

Провайдердик кызмат керсетууну адекваттуу коргоо учун алар: I) кайталап мыйзам бузууну болтурбоо саясатын сакташы керек; 2) "стандарттык техникалык чараларга" (автордук укук ээлери ездерунун чыгармаларын таануу же коргоо учун колдонуучу стандарттык чаралар катары аныкталат) ыцгайлашуусу керек. Бул жоболор менен кенири таанышуу учун DMCA, с. 8-13 корутундусуна (summary) кайрылууга болот.

***3. Чектоолвр жана айырмалоолор***

Азыркы болгон чектеелор жана айырмалоолор женунде эмне айтууга болот? Алар маалыматтык мейкиндикте мындан ары натыйжалуу колдонулабы же жокпу? DMCAra азыркы чектеелерду езгертууге алып келген эки лицензия киргизилген жана аларга Автордук укуктардын ведомствосу дистанциялык маалыматтык билим берууге тиешелуу маселелерди карай тургандыгы белгиленген.

### *А. Лицензиялар*

Мамлекеттик лицензиялар ун жазууларын электрондук жол менен таратуу учун жана ун жазууларын маалыматтык беруу максатында еркундетуп, эфемердик (бир кундук) кечурмелерду алуу учун киргизилген.

### *Б. Коммерциялык эмес уюмдар менен архивдердин кочурмолвруно жана аларды таратууга карата чектоолор*

DMCA мыйзамынын 108-белумуно коммерциялык эмес китепканалар жана архивдер учун айырмалоолор киргизилген жана анын максаты маалыматтык технологияны ьщгайлаштырууга жана сактап калуу боюнча иштерди онуктуруу болгон DMCA мыйзамы кучуне киргенче 108-белумге ылайык мындай китепканалар чыгарманын женекей факсимилдик кечурмолерун ала алышкан. взгеруулер киргизилгенден кийин 108-белумге .ылайык учке чейин гана кочурме жасоого уруксат берилет, алар сактоо, жоголгондордун же уурдалгандардын ордуна коюу, китепканалар ортосундагы китеп алмашуу учун электрондук турде даярдалышы мумкун жана алардын электрондук нускаларын китепканадан тышкары жактарда таралышын болтурбоо жактары каралышы мумкун. Китептин форматын езгертуу маселесин чечуу китепкананын езуне ыйгарылган, эгерде мурдагы формат менен кечурме алуу учун кеп убакыт кете турган болсо, ал материалды жацы форматка которо алат.

### С. *Маалыматтык дистанттык билим берууге карата айырмалоолор*

Конгресс чечууге аракеттенип жаткан татаал маселелердин бири маалыматтык технологияны пайдаланып, дистанттык билим берууге карата автордук укук женундегу мыйзамды колдонуу болуп эсептелет. Маселе ушундай айырмалоолорду кабыл алуунун кереги барбы же жокпу же эгерде маалыматтык туйундердун жардамы менен билим берууге карата жаны айырмалоону тузуу керекпи деген маселеде турат. DMCAаа Автордук укук боюнча ведомствого ушул маселени карап чыгуу жана Конгресстин алдында 1999-жылдын 28-апрелиндеги сунуштар боюнча отчет беруу жоопкерчилиги тагылган. Бул отчет май айында жиберилип, Сенатта жана Эл вкулдер Палатасында угулган.

DMCA Автордук укук боюнча ведомствонун укук ээлеринин, коммерциялык эмес билим беруу институттары менен коммерциялык эмес китепканалардын екулдеру консультация еткеруусун, ошондой эле маалыматтык технологиянын жардамы менен, анын ичинде укуктар менен пайдалануучулардын кызыкчылыктарынын ортосунда тен салмактуулукту тузуу учун маалыматтык туйундер аркылуу дистанттык билим берууге кандайча кемек керсетуу женундегу сунушу менен Конгресске отчет беруусун караштырган.

Эми томендегу керсетмелер каралышы керек:

(а) автордук укук ээлеринин маалыматтык туйундер аркылуу дистанттык билим берууге карата езгече укуктарына айырмачылык беруу зарылчылыгы;

(б) айырмалоолорго ылайык дистанттык билим беруудо колдонулушу мумкун болгон чыгармалардын айрым белуктеруно сапатына жараша чектоолерду колдонуу;

(г) дистанттык билим беруу женундо айырмалоолорго ылайык дистанттык билим беруунун материалдарын алууга укук алышкан тараптар женунде;

(д) дистанттык билим беруу женундо айырмалоонун алгылыктуулугунун шарты катары автордук укук менен корголгон материалдарга тымызын чыгуудан коргоого карата технологиялык чаралар барбы, эгерде болсо аларды колдонууга болобу жана алардын кандай турлерун колдонууга болот?

(е) интерактивдуу маалыматтык туйундер аркылуу дистанттык окууда автордук укук менен корголуучу чыгармаларды пайдалануу боюнча иштелип жаткан лицензияларды айырмалоонун алгылыктуулугун аныктоодо каралып, эске алынышы;

(ж) башка ар кандай тиешелуу маселелер.

Биз Вашингтондо, Лос-Анжелесте, Калифорнияда, Чикагодо Жана Иллинойсто баяндамаларды уктук, Бостондо, Массачусетсте, Барлингтон Вермонтто жана Туз Кол шаарында жыйналыштарга катышып, оозеки турунде же жазуу жузунде берилген билдируулерге карата кептеген комментарийлерди алдык. Буга кошумча айрым адистештирилген маселелер боюнча чет елкелук эксперттерден кемек сурадык. Маалыматтык дистанттык билим берууну лицензиялоонун маселелери боюнча практикалык иштерди жана жалпы багыттарды изилдео учун консультант чакырылды, ошондой эле автордук укукту коргоонун технологиялык чараларынын статусун жана натыйжалуулугун баалоо учун маалыматтык технология тармагындагы эксперттер чакырылды.

Биздин отчетто дистанттык билим беруунун табияты айтылат, лицензиялоодогу чыныгы практикалык иштерди, анын ичинде дистанттык окутуунун материалдарын камдап берууге жана коргоого тиешелуу технологиянын милдеттери, маселелери, келечеги, ошондой эле статусу, дистанттык окутуу ишине ушул мыйзамды колдонууну талдоо жыйынтыктары баяндалат, жана биринчи жолу кызыкдар тараптардын пикирлерин бириктирген ушул мыйзам езгертулушу керекпи же жокпу, ушул маселе карапат.

Биз кээ бир езгертуулор ето керек деген жыйынтыкка келип, мыйзамга езгертуу киргизууну сунуш кылдык. Алардын айрымдары булар:

1. ишти аткаруу учун керектуу кошумча укуктарды киргизуу учун, б.а. керектуу технологиялык тармакта айырмалоо жолу менен уруксат берилген аткарууну уктуруу же керсотуу учун кайталап чыгаруу жана таратуу укугун кенейтуу учун колдонулуп жаткан айырмалоолордо камтылган укуктардын масштабын кенейтуу;
2. кунумдук чындыкты чагылдыруу зарылчылыгына айырмачылык беруу, бирок курстарда расмий окуган студенттер учун айырмалоолорго чек коюу;
3. айырмалоолорго ылайык уктуруу аяктаганга чейин кыйла кеп убакытка сактоо караштырылган ар бир убактылуу кечурмелер учун автордук укукту коргоону анын жаны туру катары киргизуу.

Башка сунуштар чыгармага тымызын чыгууну болтурбоо жана аны тымызын пайдаланууну кеземелдоо учун технологиялык чараларды колдонуу женундо болду. Бул отчеттун жыйынтыгынын кечурмесу тиркелет, ал эми отчеттун комплектелген кечурмесун биздин "web site'^eH алууга болот.

### *4. Кайталап чыгаруунун масштабы: Убактылуу квчурмвлврдун статусу*

Эгерде чыгарманы бир компьютерден башка компьютерге которгондо бул кайталап чыгаруу укугун билдиреби деген суроо туулат. Келишимдин мазмунунда бул абдан талаш тема эле. Бул женунде консенсуска келе алган жокпуз, демек, келишимдин бир да жобосу Берн конвенциясынын 9-статьясынын маанисине дал келтирилген эмес жана ушунун негизиндеги айырмалоолор маалыматтык мейкиндикте толугу менен колдонулууда, ал эми корголуучу чыгармалардын электрондук формадагы эске туткучу 9-статьяга ылайык кайталап чыгарууга мумкундук берет.

АКШда автордук укук женунде мыйзамга ылайык, эгерде чыгарманы алуучунун компьютеринде эске тутуучу тузулуште езунон езу сакталып калуучу чыгарманын кечурмесу автоматтуу турде сакталып калса (RAM), бул "кечурмо" болуп аталабы деген маселе кетерулуп, анын жообу ушул "кечурмоге" келип такалган. Соттор муну кечурмо деп чечишкен. Бул кочурмелердун кепчулугу мыйзамсыз деп эсептелбей, ак ниеттуу пайдалануу деп эсептелсе дагы DMCA КАМдагы ушул убактылуу (чыныгы) кочурмелер автордук-укуктук мыйзам менен тейленеерин ырастайт. Мисалы, компьютердик атаандашууну ишке ашыруу женундегу Актынын 3-белуму боюнча автордук укук женундегу мыйзамдын 117-белуму, укук ээсине же машинаны ижарага алган адамга компьютердик программанын кечурмелерун алууга (же ага уруксат беруугo) мумкундук беруу учун езгертулген (эгерде кечурмелер кобойтуп алуу же калыбына келтируу максатында машинаны активациялоо жолу менен алына турган болсо). Эгерде ИАМдын кечурмелеру кайталап чыгаруу укугун сактоо менен алынса мындай айырмалоолордун зарылчылыгы деле болбой калат.

Ошондой эле провайдердин "маалыматтарды беруу туйунунде" кызмат керсетуу жоопкерчилиги женунде жобого карата айырмалоолор "ушул маалыматтарды беруу учурунда жасалган убактылуу кечурмелерду" жана беруунун журушунде материалдарды убактылуу сактоону, белуштурууну же байланыш менен камсыз кылууну камтыйт.

Мыйзамга ушул езгертуулер киргизилгени менен кайталап чыгаруу укугунун масштабына жана убактылуу кечурмелерду чыгарууга карата талаш-тартыштар уланууда.

### 5. *Маалыматтык мейкиндикте ак ниеттуу пайдалануунун масштабы*

Маалыматтык мейкиндикте материалды ак ниеттуу пайдалануу женундо карама-каршылыктуу, жанылыш пикирлер кеп айтылууда. Ак ниеттуу пайдалануунун мыйзамдуу тили технологиялык жактан нейтралдуу болсо да жана мыйзамга езгертуу киргизуунун зарылчылыгы жок болсо да ага кээ бир озгертуулерду киргизуу орундуу болмок. Автордук укук боюнча ве-

домство муну мыйзамдардын тарыхынын жардамы менен ишке ашырууга болот деп эсептейт, анткени тарых ак ниеттуу пайдаланууну маалыматтык мейкиндикгеги ишмердикте колдонуугa болорун ырастайт жана ак ниетгуу пайдалануу катары эсептеоге боло турган кээ бир маалыматтык пайдалануулардын мисалдарын келтире алат.

Ак ниеттуу пайдаланууну талдоо максатында "жеке" жана "коммерциялык эмес" деген тушунуктер ар кандайча чечмелениши керекпи деген кошумча маселе пайда болуп, бирок ал ОМСАда каралганда талкууланган эмес.

Традициялык технологияны эмес жеке пайдалануунун табияты ак ниеттуу пайдалануунун талаптарына коркунуч келтирет. Автордук укук менен корголуучу чыгарманы адам компьютердик жол менен уйде пайдалануусу чыгарманы иштетуунун алгачкы жолу болуп калышы ыктымал болгондуктан анын экономикалык таасириндеги айырмачылыктар ак ниеттуу пайдалануунун балансын аныктоо учурунда ар кандай келишимдер менен негизделиши мумкун.

***6. Аягына чыкпаган бизнес:***
***Маалыматтар базасындагы инвестицияларды коргоо***

Маалыматтар базасы же "жыйнактар" АКШда автордук укук женундо эц биринчи актыдан баштап эле автордук укук менен коргоого алынган. Биздин соттук органдар автордук укук женундегу мыйзамды компиляцияларга (жыйнактарга) карата гана колдонгондуктан, автордук укукту коргоо боюнча алгылыктуу эки пикир пайда болду. Анын бири "sweat of the brow" (шайыц оогончо иштее) деген ат менен белгилуу, бул болсо автордук-укуктук коргоонун негизинде иштешкен тузуучу менен инвесторлорду билдирет. Экинчиси он тогузунчу кылымда жана жыйырманчы кылымдын башында колдонулгандардан алынып, автордун жалпы чыгармага автордук табиятын изилдооге арналган жана автордук коргоонун негизи болгон материалды тандоодо жана даярдоодо тузуучунун чыгармачылык жендемдуулугу менен акыл калчагычтыгын талдайт. Автордук укук женунде 1976-жылдагы мыйзамга адегенде "компиляция" (тузуу) аныктамасы киргизилип, анда материалды алгачкы тандоо, координациялоо жана аны иштеп чыгуу талап кылынган. Бул аныктамага карабастан кээ бир соттор компиляцияга карата "шайын кеткенче иште" принцибин колдонуп журушет. 1991-жылы АКШнын Жогорку соту Айыл жериндеги телефондук кызмат жанылыктарынын жарыялоосу боюнча "шайын оогончо иште" доктринасын жургузууден баш тарткан. Компиляцияны автордук укук менен коргоо учун ал тандоодо чыгармачылык жактан алгылыктуулугу, координациялангандыгы жана жакшы тузулгендугу менен айырмаланып турушу керек. Сот ошондой эле компиляцияны коргоонун масштабы ете "кууш" деп аныктады, анткени ал тандоонун, координациялоонун (макулдашуунун) же даярдоонун алгачкы этаптарын гана камтыйт.

Автордук укук боюнча ведомство 1997-жылы Сенаттын сот комитетинин торагасы сенатор Хэтчтин суроо-талабы боюнча маалыматтар базасын укуктук жактан коргоону изилдое системасын даярдаган. (Бул изилдее биздин "web site"re жиберилген. Муну болсо Европалык Кецештин (ЕК) маалы-

матгар базасы женунде Директивага жана ИМБДУ cynyiu кылган келишимгс жоо катары кароого да болот, ал эми бул келишим ЕКтин директивасына окшоп кетип, маалыматтар базасына ар кандай формадагы коргоону берет. Мындай коргоонун объектиси ИМБДУнун кун тартибинде турат жана ИМБДУнун секретариатына маалыматтар базасынын экономикалык таасирин карап чыгуу милдети ыйгарылган. Билим бсрууге, илимге, илим изилдее топторундагы маалымагтарга чыгууга автордук укукту коргоо тескери таасир бериши мумкун деген маселеге коптоген елкелор кенул бура башташты.

Маалыматтар базасынын инвестициясын коргоо жонунде мыйзам долбоору Эл вкулдор Жыйналышына 1996, 1997, 1999-жылы, Сенатка 1998-жылы берилген. Эл вкулдор Палатасы мыйзам долбоорун 1998-жылы эки жолу бекитип, аны РМСАдагы озунун версиясына киргизген. Сенатта аны 1998-жылдын июлуна чейин кароо учун аракст болгон эмес, андан кийин аны кароо учун жылыштар болгону менен макулдашууга жетишуу болбой калган. Бул жагынан алып Караганда Эл вкулдер Палатасында эки мыйзам долбоору турат. Биринчиси - H.R 354 Каракчылыкка. каршы маалымат чогултуу жонунде Акт юридикалык комитет тарабынан тузулгон, экинчиси - H.R 1858 Пайдалануучулар менен инвесторлордун маалыматка чыгышы женундо акт. Бул мыйзам долбоорлору башкалардан укуктук коргоонун масштабы жана каражаттары боюнча айырмаланышат. Эки комитеттин кызматчыларынын ортосунда консенсуска жетишуу мумкунчулугу жонунде кенешмелер еткорулгон.

Автордук-укуктук ведомство базанын маалыматтарын кебейтууге жана таратууга карата укуктук коргоону сактап калуу зарылчылыгын колдойт, анткени алар элекгрондук коммерцияны енуктуруунун компоненти катары жана илимий, билим беруу жана технологиялык профессти колдоо каражаты катары АКШнын экономикасы менен маданияты учун чон мааниге ээ.

Мезгили келгенде жацы маселелер пайда болот. Мыйзамдар болсо технология тармагында узгултуксуз еркундетулуп турушу зарыл. Автордук-укуктук мыйзамдарды жацы технологияга ыцгайлаштыруу маселеси мурдагыдай эле ар дайым болуп турат, ал мыйзамдар болсо АКШнын жана буткул дуйненун негизги мыйзамдары менен ыцгайлашуусу керек. Мыйзамдарды ыцгайлаштыруу ар дайым койгойлуу маселс бойдон калат. Биз болсок ушул маселени кыйла алгылыктуу чечуу учун биргелишип иштешибиз керек. Аны чечуу пайдалануучулардын кызыкчылыгына гана эмес, автордук-укуктук баалуулуктарга да кызмат кылышы керек.

;ти-
сын
)из-
лы-

# АВТОРДУК УКУК МЕНЕН ЧЕКТЕШ УКУКТАРДЫ ЕВРОПАЛЫК СОЮЗДА ГАРМОНИЗАЦИЯЛОО

*У. **Шофиш** - юстиция министрлигинин Автордук укук боюнча Укук болумунун башчысы*

## I

Автордук-укуктук мыйзамдар коптогон жылдар бою озуно анча кенул бурдурган эмес. Акыркы жылдары ага олуттуу конул бурула баштады жана ал турмушта маанилуу орун ээлей баштады. Бул техникалык ыкчам онугуу учун пайдаланылышы мумкун жана ал ушул процесстин улантыла берерин далилдейт.

Жаны техникалык колдонмолор экономикалык онугууго алып келген сыяктуу эле аларга автордук-укуктук мыйзамдарды ынгайлаштыруу зарылчылыгына алып келди. Мисалы, Интернет автордук укук боюнча мыйзамдардын алдына бир гана маанилуу созду эстетип, жаны милдеттерди койду. Дагы бир башка мыйзам салт болуп калган тасмаларды толугу менен алмаштырган компакт дискаларды эске салышы мумкун. Компакт дискалар убакыттын отконуно карабастан жазууларга окшоп эскирип кетпейт. Алар канча жолу ойнолсо да сапатын жоготпойт. Бул ©нор жайында жацы тармак - компакт дисканы прокатка беруу тармагынын пайда болушуна алып келди. Кароого коюлуп жаткан маселс автордук укук боюнча мындай прокат мыйзам тарабынан чечилип жатабы деген маселе менен байланышкан, ал эми прокат болсо компакт дискаларды чыгаруучуларга да, артисттерге да пайда алып келбейт. Бул соодапоо жана прокат боюнча мыйзамдарды кайрадан карап чыгууга, ошондой эле Европа Союзунун (ЕС) денгелинде прокатка бсрууго карата укук боюнча директиваны кайрадан карап чыгууга алып келди. (Мындай укуктук озгортуулордон кийин компакт дисканы прокатка берууиу иш жузундо жоюуга туура келет).

Корголуучу чыгармаларды кайрадан чьпарууну, болуштуруууну жонокойлетуучу жаны жазуучу каражаттар бар, мисалы, компьютердик жана катуу дискалар. Корголуучу чыгармалардын мазмунун эл аралык жайылтууну эч кандай тоскоолдуксуз ишке ашырууга болот. Кабелдин жана спутниктин жардамы менен жайылтуу мумкун болгондуктан чыгармалардын мазмунун пайдалануучулардын копчулугу азыр мурдагыга **Караганда** кыйла женил алалат. Ошондой болсо да бул маселе адабий чыгармаларды, музыканы же корком сурот чыгармаларын коргоодой эле татаал болуп эсептелет. Компьютердик программалар менен маалыматтар базасын тузуу маселеси каралганда да, жогоруда аталган чыгармалар автордук укук менен корголушу керекпи деген маселе коюлган учурларда да ушундай татаалдыктар болот.

Мыйзамдардын ушул тармагынын маанисинин осушу Европалык Союзду жандануугa алып келди. Автордук-укуктук мыйзамдар менен чектеш укуктарга тиешелуу жоболорду болуп салуу ички рыноктун иштешине терс таасир тийгизиши мумкун, бул болсо ЕС келишиминин 100а-статьясынын негизинде жогоруда аталган мыйзамдарды гармонизациялоо зарылчылыгын

пайда кылат. Он жыл мурда Европалык Союздун комиссиясы "Автордук укук жана технологиянын татаал маселелери боюнча документ" кабыл алган - мында автордук укук маселелери токтоосуз чечилиши керек деп айтылган. ((COM 88) 172, 1988-жыл, 23-август). Комиссия андан ары автордук укук боюнча мыйзамдардын ар кандай тармактарындагы гармонизацияланууну тармактарды аныктаган. Ошол учурдан баштап беш директива кучуне кирген. Башка эки сунуш алигече каралып жатат.

Теменде азыркыга чейин кучунде турган директивалар берилет:

- Кенештин компьютердик программаларды укуктук коргоо женундо 1991-жылдын 14-майындагы 91/20/EEC директивасы;
- Кенештин прокатка жана насыя беруу укуктарына жана интеллектуалдык менчик тармагындагы автордук укукка тийиштуу айрым укуктарга карата 1992-жылдын 19-ноябрындагы 92/100/EEC директивасы;
- Кенештин спутниктик берууго, кабелдик трансляциялоого карата колдонулуучу автордук жана чектеш укуктар боюнча айрым жоболорду координациялоо женундо 1993-жылдын 27-сентябрындагы 93/83/EEC директивасы;
- Кенештин автордук укуктар менен айрым чектеш укуктарды коргонун меенетун гармонизациялоочу 1993-жылдын 29-октябрындагы 93/98/EEC директивасы;
- маалыматтар базасын укуктук коргоо боюнча Европалык Парламент менен Кенештин 1996-жылдын 11-мартындагы 96/9/EC директивасы.

Теменде каралып жаткан сунуштар берилет:

- Европалык Парламент учун ондолган сунуш жана Кенештин искусство чыгармасынын туп нускасынын авторунун артыкчылыгы учун ез укугунан баш тартуу укугуна карата директивасы;
- Европалык Парламенттин сунушу жана Кенештин Маалыматтык коомдогу автордук укук менен чектеш укуктардын айрым аспектилерин гармонизациялоо боюнча директивасы.

Беш директива он жылдай убактан бери жана эки сунуш азырынча кароо стадиясында турат - бул болсо автордук укук боюнча мыйзамдар акыркы жылдары зор езгеруулердун себеби болгондугунун фактысын жана ал андан ары езгеруулерге багыт аларын билдирет; Европалык денгелде мыйзамдар канчалык маанилуу экендиги тушунукгуу - мурда айтылгандай, мыйзамдарда акыркы жылдардагы техникалык ачылыштар эске алынат. Ар бир муче-мамлекетте езгертуу киргизуунун зарылчылыгы женунде койгон же кое турган сунуштары ар бир конкретгуу учурда ар башкача болот. Ар бир муче-мамлекетте ЕСтин мыйзамдарына кыйла дал келген же азыраак дал келген, ездештурулген же келечекте ездештуруле турган ездерунун улуттук мыйзамдары бар.

Мен андан ары талаш-тартышка алынган жекече директивалар менен сунуштарга кыйла кенири токтолгум келет.

***/. Кецештин компьютердик программаларды укуктук коргоо жонундо 1991-жылдын 14-майындагы 91/250/ЕЕС директивасы***

Европалык Союздун автордук укук боюнча мыйзамдар тармагындагы биринчи директивасы чектелген, бирок техникалык жактан татаал тармак ме-

нен байланышкан: ал компьютердик программаларды укуктук коргоону гармониялаштырууга арналган. Компьютердик программаларды коргоо бардык мучо-мамлекеттерде жолго коюлган эмес. Бирок автордук коргоону талап кылган мындай программаларды иштеп чыгуу учун кыйла коп адам, техникалык жана финансалык ресурстар талап этилет. Компьютердик программалар иш жузундо онор жайы менен коммерцияда чон мааниге ээ экендиги айтпаса да тушунуктуу.

## *Жекече статьялар женунде:*

### *1-статья*

1-статьяда, Берн Конвенциясында айтылгандай, компьютердик программалар биринчи иретге адабий чыгарма катары эсептелиши керек деген чекте каралышы керек. Директива компьютердик программа адабий чыгарманын бардык муноздомолорун чагылдырат деген коз карашка негизденет: ал адамдардын жондемдуулуктору менен жумшаган эмгектеринин натыйжасында пайда болгон бир топ идеялардын лингвистикалык чагылдырылышы болот деп эсептейт. Башка чыгармалар сыяктуу компьютердик программалар да, эгерде алар автордук интеллектуалдык чыгармачылыгынын жыйынтыгы катары озунчо чыгарма болуп саналганда гана, коргоого алынат. Бирок директива "компьютердик программа" аталмасынын аныктамасын толук сунуш кылуудан алые. Бирок 7-декларативдик болукто "ар кандай формадагы" программа буларга киргизилиши керек деп айтылат. Программанын негизинде жаткан идеялар менен жол-жоболор коргоого алынбайт. Башкача айтканда автордук укук боюнча мыйзамдар идеялардын озун эмес алардын чагылдырылган формаларын гана коргоого алат.

### *2-статья*

Программаны тузгон жеке адам 2-статьяга ылайык программанын автору болуп эсептелет. Юридикалык тараптар да мучо-мамлекеттердин мыйзамдарына ылайык автор деп эсептелиши мумкун. Эгерде бир канча адам биргелешкен авторлор болушеа мындай адамдар биргелешкен укуктарга ээ болушат. Эгерде программа келишимдик негизде ишке жалдануу чегинде тузулсо, жумуш беруучу менчик укугун ишке ашыруу укугуна, б.а. эксплуатациялоо (иштетуу) укугуна ээ болот; бул болсо макулдашууда корсотулушу мумкун (3-параграф).

### *3-статья*

3-статьяда бенефициарлардын укуктары улуттук мыйзамдарда коргоого алынышы керек экендиги такталат. Эгерде жеке адамдын адабий чыгармасын коргоо анын жашаган жерине же граждандыгына жараша бериле турган болсо же мучо-мамлекет автордук укукту чыгарманын муче-мамлекеттин аймагында биринчи жарыялангандыгына байланыштуу камсыз кылса, бул мыйзам компьютердик программаларга карата да колдонулат. Ошону менен бирге ком-

пьютердик программалар адабий чыгарма катары корголо тургандыктан (1-статьянын 1-параграфы) бул 3-статьяда укук беруу учун алына тургандыгын гана эскертет жана баардыгы чогуу адабий чыгарма катары каралат.

***4-статья***

Бул жобо компьютердик программалардын авторлорунун езгоче укуктарына кобуроек байланыштуу. Аларды кайталап чыгарууга туруктуу же убактылуу уруксат беруу укук ээсинин укугуна жатат: кайталап чыгарууга мындай уруксатгарды укук ээси гана бере алат. Ушуга байланыштуу компьютердик программаларды пайдаланууда аларды техникалык себептерге байланыштуу узгултуксуз кайталап чыгаруунун зарылчылыгы жок экендигине конул бурушубуз керек. Мындай турдегу кайталап чыгаруу конвенцияга байланыштуу кез караштан алып Караганда кайталап чыгаруу болуп эсептелбейт. Бирок ушул сыяктуу убактылуу кайталап чыгаруу учун да езгоче укук ээсинин уруксаты талап этилет.

Бул жобо ошондой эле котормолор менен иштеп чыгуулар учун да, ошондой эле уруксат алуудан кийин кайталап чыгарылган нускалар учун да колдонулат. Ошондой эле буга кошумча турде программаны езгертуучу кишилер учун да укуктар болот, мындай кишилер вздеру автордук укук ээси боло алышат. Озгече укук белуштуруу боюнча аракеттерге карата да колдонулат. Белуштурууге карата укуктун жол-жоболору Биримдиктин чегинде токтотулган. Ал эми прокатка карата езгоче укук токтотула элек. Прокат маселеси чечилиши керек жана ал Биримдиктин чегинде сатылган кечурмолерго карата колдонулушу керек.

***5-статья***

5-статьяда чектеелер каралган. Программаны болжолдуу максаттарга ылайык пайдаланууга карата накта келишимдик жоболор болбогон учурда да, керек болсо автордун уруксатын алуу учун авторлор учун каралган 4(а) жана (б)-статьяларына таянышат. Бул болсо "мыйзамдуу укук мураскери" учун артыкчылыктуу укук болуп эсептелет - мунун езу пайдалануучу программаны сатып алгандыгына же лицензия алгандыгына, б.а. укук ээсинин уруксатын алгандыгына байланыштуу укук алгандыгын билдирет.

2-параграфка ылайык кошумча кечурмолерду чыгаруу келишимде каралбашы ыктымал. Бул жерде ушул кечурмену "мындай падалануу учун керек" деген так эмес тушунук бар. Программаны пайдалануу учун кошумча кечурменун зарылчылыгы жок, анткени кошумча кечурме да укук мураскери учун коргоону караштырат. Ошентип, бул шарт сезме-сез чечмеленбейт, эгерде кочурме пайдалануу учун керек болсо. бул ошол кошумча кечурмелерду гана туюндурат.

3-параграфтын максаты программаны сатып алган адам келишимде эскертилген шарттардын масштабынын чегинде гана иш жургузушуне кепилдикти камсыз кылуу болуп эсептелет жана ал ушуга гана арналган. Ал эми программанын идеясы жана ал негизденген жол-жосундар дегеле эске алынбайт. Анткени бул идеялар менен жол-жосундардын оздору коргоого алынган

эмес (1-статья, 2-параграф), ошондуктан буларды билуу маселесин чечууго мумкун эмес, экинчиден укук мураскери лицензиялык келишимдин шарттарын аткарууга милдеттуу, ал эми коюлушу мумкун болгон ушу маселе 1- жана 2-параграфтарга киргизилген.

***6-статья***

6-статья "Декомпиляция" деп аталат. Декомпиляция айрым программаларды кайтадан программалаштыруу тилине которуу дегенди билдирет. Мындай которуу - же болбосо декомпиляция компьютердик системалардын ез ара байланышуусу менен бири-бирине оперативдуу дал келуусуне жетишуу учун керек. Программа чыгаруучулар жана аппарат менен камсыз кылуучулар оздорунун системаларынын башка программа чыгаруучулардын системалары менен дал келишине кызыкдар. Бул пайдалануучулардын кызыкчылыктарына да дал келет. Буга карата 22-декларациялык баяндоодо: "Алдыга коюлган максатгарды эске алып, компьютердик системанын баардык компоненттеринин, анын ичинде ар кандай ондуруучулердун биргелишип иштоосу учун аларды кошууга мумкунчулук тузуу керек", - деп айтылат.

6-статьяда кайталап чыгаруу боюнча айрым иш-аракеттерге карата укук ээсинин уруксатын албай туруп декомпиляцияны ишке ашыруунун мумкунчулуктору каралат, эгерде анын алгачкы шарттары ушул параграфта такталган болсо, 2-параграфта декомпиляция аркылуу алынган маалымат системалардын оз ара байланыштуулугуна жетишуу максатгарын коздобогон башка максаттар учун пайдаланылышын болтурбоо каралган. Атап айтканда аны ушул мазмундагы программаны чыгаруу учун жана аны башкаларга беруу учун колдонууга мумкун эмес. 3-параграфта эгерде бул жобо укук ээсинин мыйзамдуу кызыкчылыктарына залал келтире турган болсо же чыгарманы кадыресе пайдаланууга каршы келсе, аны ушул турундо пайдаланууга болбой тургандыгы такталган.

***7-статья***

7-ста<sup>г</sup>гьяда мучо-мамлекеттер компьютердик программаларга карата автордук укукту бузууга каршы чара коруугe мумкунчулук бере турган жоболорду тузууго милдеттендирилет. Улуттук мыйзамдарда компьютердик программаларды коргоо учун колдонулуучу техникалык тузулушторду коммерциялык максаттарда колдонуу учун таркатууга же аларга ээ болууга каршы же кайсы бир техникалык тузулушторду бузууга, алдоого каршы иш-аракеттерди коруу мумкунчулуктору каралышы зарыл (1-параграф (с)). Мучо-мамлекеттер мындай тузулушторду конфискациялап алууну караштырышы керек (3-Параграф).! Алар ошондой эле жасалма кочурмолорду конфискациялоону караштырышы керек (2-параграф).

8-статья коргоонун жокко чыгарылып калган моонотгоруио тиешелуу (93/98/ЕСС директивасынын 11-статьясынын 1-параграфы менен жокко чыгарылат; бул жонундо артта соз болот).

9-статьяда башка укуктук жоболор, б.а. колдонулуп жаткан патенттерге же товардык белгилерге карата иштетилбей келе жаткан укуктарга тиешелуу

жоболор такташтырылат. Бирок 6-статьянын же 5(2), (3)-статьялардын келишимдерге тиешелуу жоболорунун юридикалык кучу жок.

### *2. Кецештин прокатка жана насыя алууга тиешелуу укуктар, интеллектуалдык менчик тармагындагы автордук укукка тиешелуу айрым укуктар боюнча 1992-жылдын 19-ноябрындагы 92/100/ЕЕС директивасы*

Интеллектуалдык менчик тармагындагы автордук укукка тиешелуу прокатка алуу же насыя алуу боюнча укуктарга карата Кенештин 1992-жылдын 19-ноябрындагы 92/100/ЕЕС директивасынын натыйжасында жогоруда аталган объектилерди прокатка алуу жана насыя алуу маселесинин олуттуу болуп бараткандыгы, атап айтканда автордук укуктун объктилери менен чектеш укуктардын объектилеринин негизи болгон фонограммаларга карата ар кандай баштапкы позициялары менен бирдикте прокатка алуу же насыя алуу укуктарын, ошондой эле маанилуу озгечо укуктарды мучо-мамлекеттерде гармонизациялоо зарылчылыгын пайда кылды.

1- ден 5-ге чейинки статьяларда (1-болум) прокатка алуу жана насыя алуу боюнча жаны укуктар женге салынат, ал эми бдан Юго чейинки статьяларда (11-болум) автордук укуктарга (аткаруучулардын, фонограмма, фильм чыгаруучулардын, телерадио уктуруучу уюмдардын укуктарына) тиешелуу укуктар жонге салынат. Алар мындан ары отмо жана жыйынтыктоочу жоболорду камтыган статьяларда берилген.

## *Жекече статьялар*

### *1-статья*

Мучо-мамлекеттер 1-статьяга ылайык туп нуска менен кочурмелорго карата прокатка жана насыя алууга озгочо укуктарды берууго милдеттенишет. "Прокат" жана "насыя алуу" агалмалары 2- жана 3-параграфтарда аныкталган. Директиванын чегинде буга карата жасалган шилтемеде бул аларды белгиленген мооноттун ичинде пайдаланууну жана коммерциялык эмес максатта структуралар аркылуу коомчулук эркин пайдалана алгандай колдонууну билдирет. Бул китепканаларга тиешелуу. Бул аныктама жекече насыя алууга карата колдонулбайт. 4-параграфта прокатка алуу укугу сатуу же болуштуруу боюнча гана иш-аракеттер менен чектелбей тургандыгы каралган. Мына ошентип укук ээси туп нусканы же чыгарылган кочурмолорду саткандан кийин да аларды сатуу, прокатка беруу же насыя беруу маселелерин чечуу укугун айырмалоолорду эске алып, сактап кала берет.

### *2-статья*

Укук ээлеринин контингента жонундо 2-статьяда берилген. Бул статьяга ылайык озгочо укуктар чыгарманын авторуна бёрилет, ошондой эле мындай укук аткарууларынын жазууларына карата аткаруучуларга, фонограмма чыгаруучуларга алардын фонограммаларына карата жана фильмдердин туп нуска-

лары менен алардын кечурмелеруне карата фильмдин биринчи жазуусун чыгаргандарга берилет.

5, 6-жана 7-параграфтын жоболорунда аткаруучулар менен фильм чыгаргандардын кызыкчылыктарындагы карама-каршылыктарды жоюуга аракет жасалган. 5-параграфка ылайык эгерде аткаруучу шек санай турган болсо ал езунун прокатка беруу укугун фильм чыгаруучу менен тузген келишимде ага беруусуно жол берилет. 6-параграфка ылайык муче-мамлекеттер авторлорго карата ушуга окшош жоболорду караштыра алышат. 7-параграфта муче-мамлекеттерге жогоруда аталган жоболордун нормаларынан томондегуго карата четтееге мумкунчулук берилет. Атап айтканда муче-мамлекеттер тузулген келишимде прокатка бергендиги учун сый акынын тен белуштурулушу каралган учурда гана прокатка берууго уруксат беришет. Бул жобо (7-параграф) француз моделине негизделген. Жыйынтыгында келип, муче-мамлекеттер 5-параграфта айтылган жоболорду колдонууну узартууга жана директиванын II белумунде гармониялашкан укуктарды 19-баяндамада керсетулгендей узартууга уруксат бере алышат. Бул жоболор абдан маанилуу болгондуктан келишимге киргизилиши керек. Бул ишке аралашкан адамдардын ортосунда тузулген келишимдерде шектенуу учун себеп болбошу учун жоболорду ийкемдуу пайдалануу жактары каралган.

3-статьяда компьютердик программаларды прокатка берууге карата атайын жоболор башка директиваларда иштееге жендомсуз болуп калгандыгы, ошондуктан ушул директива башкалардан артыкчылыктуу экендиги такталат.

### *4-статья*

Бул статьяда автор менен аткаруучунун позициялары бекемделет. Фонограммага, туп нускага же фильмдин кечурмелоруне карата прокатка беруу укугу фонограмма же фильм чыгаруучуга берилген учурда деле прокат учун аткаруучунун сый акыны тен алуу укугу сакталып калат жана ал бул укуктан ажыратылбайт (2-параграф). 2- жана 3-параграфта укуктарды жамааттык башкаруу боюнча коомдун сый акыны тен белуштуруу укуктарына тиешелуу.

Иш жузунде фонограмманы прокатка алуу, кириш сезде айтылгандай, азыркы мезгилде жокко эсе. Фонограмма чыгаруучулар фонограммаларын прокатка берууге уруксаат беришпейт, анткени мындай прокат алардын бизнесине ете чон залал келтириши мумкун. Бирок, видеофильмдер прокатка берилип келе жатат. Прокатка алган адамдар прокатка беруу укугу. фильмди чыгаруучуга тиешелуу болгон кунде да сый акыны авторго да аткаруучуга да тен толоеге милдеттуу.

### *5-статья*

5-статьяда муче-мамлекеттерге коомдук насыя алууга карата айырмачылыктарды кароонун, б.а. коомчулук пайдалануучу китепканаларга артыкчылыктарды беруунун мумкунчулуктеру каралган. Бирок анын негизги шарты-авторлорго мындай насыя учун сый акы телее мумкунчулугу каралышы керек (1-параграф).

2-параграфка ылайык мучо-мамлскcттерге фонограммаларды, фильмдер менен ЭЭМ профаммаларын насыя беруу учурунда директивада чечмеленген чекте езгечо укуктарды колдонбой коюуга мумкунчулук берилет. Эгерде муче-мамлекеттер ушул мумкунчулукту колдонгон учурда автордук сый акыны созсуз караштырышы керек.

1-жана 2-параграфтар 1-статьянын 4-параграфынын жоболоруна окшош жана 4-параграфка ылайык насыя алуу укугу toктотулбайт. 5-статьянын 1-жана 2-параграфтарына ылайык ага чек коюу укуктарды токтотууга барабар.

3-параграфка ылайык, айрым структуралар сый акы толоо милдеттенмелеринен толугу менен бошотулушу мумкун.

6-дан 10-га чейинки статьяларда автордук укукка тиешеси бар айрым укуктар жонундо жоболор камтылган. Кайталап чыгарууга карата укуктарды гармонизациялоочу 7-статья 1996-жылы декабрда Европалык Союз сунуш кылган жацы директива аркылуу жоюлушу керек (бул жонундо томондо айтылат). Жаны директивада булар кыйла терен гармонизацияланган. Ошондуктан 7-статьяга бул жерде толук токтолбойбуз.

### *6-статья*

6-статьянын 1-параграфында аткаруучулардын ездорунун аткарууларын жазууга уруксаат беруу укуктарына ээ боло тургандай жоболорду иштеп чыгуу керек экендиги корсотулот. 2-параграфта телерадио уюмдарынын беруулоруне карата озгечо укуктары караштырылат. Беруунун кайсы формалары колдонулгандыгы (кабелдик, спутниктик беруу, зым байланыш же зымсыз байланыш каражаттары менен беруу) бээрде эч кандай мааниге ээ эмес. Башка телерадио уюмдарынын беруулерун жон эле кайтадан трансляциялоочу кабелдик дистрибютерлер мындай укуктарга ээ эмес (3-параграф).

### *8-статья*

Бул статья коомчулукка арналган билдируулорго, анын ичинде телерадио беруулерун© тиешелуу 1-параграфка ылайык, аткаруучулар оздорунун аткарууларын жалпыга уктурууга(маалымдоого) уруксаат беруу боюнча озгочо укуктарга ээ. Зым байланыш каражатынын жардамы менен телерадио беруулору атайлап аталып, ага да озгечо укуктар берилет. Бирок зымсыз байланыш каражаты аркылуу телерадио беруулору жалпыга маалымдоочу беруу болуп эсептелет, ошондуктан бул женундо езунче атайын жобонун зарылчылыгы болгон эмес. Аткаруучу езгече укуктарга ээ болбойт, эгерде анын аткаруусу беруунун ичиндеги аткаруу болсо же ал жалпыга маалымдоочу эфирдик беруулерде колдонулса.

2-параграфка ылайык фонограмма жалпыга маалымдоо учун жарыяланып, бирок коммерциялык максагтарда пайдаланылган учурда мучемамлекеттер аны учун сый акы толоену караштырышы керек. Пайдалануучу, б.а. уктуруучу сый акы телеечу, аткаруучулар менен фонограмма чыгаруучулар сый акы алуучулар болуп эсептелишет. Муче-мамлекеттер, аткаруучу менен фонограмма чыгаруучулардын. ортосунда келишим болбогон учурда,

ушул сый акынын улуштерун аныктай алышат. Ошондой эле сый акы автордук укуктарды жамааттык башкаруу коому тарабынан чогултулуп, андан кийин тараптардын ортосунда белгиленген елчемдерге ылайык белуштурулушу мумкун.

3-параграфта телерадио беруу уюмдарына ездерунун беруулерун ретрансляциялоого (кайтадан трансяциялоого) уруксат беруу, ошондой эле ездерунун беруулерун коомчулук учун трансляциялоого уруксат беруу боюнча езгече укук берилет эгерде мындай трансляция коомчулук учун эркин болгон жерлерде акысыз бериле турган болсо.

***9-статья***

Бул статья белуштуруу укугуна тиешелуу. Белуштурууге карата езгече укук объекттерди, же алардын копияларын сатуу жолу менен же башкача жолдор менен коомчулук учун эркин кылууга укук иретинде аныкталган жана бул укук аткаруучуларга-ездерунун аткарууларынын жазууларына карата, фонограмма чыгаруучуларга, фильмдин биринчи жазуусун чыгаруучуларга-фильмдин туп нускасы менен кечурмелеруне карата, телерадио беруу уюмдарына-ездерунун беруулерунун жазууларына карата берилет. 2-параграфта Биримдиктин чегинде бул укук ушуну менен бутушу каралган. Бирок, статьянын 4-парафафынын жоболору колдонулуп келатат - прокат жана на-j сыя беруу укугу дале токтотула элек. Белуштурууге карата укук башкага еткерулуп берилиши же тапшырылышы мумкун-бул болсо лицензиялык ке-' лишим аркылуу ишке ашырылышы керек (4-параграф).

Бул жобо такташтырууну талап кылат. Белуштурууге карата укук жеке укук болуп эсептелет, ошондуктан ар бир жеке укук сыяктуу бул дагы баш-[ кага еткерулушу мумкун.

***10-статья***

10-статья боюнча муче-мамлекеттер 6-дан 9-га чейинки статьяларда аталган укуктарга карата-атап айтканда жекече пайдалануупарга, кунумдук окуялар женунде репортажга байланыштуу кыскача узундулерду колдонууга, телерадиоберуу уюмдарынын ездерунун жекече беруулеру учун эфемердик жазууларына же окутуу жана илимий изилдее максаттары учун гана колдонууга байланыштуу айрым чектеелерду караштыра алат. (1-параграф). Буга кошумча иретинде автордук укук боюнча мыйзамдарга ылайык колдонулуучу башка чектеелер да болушу ыктымал (2-параграф).

11-жана 12-статьялар 93/98/ЕЕС директивасы аркылуу жокко чыга-| рылган коргоо моенеттеруне тиешелуу, бул болсо коргоо меенетгорун кыйла терец гармонизациялоого алып келди.

***13-статья***

Бул жобо ете татаал етме жобо болуп эсептелет, ал муче-мамлекетгерге жацы тузулген укуктарды колдонууга мумкунчулук берет (прокатка беруу жана насыя беруу укугу), алар ошондой эле директивага киргизилген сый акы

женундегу пунктту да колдоно алышат, анткени ал жаны мыйзам кучуне киргенге чейин жана ал кучуне киргизилип жаткан мезгилдин ичинде айрым учурларда колдонулуп келген.

14-статьяда азыркы автордук укуктардын директивада каралган чектеш укуктарга залал келтирбестиги такталган. 15- жана 16-статьялар жыйынтыктоочу жоболордон турат.

***3. Кецештин автордук укук менен спутниктик берууго жана кабелдик ретрансляцияга карата колдонулуучу автордук укуктарга тиешелуу айрым жоболорду координациялоо боюнча 1993-жылдын 27-сентябрындагы 93/S3/EEC дцрективасы***

93/83/ЕЕС директивасы езунче аудиовизуалдык тармакты тузуу боюнча Европалык Союздун андан аркы иш-чараларынан турат. "Кек отчет" деп аталган 1984-жылдагы "Чек арасыз телевидение" деген маселе ушундай тармакты тузуу женундегу маселени коюу зарылчылыгын пайда кылды.

Директивада спутниктик беруулер менен кабелдик ретрансляция боюнча езгече укуктар гармониялашкан. Гармонизациялоонун эц башкы себеби спутниктик берууну (6-баяндоо) кабелдик ретрансляциялоо боюнча улуттук жоболордун бири-бирине дал келбегендиги, спутниктик беруу кайсы елкедон жургузулсе ал ошол елкенун автордук-укуктук мыйзамдарына ылайык каралышы керекпи же ал беруу кабыл алынган елконун мыйзамдарына ылайык каралышы керекпи деген укуктук жактан дал келбеген маселелер болгон.

## *Жекече статьялар:*

### *1-статья*

Бул статьяда бир топ аныктамалар камтылат. 2 (б)-параграфта жалпыга маалымдоо актысы бир муче-мамлекетте спутник аркылуу ишке ашырылгандыгына басым жасалат, эгерде программалар спутниктен кайтадан жерге узгултуксуз байланыш коммуникациям аркылуу берилсе. Ошентип, директивада трансляциялоочу елке каралган. Мисалы, Германиянын программа беруучу уюмдары спутниктик беруулерду германиялык станция аркылуу буткул Европа Союзу учун жургузет, ал эми мындай беруу Парижде башталган, ошондуктан бул жерде жалпыга маалымдоо Парижде жургузулобу же жокпу деген автордук укукка байланыштуу талаш маселе келип чыккан. Бул женунде укуктар Францияда гана иштейт. Ошондуктан лицензиялар ошол жерден берилиши керек.

(Д) пунктунда жалпыга маалымдоону спутник аркылуу Биримдиктин мучесу болбогон мамлекетте жургузуу каралган. Бул жобонун максаты коргоону камсыз кылуу жана Биримдиктин мучесу болбогон мамлекетте автордук укукту коргоонун денгели темен болгондугун пайдаланып, киреше алуу максатындагы "четтеелорге" жол бербее болуп саналат.

2-ден 7-ге чейинки статьяларда(2-болум) профаммаларды спутник боюнча беруу каралган.

***2-статья***

2-статьяга ылайык авторлор оздорунун чыгармаларын жалпыга маалымдоого уруксат беруу боюнча взгоче укуктарга ээ.

***3-статья***

3-статьяда 2-статьяда каралган взгече укуктарды беруунун жолдору ка-1 ралган. Укук макулдашууга кол коюлганда, б.а. мыйзамдуу лицензия алганда I гана берилет (анда сый акы телве каралат). Трансляция жургузулген олке| жонундв жобо директивага ылайык колдонулат жана анда лицензия тузуу ка-1 раштырылган. Башкача айтканда трансляциялоо лицензиялык келишим тузууну караштырган муче- мамлекетте гана жургузулет.

2-параграфта сый акы чогултуучу жана алар менен келишим тузуучу ведомствого тиешелуу айрым жоболор камтылган. Ушуга ылайык скандинавиялык улгуде тузулген жамааттык макулдашуулар колдонулушу мумкун. Бирок аларды кинематографиялык чыгармаларга карата колдонууга мумкун эмес (3-1 параграф).

***4-статья***

4-статьяда директивага аткаруучулар, фонограмма чыгаруучулар, теле-| радиоберуу уюмдары киргизилген. Бул укук ээлери жалпыга маалымдоону спутник аркылуу жургузуу боюнча езгочо укуктарга ээ, анткени алардын укуктары 92/100/ЕЕС директивасы менен корголот. Ошентип, мисалы, аткарууч̵у озунун аткаруусун трансляциялоого алдын ала уруксат бериши керек.

5-статья боюнча чектеш укуктарды коргоо колдонулуп жаткан автор-' дук-укуктук коргоого залал келтирбейт. Мучо-мамлекет чектеш укуктардын ээлери учун 92/100/ЕЕС директивасынын 8-статьясында каралган коргоону 6-статьяга ылайык караштыра алат (жалпыга малымдоо боюнча жобого карата).

7-статьяда убактылуу жоболор каралган.

8-ден 12-ге чейинки статьяларда кабелдик ретрансляция каралган.

***8-статья***

8-статьяда, эгерде бир мучо-мамлекетке башка мучо-мамлекетгин программалары кабель боюнча бериле турган болсо, бул мучо-мамлекеттер ретрансляциялоону укук ээлери менен кабелдик байланыштын операторлорунун ортосунда жамааттык же жекече келишимдердин негизинде камсыз кылууга милдеттендирилет.

***9-статья***

Бул статьяда кабелдик ретрансляциялоо укугу сый акыны чогултуп, белуштуруучу ведомство тарабынан гана караштырылышы мумкун деп корсетулот (1-параграф). Бул ведомствонун милдетине оздорунун кабелдик

трансляцияга карата укуктарын алып сатарлардын пайдалануусуна бегот коюу кирет,б.а. аларга кабелдик трансляциялоого мумкунчулук бербев ушул ведомствонун милдети болуп эсептелет. Ошондой эле бул ведомстволор кабель боюнча операторлор менен аларга кабелдик ретрансляциялоого кыйынчылыксыз эле укук бере турган келишим тузушу керек (ьщгайлуу шарттар боюнча).

***10-статьи***

10-статьяда уктуруучу уюмдар жонундо атайын жоболор каралган. 9-статья уктуруучу уюмдарга карата колдонулбайт, анткени уктуруучу органдар сый акы жыйноочу ведомствонун милдетин аткарбайт. Кабелдик ретрансляцияга карата ез укуктарын алар оздору ишке ашыраг. Бул жобо уктуруучу уюмдардын укуктары менен ушул уюмдарга автордук жана чектеш укуктардын ээлери берген укуктарга карата колдонулат.

***11-статья***

11-статьяга ылайык, мучо-мамлекетгер, эгерде кабелдик ретрансляциялоо боюнча келишим тузулбеген болсо, ортомчуларды пайдалануу жолжоболорун караштыра алышат.

***12-статья***

12-статьяда, 11-статьядагыдай эле, кабелдик ретрансляциялоого карата макулдашуу тузуу караштырылган. Мамлекет-катышуучулар укук беруу женундо суйлешуулордун коопсуздугу менен алардын мыйзамдуулугун мыйзамга ылайык камсыз кылышы зарыл. Ал ишмердиктин баарын озуно монополиялап алды деп куноелонбошу зарыл. Бирок бул сезсуз турдо келишим тузулушу керек дегенди билдирбейт. Эгерде тараптар макулдашкан чечимге келе алышпаса кабелдик ретрансляция учун орун болбой калат.

13-статьяда мучо-мамлекеттер сый акыны жыйнап, болуштуруу маселеси боюнча иш жургузгон ведомстволордун ишмердигин жонго салышы керек экендиги каралган. 14-жана 15-статьяларда жыйынтыктоочу жоболор камтылган.

***4. Кецештин автордук укук менен айрым чектеш укуктардын моонотторун гармонизациялоо жонундо 1993-жылдын 29-октябрындагы 93/98/ЕЕС директивасы***

Коргоо моонотторун гармонизациялоо жонундо директива Европа Союзунун башка директивалары сыяктуу эле маанилуу болуп эсептелет жана анын башка жоболору талкуулана турган чекте турат. Бул жерде автордук жана айрым чектеш укуктарды коргоо моонотторун гармонизациялоо маселеси каралган. Буларды гармонизациялоо маселеси мучо-мамлекеттердин укуктарды коргоо моонотторунун ортосундагы болгон айрымачылыктардын негизинде келип чыккан.

Берн Конвенциясы авторлорго укугун коргоо моонотун алардын бут омуруне жана алар дуйнеден кайткандан кийин дагы элуу жылга берет(Берн Конвенциясынын 7-статьясы, 1-параграф). Бирок бул минималдуу моенет болуп эсептелет; Европа Союзунун олколору коргоо моонетун дагы узагыраак караштырышы мумкун (Берн Конвенциясынын 7-статьясы, 6-параграф). Европа Союзунун олколеру бул укукту оздерунде колдонуп жатышат.

Европа Союзу ошондой эле чыгармалардын айрым турлоруно, б.а. кинематография чыгармаларына, Берн Конвенциясынын жоболоруна ылайык жамааттык чыгармаларга карата атайын коргоо моонотгерун колдонуу боюнча макулдашкан.

Директива ошондой эле айрым чектеш укуктарга карата да колдонулат. Ушуга байланыштуу Рим Конвенциясынын 14-статьясында тиешелуу жоболор камтылган

## *Жекече статъялар:*

### *1-статья*

1-статьяда автордук укуктун моонеттору каралган. Автордук укукту коргоо меонету автордун буткул омурун камтыйт жана ал каза болгондон кийин дагы 70 жылга созулат. 2-ден 6-га чейинки параграфтар авторлордун тобу тузгон айрым чыгармалар, автору аталбаган же лакап ат менен чыгарылган чыгармалар же болуктеру айрым-айрым болуп чыгарылган чыгармалар женундо кошумча жоболордон турат (5-параграф). 4-параграфта ар бир мучо-мамлекет авторлор жамааты тузген чыгармаларга карата (Италияда, Испанияда, Португалияда, Францияда болгондой) же укук ээси болуп эсептелбеген юридикалык тараптарга карата атайын жоболорду иштеп чыгышы мумкун экендиги каралган.

### *2-статья*

2-статьянын 1-параграфында башкы директор кинематографиялык же аудиовизуалдык чыгарманын автору болушу керек экендиги каралган. Бирок, 1-параграфта бул так кесе талап кылынбайт. 2-параграфка ылайык, аудиовизуалдык же кинематографиялык чыгармаларды коргоо моонотун башкы директор каза болгон кундон кийин сезсуз эле 70 жылга белгилоо кажет эмес, бирок анын ордуна чыгарманы тузууго катышкан темондо аталган адамдардын: башкы директордун, сценарийдин авторунун, диалогдун авторунун, композигордун кимиси эц акыркы болуп каза болсо 70 жылдык коргоо дал ошондон кийин берилиши каралган.

### *3-статья*

3-статьяда томондогу чектеш укуктарды колдонуунун мооноттору: аткаруучулардын, фонограмма чыгаруучулардын укуктарынын, фильмдин биринчи жазуусун чыгаргандардын укуктарынын жана уктуруучу уюмдардын укуктарынын коргоо моонетгеру каралат. Укуктардын ар бир учурдагы колдону-

луу меенету 70 жылды тузет. Мееsettтун башталышы ар бир учурга жараша озунчв такталат жана ар бир учур так баяндалат.

*4-статья*

4-статья мурда жарыяланбаган чыгармаларды автордук-укуктук коргоо меенету буткенден кийин атайын жарыялаган учурлар женундегу жоболордон турат. Мындай чыгарманы жарыялаган адамдын укугу 25 жылдык меенетко корголот. Андай адам автор пайдалануучу укук сыяктуу укуктан пайдаланууга укуктуу.

*5-статья*

5-статьяда айрым учурлар каралат, алар боюнча муче-мамлекеттер коомдук байлык болуп саналган адабий сын чыгармалар менен илимий эмгектерди коргоо учун максималдуу 30 жылдык моенотту караштыра алышат.

*6-статья*

6-статьяда фотографиялык суреттерду коргоо боюнча жоболор караштырылган. Бул жоболордо коргоого алууга татыктуу фотографиялык суреттер кандай болушу керек экендиги женундо айрым учурлар берилген. Анын негизги шарты-анын туп нуска болушунда жана ал автордун жекече жараткан чыгармасы болушу керек, атап айтканда керком чыгарманын бир туру болушу зарыл, (композиция, портрет ж.б.). Бул талаптар автордук-укуктук коргоону алуунун шарттарына туура келет жана мындай талаптарга жооп берген фотографиялык суротторго директиванын 1-статьясына ылайык чыгарма катары коргоо берилет.

Муче-мамлекеттер ошондой эле чыгармага мунездуу езгечелуктору жок башка фотографиялык суротторго да коргоо бериши мумкун (6-ст.). Германияда коргоонун ушундай туру караштырылган (коргоо моонету 50 жылды тузет, анткени директивада "башка фотографиялык" чыгармаларга коргоо бсруу жагын чечуу муче-мамлекегтин озуно калтырылган жана анда коргоо мееноту каралган эмес).

*7-статья*

7-статьяда чыгарманын жаралган жери учунчу елке болгон жана автору Биримдиктин гражданы болбогон чыгармалар женундегу жоболор камтылган. Мындай учурда коргоонун моонету чыгарма жаралган елкеде ага берилген мееnettон мурда же кийин бутпешу керек.

8- жана 9-статьяларда коргоонун меенету ар бир объект учун езунче берилиши каралган жана муче-мамлекеттер авторлордун мулктук эмес жеке укуктарын башкарууну ишке ашыра ала тургандыгы женундегу жобо камтылган.

10-14-статьялар убактылуу жана жыйынтыктоочу жоболордон турат (эскирген, мурдагы директиваларда жоюлушу каралган статьялар да камтылган).

### *5. Европа Парламенты мечен Кецештин маалыматтар базасын укуктук коргоо боюнча 1996-жылдын 11-мартындагы 96/9/ЕС директивасы*

Комиссия маалыматтар базасын укуктук коргоо боюнча директивага 1992-жылы 29-январда сунуш жиберген. Кенеш директиваны 1996-жылы 11-мартта кабыл алган. Бул директивада маалыматтар базасын коргоо каралат.

- 2-белумде маалыматтар базасын автордук-укуктук коргоо каралган. Анткени аларды тандоо жана мазмунун иштеп чыгуу автордун интеллектуалдык эмгегинин жыйынтыгы болуп эсептелет.
- 3-белумде маалыматтарды чогултуп маалыматтар базасын тузген адамдын сый акы алуу жана чогулган маалыматтарды пайдалануу боюнча монополиялуу укугу каралган.

Маалыматтар базасын автордук-укуктук коргоо анча орчундуу озгеруулерге кабылган жок. Берн Конвенциясынын 2-статьясынын 5-параграфында адабий жана корком чыгармалардын жыйынтыктарын коргоого алуу каралган. Анткени аларды тандоо жана мазмунун иштеп чыгуу интеллектуалдык чыгармачылыктын жыйынтыгы болуп эсептелет. TRIPS Макулдашуусунун Ю-статьясынын 2-параграфында маалыматтар жыйнактарына же башка материалдарга коргоо берилет. Анткени аларды тандоо жана алардын мазмунун иштеп чыгуу интеллектуалдык чыгармачылыктын жыйындысы болуп эсептелет. Эгерде маалыматтар базасынын мазмуну жеке чыгармалардан же башка материалдардан тузулсо аларга баардык учурларда коргоо каралбайт. Буга карата башка укуктар каралган. Маалыматтар базасын автордук-укуктук коргоо жонундо директиванын 2-белумундо колдонулуп жаткан укуктук коргоого кандайдыр бир орчундуу жанылыктарды киргизуу каралган эмес.

Ошондой болсо да 3-белумде каралган коргоо салыштырмалуу турде жаны болуп эсептелет. Ал маалыматтар базасын тузууге, текшерууге, мазмунун иштеп чыгууга кеткен инвестицияларды коргоого арналган. Демейде, фактыларды, актыларды, телефон номерлерди чогултуу, тесттердин жыйынтыктары коргоого алынбайт, себеби алар интеллектуалдык чыгарма болуп эсептелбейт. Коргоонун бул чектелген масштабы маалыматтардын глобалдык агымында коргоону гармонизациялоого кызмат кылат.

## *Жекече статьялар жонундо:*

### *1- жана 2-статьялар*

1- 2-статьяларда директивалардын масштабдары женунде жалпы жоболор берилген. Директиванын 1-статьясынын 1-параграфында маалыматтар базасынын баардык формаларына коргоо укугу берилет, б.а. анын электрондук формасынан башка формаларына да берилет. 2-параграфта "маалыматтар базасы" терминине аныктама берилген. Бул аныктамага ылайык, маалыматтар базасы - бул езунче чыгармалардын жыйнагы, методикалык ыкма менен

системага салынып, иштелип чыккан, электрондук жана башка каражаттар менен эркин алууга оной маалыматтар же башка материалдар.

*3- 6-статьялар*

3-6-статьяларда маалыматтар базасын автордук-укуктук коргоо каралган.

3-статьянын 1-параграфында Берн Конвенциясы менен TRIPS Макулдашуусунун жогоруда аталган жоболоруна ылайык коргоонун шарттары каралган, анткени маалыматтар базасын тандоо, мазмунун иштеп чыгуу автордун жеке интеллектуалдык чыгармачылык эмгеги болуп эсептелет. 2-параграфта укуктук коргоо маалыматтар базасынын мазмунуна карата колдонулбай тургандыгы жана ушуга байланыштуу башка колдонулуп жаткан укуктарга таасир бербей тургандыгы керсегулген.

4-статьяда ким автор болуп эсептеле тургандыгы корсотулген. Бул жобого ылайык автор болуп маалыматтар базасын тузгон жеке адам же адамдардын тобу эсептелет. Эгерде муче-мамлекетгердиН мыйзамдарында жол берилсе юридикалык тарап да автор болуп эсептелиши мумкун. Эгерде Маалыматтар базасы кызматкер тарабынан тузулсе, жана ага алгачкы автордук укукту беруу мучо-мамлекеттин улутгук мыйзамында каралса, акыркы аталган жобо ушул мамлекеттерге арналат (Улуу Британия, Ирландия, Нидерланд).

5-статьяда автордун езгече укуктары аныкталган: (а) пунктуна ылайык езгече укук ар кандай ыкма менен ар кандай формада, толук же жарым-жартылай, убактылуу же туруктуу турде кайталап чыгаруу укугун камтыйт. Атап айтканда, кайталап чыгаруу боюнча ар тараптуу укугу менен электрондук беруунун учурунда ишке ашырылган коп жолку кайталап чыгаруу фактысына карата автор озунун чыгармасынын кандай пайдаланылып жаткандыгын кеп жагынан коземелге алуу мумкунчулугуно ээ болот;

(б) пункту которууга жана иштеп чыгууга (кайрадан иштеп чыгууга тиешелуу); (е) пункту бул жобону толуктап, авторго буларга карата езгвчо укуктарды ыйгарат;

(с) пунктунда авторго таркатуу боюнча езгече укуктар берилип, ошол эле учурда укуктарды токтотуу женге салынат. Биримдиктин чегинде укуктарды токтотуу маалыматтар базасынын кечурмосун биринчи жолу укук ээсинин езу сатканда же ал анын макулдугу менен сатылганда колдонулат. Укуктарды токтотуу жол-жобосу товардык белгилер женунде мыйзамдарда жана башка тармактар боюнча мыйзамдарда колдонулат;

(д) пунктунда бут баарына маалымдоого карата езгече укуктар камтылган.

6-статьяда айырмалоолор менен чектеелор женунде айтылат. 1-параграфка ылайык маалыматтар базасын мыйзамдуу турде пайдаланган адамга, б.а. лицензия алган же мыйзамда белгиленген чекте аракеттенген адамга, эгерде ал 5-статьяда аталгандарга ылайык аракеттенсе, айрым учурларда автордун уруксаты талап этилет. Бул жобо, эгерде маалыматтар базасын пайдалануу максатында зарыл болсо жана алардын мазмунун кадыресе туура пайдалануу учун керек болгондо пайдаланылат.

2-параграф муче-мамлекеттерге озгочо укуктарга чек коюуга укук берет. Бул жобо электрондук эмес маалымагтар базасын окуу максаттары учун же илимий изилдео иштеринде колдонуу учун ез кызыкчылыгында кебойтуп чыгарууга карата ((а) пункту) жана коммерциялык максатта эмес чектелген санда чыгаруу учун ((б) пункту), ошондой эле административдик же юридикалык жол-жоболор учун ((с) пункту) колдонулат. Ал эми (д) пунктунда улуттук мыйзамдарда каралган чектевлерду андан ары колдонуу каралган.

3-параграфтын жоболору колдонууга жараксыз болгондуктан, ал чектоолор жана айырмалоолор боюнча укук ээлеринин кызыкчылыктарына каршы келип кылышы ыктымал. Бул параграф эл аралык конвенциялар учун (уч денгелдеги тесттер; Берн Конвенциясынын 2-параграфы, 9-статья; TRIPS Макулдашуусу, 13-статья) каралышы мумкун.

7- ***11-статьялар***

7-статьянын 1-параграфына ылайык мучо-мамлекеттер маалыматтар базасынан чыгарып алууга же аны толук же жарым-жартылай ашыкча пайдаланууга жол бербоо максатында маалымат базасын чыгаруучулар учун укук-: тарды караштырышат. Анын шарты болуп маалымат базасын чыгаруучу маалыматтарды жыйноого, алууга, мазмунун иштеп чыгууга чон елчомдогу инвестиция чегеруу фактысы эсептелет. "Чон елчомдогу инвестиция" акчанын олчому менен аныкталышы мумкун (уегерилген акчанын чон суммасы) же1 сапаты менен аныкталышы мумкун (чон елчомдогу инвестиция убактылуу! моонотко жана айрым иш-аракеттерге чегерилсе). Эгерде маалымат базасы-[ нын анча-мынча белугу башка ушундай маалымат базасынан алынса же кайталап пайдаланылса коргоо укуктарын колдонууга болбойт. Бирок озгочо укуктар менен камтылган маалымат базасынан болуп алып пайдалануу же| аны кайталап кеп жолу пайдалануу маалымат базасын туура пайдалануугаЕ каршы келсе же ал аны чыгарган адамдын мыйзамдуу кызыкчылыгына залал[ келтире турган болсо, буларга 5-параграфка ылайык тыюу салынат.

2-параграфта "алып пайдалануу" жана "кайталап пайдалануу" термин-f дери аныкталат, ошондой эле мамлекеттик насыя алуу, б.а. китепканалардын насыя алуусу ушул каралып жаткан учурларга туура келбестиги такталат. Алып пайдалануу маалымат базасынын мазмунун башка тузулушке убактылуу же туруктуу, толугу бойдон же жарым-жартылай которуу. Кайталап колдонуу! кечурмелерду интерактивдик режимде же беруунун башка формасы менен жалдап колдонуу болуп эсептелет. Мындан белек кечурме биринчи жолу са-| тылган учурда бул жободо укуктарды Биримдиктин чегинде токтотуу караштырылат.

4-параграфта маалымат базасы автордук же башка укуктар менен толук же жекече корголооруна же корголбостугуна карабастан анын корголушу ка-[ ралган. Ушунун негизинде укуктардын кепчулугу башка укуктар менен катар эле "жашай" бериши мумкун.

8-статья маалымат базасын пайдалануучунун укуктары жана милдеттери менен байланышкан. Бул жободо маалымат базасын чыгаруучу пайдалануучу-1 нун кандай максатта болбосун андан алып пайдалануусуна же маалымат база! сынын болукторун кайталап пайдалануусуна тыюу сала албайт. Пайдалануучд

маалымат базасын кадЫресе туура пайдаланууга карама-каршы келген же маалымат базасын чыгаруучунун мыйзамдуу кызыкчылыктарына залал келтирген иш-аракеттерди жасай албайт. 8-статьяда ал ар бир учурда ар дайым "мыйзамдуу" пайдалануучу болуп керсетулет. Мунун езу пайдалануучу аны легитимдуу келишимдик чекте пайдаланып жаткандыгын билдирет.

9-статьяда мучо-мамлекеттерге маалымат базасын чыгаруучунун езгече укуктарына айрым чек коюуларды караштырууга же болсо, аларды сактап калууга мумкунчулук берилет. Мындай учурда электрондук эмес маалымат базасынын мазмунунун негизги белугу жеке максаттарда, ал эми электрондук жана электрондук эмес маалымат базасынын мазмунунун негизги белугу окутуу же илимий изилдее иштери учун колдонулушу мумкун, бирок бул коммерциялык кызыкчылыктарга таасир тийгизет. Бул жобо ошондой эле мамлекеттин коопсуздук кызыкчылыктарына же административдик, юридикалык жол-жоболорго таасир тийгизуучу учурларга карата колдонулат. Бул жобо чектеелерге карата колдонулганда маалымат базасын чыгаруучунун укуктарып коргоо маселелери боюнча жана мамлекеттин маалыматтарды эркин алуу маселеси боюнча кызыкчылыктарынын ортосундагы тен салмактуулукту камсыз кылат.

10-статья коргоонун меенеттеруне байланышкан, алар демейде 15 жылдан турат. Эгерде коргоонун объектиси болгон маалыматгар базасы кыйла взгеруулерге дуушар болуп, ал жаны инвестицияларды талап кыла турган болсо, жаны маалымат базасы тузулуп, ал ез кезегинде 15 жылга корголот (10-статья, 3-параграф).

11-статьяда укук ээси ким боло тургандыгы женундегу маселе, ошондой эле коргоо укугу Европа Союзунан тышкары жерде колдонулбай тургандыгы каралган. Бул ете маанилуу болуп эсептелет. Укук ээлери (beneficiary) - булар жасап чыгаруучулар, мучо-мамлекеттин чегинде туруктуу жашагандар, ошондой эле Биримдиктин чегинде борбордук жетекчилиги же туруктуу жайгашкан жери бар компаниялар болуп эсептелишет.

### *12-17-статьялар*

12-17-статьялар бир топ етме жана жыйынтыктоочу жоболордон турат. 13-статьяда башка укуктар, мисалы, патентке же товардык белгиге карата укуктар ордунда калтырылган, б.а. алар колдонулуп жатат. 14-статьяда 1998-жылдын 1-январына чейин иштелип чыккан маалыматтар базасына тиешелуу етме жоболор берилет.

### *6. Автордун киреше алуу учун озунун чыгармасынын туп нускасын кайталап сатуу боюнча укуктарына карата Европалык Парламент менен Директивалык Кецешке берилген озгвртулгвн сунуштар*

Кайталап сатуу укугу - бул керкем чыгарманын авторунун анын туп нускасын биринчи жолу саткандан кийин аны кайталап сатып, андан тушкен суммадан проценттик киреше алуу укугу.

Кайталап сатуу укугу авторго езунун керкем чыгармасынын баасы канчалык жогорулагандыгына карабастан проценттик сый акы алуу укугун кам-

сыз кылат. Бааны кетеруудон соодагерлер гана киреше албастан автордун езу да киреше алышы керек.

Мисалы, мамлекет-катышуучулардын мыйзамдарынын кепчулугу бирибиринен айырмаланып турат, алсак Европада тузулген искусство чыгармаларынын кепчулугу учун, Лондондо тузулген чыгармалар учун тузулген мыйзамдар. Улуу Британиянын мыйзамдарында кайталап сатуу укугу каралган эмес. Ал жерде кайталап сатуудан алынган кирешеден улуш толонбойт. Бул маселе Британиялык суреткердин коркем чыгармалары муче-мамлекеттин аймагында сатылса, аларды ошол суроткерлер кайталап сатууга укуктуу жана аларга кайталап сатуудан проценттик киреше алышына жол берилиши керек да, алардын кызыкчылыктары жергиликтуу суреткерлердикинен кем сакталбашы керек.

Европа парламенти буга карата арыз берди. "взгортулген сунуш" (бул сунуш эскергмелер эске алынып, мыйзамдык жол-жоболор агкарылгандан кийин Комиссия тарабынан берилген) кийинки президентгик меенеттун ичинде каралышы керек. Директивалардын баары кийинки жылдын ичинде кучуне кириши мумкун.

7. ***Маалымат коомундагы автордук жана чектеш укуктардын айрым аспектилерин гармонизациялоо боюнча Европалык Парламент менен Директивалык Кецеш учун сунуштар***

Мен автордук укук тармагындагы директивага берилген акыркы сунушка кайрылгым келет, атап айтканда Маалымат коомундагы автордук жана чектеш укуктардын айрым аспектилерин гармонизациялоо боюнча Европалык Парламенттин планына кайрылгым келет. Европалык Комиссия бул сунушту 1997-жылы 10-декабрда берген. Ал 1998-жылы жумушчу тобунун адистеринин Кенешинде талкууланган, анткени бул сунуш улуттук денгелде да, Европалык денгелде да езгече маанилуу болуп эсептелет.

Сунуштун максаты - ИМБДУнун Келишимдерин еркундетуу болуп эсептелет (ИМБДУнун автордук укук боюнча Келишими, ИМБДУнун аткаруулар жана фонограммалар боюнча Келишими). Мындан белек айрым укуктар менен чектеелорду колдонуу боюнча макулдашуу керек. Муну андан ары талкуулоонун жыйынтыгын божомолдоо кыйын. Бирок, Европа парламентинин арызы бериле элек. Ошондой болсо да директивалар 1999-жылы кучуне кириши мумкун.

## *Сунуш этилген токтомдор:*

### *1-статья*

1-статья директиваларды колдонуунун масштабдарын керсотууго ар-1 налган. 1-параграфка ылайык, атап айтканда автордук жана чектеш укуктардын ички рыногунун чегинде колдонулушуна тиешелуу директиваларда Маа-1 лымат коомуна езгече маани берилет. Бул кайсы бир денгелде жалпы бил-| дируу болуп эсептелет жана ал айрым жонго сапуучу мунезго ээ эмес. Бирок бул статьяда маалымат коомун тузуучу технологиялык керсотмелор автордук

укуктар женундегу мыйзамдарды озгертуу зарылчылыгын пайда кылары тушундурулет.

Ушул директивадагы жоболор менен Европалык Биримдикте колдонулум жаткан мыйзамдардын ортосундагы мамилелерди женге салууга же жок эле дегенде тактоого арналган I-статьянын 2-параграфы чон мааниге ээ.

Директиванын ЭЭМдин профаммаларын укуктук коргоо боюнча статьясында убактылуу кайталап чыгаруу укук ээсинин езгече укугун камтый тургандыгы керсетулген. Директиванын компьютердик программаларды укуктук коргоо боюнча 5-6-статьяларында айрым айырмалоолорго жол берилет. 5-статьянын 1-парафафында бир жагынан убактылуу кайталап чыгаруу актыларына ©згоче укуктарды бербее жактары каралган. Бул жоболор бири-бирине карама-каршы. Муну талкуулоодо Комиссия ага альтернативалуу 1-статьянын 2-параграфын берууге макулдук берген. Укуктарды женго салуу авгордук укук тармагында болгон директивалар жаны директиваларга таасир бербегендей, башкача айтканда аларга артыкчылык берилбегендей жургузулушу керек.

### *2-статьи*

2-статьяда кайталап чыгаруу укугу каралган. Мурда авторлордун компьютердик программалар менен маалымат базасына тиешелуу кайталап чыгаРУУ укуктарын гана гармонизациялоо керек болсо, эми аларга кайталап чыгарууга уруксат беруу боюнча езгече укуктар берилиши керек. Мындан белек, аткаруучуларга, фонограмма чыгаруучуларга, фильмдин биринчи жазуусун чыгаргандарга жана уктурууч ‍у органдарга кайталап чыгаруу боюнча езгече укуктар берилиши керек. Биримдиктин мыйзамдарында ушул укук ээлерине езгече укуктар берилген.

Ошол эле учурда насыя алуу жана прокат боюнча директиванын 7-статьясы жалпы жонунан берилип, маалыматтык чейре эске алынбагандыктан жокко чыгарылган.

Жободо кайталап чыгаруу укугуна аныктама берилген . Кайталап чыгарууга ага байланыштуу баардык иш-аракетгер, интерактивдик же башка режимдеги, кагаздагы же ун сактагычтагы, же компьютердин эске сактагычындагыны электрондук берууге байланыштуу иш-аракеттер кирет. Жободо ошондой эле убактылуу кайталап чыгаруу актысы женунде учкай айтылат.

Укуктарды женге салуу ИМБДУнун Келишимдеринен башкаларды да камтып кетет: WCT авторлорго карата гана колдонулуучу Берн Конвенциясынын 9-статьясына кайрылат (WCT, I-статья, 4-параграф); WPPTHbiH 7-статьясында аткаруучуларга кайталап чыгаруу боюнча езгече укук, эгерде ал анын ун сактагычтарга жазылган аткарууларына гана тиешелуу болгон учурларда гана берилет.

### *3-статья*

Бул 3-статьяда жалпыга маалымдоо укугу каралып, ага чыгармалар менен башка объекттерди (жалпыга маалымдоого укуктууларды) жалпыга маалымдоону эркин пайдаланууга мумкун кылуу укугу камтылып кетет.

Бул статьянын I-параграфында авторлорго ездерунун чыгармаларын зым жана зымсыз байланыш каражаттары менен жалпыга маалымдоо, анын ичинде жалпыга маалымдоону эркин пайдаланууга мумкун кылуу боюнча езгече укук берилет. Жалпыга маалымдоону эркин пайдаланууга мумкун кылуу **WCTTMH** 8-статьясына ылайык - адамдар каалаган жерден каалаган убакта аларды пайдалана алат дегенди билдирет. Бул суроо-талап боюнча интерактивдик берууго, б.а. интерактивдуу режимде берууго тиешелуу. Чыгарма жалпыга маалымдоо учун эркин деп, ал суроо-талап боюнча сунуш этилген учурда гана эсептелет. Ал эми гелерадиоберуу бул талаптарга туура келбейт, анткени ага карата суроо-талапты пайдалануу мумкунчулугу болбойт.

Токгом чыгармалардын баардык турлоруне карата колдонулаг. Зым боюнча баардыгына маалымдоо - кабель боюнча маалымдоону, демек аралыкка маалымдоону билдирет.

3-статьянын 2-параграфы \¥PPTнын 10-жана 14-статьяларынын талаптарына жооп берет. Аткаруучулар, фонограмма чыгаруучулар, фильм чыгаруучулар, уктуруучу уюмдар деп аталган чектеш укуктардын ээлери тиешелуу аткарууларды эркин алуу боюнча озгечо укуктарга ээ. Эркин алуу болуп интерактивдуу беруунун сунуштары эсептелет.

3-статьянын 2-параграфы WPPTua орун алган токтомдордон тышкары! турат; ал Биримдиктин мыйзамдарына ылайык чектеш укуктардан киреше алган бардык укук ээлерин камтыйт. Токтом жалан гана ун аткаруулары учун| колдонбостон, ИМБДУнун суйлешуулорунун журушунде Европалык Союз сунуш эткендей, аудиовизуалдык материалдарды да камтыйт.

3-статьянын 3-параграфы баяндоочу мунезго ээ. Анда жалпыга малым-1 доо материалдык формада таратуудан айырмаланып, укуктарды токтотууга[ алып келбейт.

### *4-статья*

4-статьяда таратуу укугу каралган. 1-параграфка ылайык авторлор таратуу боюнча озгечо укуктарга ээ.

4-статьянын 2-параграфында таратуу укугу каралган. Мисалга алсак, товардык белгилер боюнча же компьютердик программаларды таратуу боюнча мыйзамдарга ылайык укуктарды жалпысы менен токтотуу эрежеси колдонулат.. Эгерде туп нуска менен кочурмолер Биримдиктин чегинде биринчи жолу сатуу жолу менен ээлегендерин откоруп беруу аркылуу таратылса-таратуу укугу ушул туп нускалар менен кечурмолорго карата Биримдиктин чегинде копко созулбайт. Бул эреже талаш-тартыштын себеби болду. Укуктарды толугу менен токтотуу эережесин колдонушкан мучо-мамлекеттер сунуш этилген ушул жободон баш тартып жатышат.

Сунуштар боюнча келип чыккан маселелер токтомдорго карата чектоолордун жоктугунан келип чыккан. Кептоген мучо-мамлекеттер, анын ичинде Германия таратуу укугуна чек коюуларды караштырышкан жана алар ушул чектоелорду сактап калууга кызыкдар. Германиянын мыйзамдарына ылайык, таратуу укугу юридикалык жана административдик жол-жоболордун маселеси болгондуктан эмес, башка себептерге байланыштуу чектелет. Жумушчу тобунун Кенешинде узакка созулган талаш-тартышуудан кийин Ко-

миссия таратуу укугу жонундо токтомдорго чектеолорду киргизуу маселесин карап чыгууга жана тиешелуу сунуш киргизуугв макул болду.

***5-статья***

5-статьяда негизги сунуш берилген жана ал талаш-таргыштуу жоболордун бири болуп эсептелет. Анда кайталап чыгаруу укугу менен жалпыга маалымдоо укугуна карата чектевлер менен айырмалоолор боюнча макулдашууга жстишуу максаты коюлган. ИМБДУнун Келишимдеринде-**WCTTHH 10**-статьясы менен **WPPThhh 16**-статьясында-чектвелер боюнча токтомдорду колдонуу учун жалпы нускамалар гана каралса, ушул 5-статьянын 2-3-парагра(})тарында конкреттуу токтомдор берилген. Мучо-мамлекеттер башка айырмалоолорду караштырбай кое алат. Ошондой болсо да 5-статьянын 2-3-иарафафтарын колдонуу милдеттуу эмес. Аларда чектоолвр боюнча чечим кабыл алуу муче-мамлекеттердин оздерунв калтырылган. 5-статьянын 1-иараграфы да бир жагынан милдеттуу турдо колдонулбайт, ошондуктан мучвмамлекеттер вздврунун тиешелуу мыйзамдарын тузушу керек.

5-статьянын 1-параграфына ылайык кайталап чыгаруунун мындай актыларына озгочо кайталап чыгаруу укугу каралган эмес, анткени бул чыгарманы же автордук укуктун кайсы бир обьектисин техникалык прогресске интеграциялануучу белукко айландырууну гана коздойт, ал эми озу эч кандай экономикалык мааниге ээ болбойт. Бул жобо коптеген талаш-тартыштын объектиси болуп эсептелет.

Комиссия берген тушундурууго ылайык интерактивдик режимди(online) пайдалануунун шартгары каралган, бул шарттарда болсо "оАГ-Нпе"ден езгече укуктарды обьектини пайдаланууга тиешелуу кайталап чыгарууга карата колдонууга отуу каралат. Мисалы, Германиядан маалыматтар базасынан видеоберууну компьютерге суроо-талап боюнча Португалияга беруу аз эле дегенде ЮОге жакын кыска эфемердик актыларды сактоону, демек, ошончо эле кайталап чыгарылгандарды сактоону талап кылат. Эгерде мучомамлекеттердин укуктук абалдары бири-бириникинен айырмаланып турса (алардын кээ бирлери мындай сактоо актыларын колдоону талап кылууда), бул чыгарманын же кызмат корсетуунун мучо-мамлекетте эркин колдонулушуна Комиссиянын чечимине ылайык чек коюлушу мумкун.

Укук ээлери - фонограмма чыгаруучулар, ошондой эле авторлор жана алардын атынан иш жургузгендор - келишим же укук боюнча уруксат берилген пайдалануунун негизинде ишке ашырылуучу эфемердик кайталап чыгарууну езгечо укуктардан чыгарып салууну талап кылышууда.

ЭЭМдин программаларын укуктук коргоо боюнча директива менен маалымат базасын укуктук коргоо директивасында алардын мыйзамдуу ээлери учун атайын айырмалоолор каралат(компьютердик программаларды укуктук коргоо боюнча директиванын 5-статьясы; маалымат базасын укуктук коргоо боюнча директиванын 6-статьясы жана кайсы бир денгээлде 8-9-статьялары). Укук ээлери жогоруда аталган токтомдорго тиешелуу. Эгерде аларда эфемердик кайталап чыгарууга тыюу салына турган болсо, езубуздун абалыбыз начаралап кетет деп чочулашат алар. Бирок ал зарыл болушу мумкун. Мисалы, корголуучу мазмун тиешелуу лицензиясы жок берилсе жана

пайдалануу, алуу учун ал эркин болсо. Мындай учурларда укук ээлеринин чечимине ылайык эфемердик кайталап чыгарууга тыюу салуу мумкунчулугу да каралышы керек, башкача айтканда провайдерлик кызмат керсетуу себеби боюнча даттанууга мумкунчулук тузуу керек.

Баяндалган улгулорге ылайык, Комиссия ошондой эле 5-статьянын 1-параграфы учун ушул муноздогу чектоелор учун жоболорду иштеп чыкты. Комиссия сунушту кабыл алып жаткан учурда провайдердик кызмат корсотуучулор тарабынан жасалган кысымга жооп иретинде бул алгачкы шарт сунуштан алынып ташталды. Провайдерлер туйунге учунчу адамдар тарабынан киргизилген мыйзамсыз мазмун учун жооп бере албайбыз деп билдиришти. Бул талаштын аягы, башкача айтканда 5-статьянын 1-параграфынын кайсы жобосун Европа Союзунун Кенеши жактыраары талкууда билинет.

5-статьянын 2- параграфында кайталап чыгаруу укугу жонундо 5-статьянын 3-параграфындагы кайталап чыгаруу боюнча озгечо укуктарга жана жалпыга маалымдоо укугуна чек коюлар каралган. Муче-мамлекеттер мындай чекгоелерду пайдалана алышат, бирок милдеттуу турде эмес.

Чындыгында баардык мамлекет- катышуучулардын чектеелерге карата айрым токтомдору бар. Мисалы, Германиянын мыйзамдарына ылайык, юридикалык же административдик жол-жоболорду ишке ашырууда кайталап чыгарууга карата чектеолер бар; пресс-баяндоолорду даярдоо учун чектеелор жана эн маанилуусу-ар кандай жекече пайдаланууларга карата чектоолер бар. Чектеолер ошондой эле илимий изилдоелорге карата да колдонулат. Тизмеде сунуш этилгендер ушул чектеелерду сактап калууга мумкундук берет. 5-статьянын 2-парафафында, мисалы, жекече кайталап чыгарууга карата чектеолер сакталышы керек экендиги каралган. 5-статьянын 3-параграфы юридикалык жана административдик жол-жоболор менен байланышкан.

Бирок буга карата колдонулуп жаткан чектеелердун баарын эле гизмеге киргизууге мумкун эмес. Анткени ар бир мамлекет-катышуучу езунун улуттук мыйзамдарын, эгерде алар гармонизациялоо эрежесине туура келбеген кунде да аларды мумкун болушунча сактап калууга кызыкдар. Демек, тизмени тал-| кулоону андан ары да улантуу керек.

Кайталап чыгаруу укуктарын гармонизациялоого байланыштуу эки ма-1 селе бар.

Бир жагынан алып **Караганда** сунушта маалыматтык жактан **кейгейлуу** тармакта(ёотеп) кайталап чыгаруу менен ушул сыяктуу кейгейлуу тармак-1 тагы айырмачылыктар **бар** жана алардын **болушу** зарыл. Жаны маалыматтык **технологиялар чектеелор** боюнча жалпы **токтомдор** чыгарманы же **коргоого!** алынган аткарууну сатууда тоскоол болоорун эске алып, кечурмонун сапаты-1 на эч канчалык залал келтирбестен кечурмену каалаган санда чыгаруу! мумкунчулугун ачат.

Экинчи жагынан маалыматтык технологиялар жеке лицензияларды чыгарууга мумкун болушу учун, б.а. жекече кайталап чыгарууга карата[ чектеелорду жокко чыгаруу учун жекече кайталап чыгарууларды жок дегенде жакынкы келечекте натыйжалуу кеземелдоеге мумкунчулук берег. Европа Биримдигинде, атап айтканда Даниянын мыйзамдарында ушул багытта гана колдонулган жоболор бар.

Экинчи жагынан директивалар учун сунушка алымдар боюнча ар кандай токтомдорду гармонизациялоо кирген эмес, ал эми мучо-мамлекеттерде жекече кайталап чыгарууга байланыштуу алымдарга карата жоболор каралган. Мисалы, Германияда ун жазуулары менен видео сактагычтар, ошондой эле кайталап уктуруу учун колдонулуучу приборлор салык салынуучу объекттер болуп эсептелишет. Мучо-мамлекеттердеги жоболор ар кандай болгондуктан, бул атаандаштыкты кыйла чон озгоруулорго дуушар кылды, анткени бул гармонизациялоодо зарыл нерсе болуп эсептелет.

5-статьянын 4-параграфында уч баскычтуу тестирлее еткеруу жонундо жобо каралган. Айрым учурларда киргизилген чектоолор менен айырмалоолор укук ээлеринин кызыкчылыктарына залал келтириши мумкун, мисалы чектоолор жонундо алысты коздегон кошумча токтомдор. Бул жобо ошондой эле автордук укук тармагындагы тиешелуу эл аралык макулдашууларга киргизилген(кайтадан каралып чыккан Берн Конвенциясынын 9-статьясынын 2-параграфы; TRIPS Макулдашуусунун 13-статьясы; автордук укук жонундо ИМБДУнун Келишиминин 10-статьясынын 10-параграфы; аткаруулар жана фонограммалар жонундо ИМБДУнун Келишиминин 16-статьясынын 2-параграфы).

### *6-статья*

Директива жонундо сунуштун 6-статьясы \УСТтин 11-статьясы менен **WPPTTHH 18**-статьясынын талаптарына жооп берет. Мындан тышкары 6-статья ИМБДУнун Келишимдеринин жоболорун кыйла андан ары жылдырат. Анда технологиялык натыйжалуу коргоо чараларын жургузуудо мыйзамдуулукка коошпогон ар кандай куулуктарды болтурбоо учун корулуучу иш-чараларды откоруу каралган. Сунушка ылайык тузулушторду жасап чыгаруу же таратуу, же аткаруу боюнча кызмат корсетуулор, анын ичинде ар кандай алдоолорго жол берилбей колдонулуучу актылар камтылат. Ошондой эле даярдык иштер да камтылат. Ар кандай алдоолорго барууга мумкундук беруучу тузулушторду соодалоого тыюу салбоо керек, анткен себеби ал тузулуштор негизинен башка максаттар учун пайдаланылат. Кээ бир укук ээлери сунуш этилген жоболордогу токгомдордо алдоо максатында колдонулуучу тузулушторду соодалоо колдоого алынат деп чочулашууда, анткени аны соодалоочулар бул тузулуштор мыйзамдуу максаттарга арналган деп, актануунун жообун таап кетиши мумкун дешет алар.

Ошондой эле материалга эркин чыгуунун шарттуу системасын(РАУ-ТУ сыяктууларды) укуктук коргоого тиешелуу директивага берилген башка сунуштар Кенеш тарабынан кабыл алынышы керек.

### *7-статья*

7-статьяда **WCTTHH** 12-статьясы менен WPPTHbiH 19-статьясынын шарттарын аткаруу каралган.7-статья келишимдердеги ушул шарттарга туура келет. Демек анда укуктардын коопсуздугун коргоо максатында электрондук маалыматтарды коргоо да каралган.

### *8-статья*

8-статьяда мучо-мамлекеггер тиешелуу санкцияларды, соттук коргоо каражаттарын караштырууга милдеттендирилет. Бирок санкциялардын децгелдери талапка жооп бербейт. Мучо-мамлекеттердин мыйзамдары ушул талаптардын денгелинде болушу керек. Мучо-мамлекеттердин укуктары кыйла кенири болуп эсептелет. Бирок алардын мыйзамдарында граждандык же кылмыш-укуктук санкциялар болушу керекпи же жокпу ал жонундо жобо каралган эмес. 2-параграфта кээ бир кадимки санкциялар каралган, айталы, мыйзамсыз материалдын тийгизген зыяны, анын залалдары, бул материалды конфискациялоо жонундо санкциялар. Ошондой эле убактылуу соттук тыюу салуулар да каралышы керек.

### *9-статъя*

Бул статья убактылуу жоболор менен байланыштуу. 1-параграфка ылайык, директивалар мучо-мамлекеттердин оздорунун директивалары кучуно киргенден кийин коргоого алынуучу баардык чыгармалар менен башка объекттерди камтыйт. 2-параграфка ылайык, директивалар кучуно киргенге чейин аткарылган пайдалануу актылары озгоруусуз калтырылат. 3-4-параграфтар боюнча ушул контексте макулдашууга жетишуу керек. 3-параграфка ылайык, директива кучуно киргенге чейинки тузулгон келишим-j дер озгоруусуз калтырылышы керек. 4-параграфка ылайык, директивада аталган жоболорго туура келбеген баардык келишимдер беш жылдын ичинде директивага ылайык келтирилиши зарыл. Эми 4-параграфты кандайча тушунуу керек. Анын жоболору эн маанилуу болуп эсептелет. Мучо-мамлекеттерде узак моонотко тузулгон келишимдер бар. Бул келишимдерде жацы эрежелер камтылган эмес, анткени алар ошол учурда белгисиз болгон. Демек, мындай келишимдер директиванын 3-статьясына ылайык кайтадан каралып чыгышы керек. Эгерде кээ бир мучо-мамлекеттердин мыйзамдарына ылайык пайдалануу боюнча укуктарды откоруп беруу мумкунчулуктору каралып, ал мурдатан эле белгилуу болгон кундо да ал келишимдер кайтадан каралышы керек. Бирок бул иш жургузуудо коптогон маселелерди жаратышы мумкун, эгерде, мисалы, укук ээлеринин болжолдуу жашаган жерин коптон бери тактоого мумкун болбосо. Демек, бул маселени жана насыя алуу менен, прокат боюнча директиванын 13-статьясы менен кошо андан ары жонго са-1 луу зарылчылыгы бар.

### *10-статъя*

10-статьяда башка директивалар да колдонулат. Мисалы, прокат жанаб насыя алуу жонундо директиванын 7-статьясы колдонуудан алынып салын-| ган, себеби жаны директиванын 2-статьясында кайталап чыгаруу укугу кыйла! толук гармонияланышкан.

11, 12-жана 13-статьяларда жыйынтыктоочу жалпы жоболор камтылган.1 11-статьянын 1-параграфында директиваларды аткаруу учун белгиленген да-1

талар аларды карап чыгуу канчага созулаарына байланыштуу езгеруп кетиши мумкун.

## ***Жыйынтыктоочу эскертуулвр:***

Автордук-укуктук мыйзамдарды гармонизациялоо аягына чыга элек. Маалыматгарды туйундор аркылуу берген учурдагы жоопкерчилик маселеси езгоче маанилуу маселе болуп эсептелет жана ал ез кезегинде автордук укук маселесин да козгоп кетет. Комиссия ушуга байланыштуу директивага сунуш киргизген.

Маалыматтык кайталап чыгаруу кадимки' технология менен кайталап чыгарылгандардан белек, езунче чечмелениши керекпи жана алар андан ары экспертизага алынышы керекпи деген маселе кейгейлуу бойдон калды.

Жогоруда айтылгандай, муче-мамлекеттерде жекече кайталап чыгаруу боюнча эрежелерге ылайык сый акы телоего тиешелуу ар башка жоболор кабыл алынган.

Демек, ушул маселе боюнча бир пикирге келуу зарылчылыгы орун алууда.

# КАЗАХСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АВТОРДУК УКУК МЕНЕН ЧЕКТЕШ УКУКТАРДЫ КОРГООНУН АБАЛЫ

*С.Ш.* ***Оразалинов*** *- Казакстан Республикасынын Юстиция министрлигинин Автордук укук боюнча комитетинин Торагасы*

Казакстандагы автордук укук жонундо тушунук мурдагы заманда эле, Чыгыштын, демек буткул адамзаттын ошондогу цивилизациясынын бешиги, анын ачык-айрым символу деп эсептелген, азыр бардыгына маалым болгон биздин байыркы шаарыбыз Отрардын заманында эле болгон. Мунун далили болуп эн алгач ар кандай авторлордун олбос-очпос чыгармалары аяр сакталган зор китепканасы эсептелет.

Байыркы мезгилдин улуу ойчулу, Чыгыштын Аристотели биздин жердешибиз Аль-Фараби озунун философиялык эмгектеринде автордук укуктун маселелерин кыйгап откон эмес. Аль-Фараби ар кимдин озунун руханий чыгармасына карата озу ээ болуу укугун эн бийик, эн ыйык деп акыйкат эсептеген.

Мындай укук жонундо жашаган заманы боюнча бизге кыйла жакын турушкан оз элинин атактуу демократтары жана агартуучулары Чокан Валиханов, Ыбрай Алтынсарин, Ахмет Байтурсынов, казак жеринин дагы башка коптегон залкар адамдарды эн мыкты билишкен.

Биздин улуттук китеп сактагыч жайларда автордук укуктун маселелери боюнча олуттуу эмгектерге эн аяр мамиле кылышкандыгына мыкты кубе болуучу далилдер бар.

Мисал катары Казакстан Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын китепканасынын фондусундагы томондогудой китептерди атай алам, алар: 1891-жылы Казанда Империялык университет басып чыгарган Г.Ф. Шершеновичтин "Адабий чыгармаларга карата автордук укуктар" аттуу фолианты, москвалык профессор **J1**.Е. Владимировдун 1905-жылдагы "Укуктук чыгармачылык" деп аталган лекцияларынын тексти, санкт-петербургдук окумуштуу А.В. Пиленконун 1911-жылы А.С. Суворовдун басмасында басылган "Автордук укук жонундо жаны Мыйзам" деген изилдоосу.

Казакстандын коп улуттуу интеллигенциясынын чойросундо ушул аталган жана башка эмгектерге таянышып, аларды узбой пайдаланышкан.

Казакстанда иштелип чыккан, 1928-жылы 8-октябрда бекиген Мыйзамдар Кодексине автордук укук жонундо жобо да киргизилген. Буга чейин Казакстандын аймагында 1917-жылы 27-декабрда кабыл алынган "Мамлекеттик басма жонундо" Эл Комиссарлар Советинин Декрети колдонулуп келген, анын жоболору кийин РСФСРдин Граждандык Кодексин' кирген.

Бирок биз маселенин тарыхына бир аз кайрылганыбыз менен убакыт бир ордунда турбасын, албетте, жакшы билебиз. Азыр маселеге жаныча мамиле керек, аны жаныча тушунуу керек.

Биз учун башкы маселелердин бири болуп республикада автордук укук менен чектеш укуктун мыйзамдык, нормативдик-укуктук базасын калыптандырууну аяктоо, аны андан ары еркундотуу эсептелет. Биз эл аралык коомчулукка Казакстанда мындан 3 жылча мурдараак "Автордук укук жана чектеш укуктар женунде" Мыйзам кабыл алынгандыгын маалымдаган элек, бул Мыйзам биз учун азыркы кунго карата ушул чейреде таяныч документ болуп саналат. Бирок кабыл алынган бул мыйзам аны ишке ашыруу мумкунчулугун бербестигине козубуз жетти. Бул абал башка бир топ Мыйзамдарды жана кошумча мыйзамдык актыларды кабыл алууну болжолдойт. Маселеге ушундай мамиле гана Мыйзамды ишке ашыруунун ишенимдуу механизмдерин тузууге мумкундук берет, аны ишке ашыруу чыгармалардын авторлору менен аны пайдалануучулардын ортосундагы укуктук ез ара мамилени женге салуу боюнча негизги кунумдук ишибиз болушу керек.

Маселенин эл аралык аспектилери, ошондой эле республиканын дуйнелук шериктештиктин алдында алган милдеттенмелери эске алынып "Казакстан Республикасынын адабий жана керком чыгармаларды коргоо жонундо Берн конвенциясына кошулушу женунде" Мыйзам кабыл алынгандыгы белгилуу. Конвенциялардын бирине кошулуу башкаларды да таануу боло тургандыгын биз эн сонун тушунобуз. Демек, Казакстандын башка Конвенцияларды же Макулдашууларды таанылгандыгын ырастаган башка Мыйзамдар да кабыл алынышы зарыл. Буга карата Автордук укуктар боюнча Комитет тарабынан "Казакстан Республикасынын аткаруучулардын, фонограмма жасап чыгаруучулардын жана уктуруучу уюмдардын укуктарын коргоо боюнча Рим Конвенциясынын фонограмма жасап чыгаруучулардын кызыкчылыгын алардын фонограммасын мыйзамсыз кебойтуп чыгаруулардан коргоо боюнча Женева Конвенциясына кошулушу женунде" Мыйзамдардын долбоорлору даярдалды. Ошондой эле кезекте автордук укук боюнча, аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун Келишимдери турат, алар женунде бугунку биздин Семинарда сез болгону жатат. Ошону менен бирге биз экинчи маселени Мыйзамдардын (езгече эл аралык милдеттснмелерге жана ез ара мамилелерге байланышкан чейредегу) кабыл алынышы терен ойлонуштурулган мамилени, милдеттенмелерди аткарууда езунун чыныгы мумкунчулуктерун талдоону талап кыларын айтып кетуубуз зарыл деп эсептейбиз, анткени мыйзамдардагы милдеттенмелер аны ишке ашыруу механизминин негизи болгон нормативдик-укуктук базаны иштеп чыгууну шарттайт. Биз Казакстандын дуйнелук шериктештикте кадырлуу орун ээлешине мумкундук беруучу эл аралык Келишимдер менен Макулдашуулар жонундо бекеринен сез баштаган жокбуз. Бул биздин республика учун жен эле максат болбостон, бул экономикалык жана саясый зарылчылык болуп эсептелет. Маселен, Казакстан Республикасы менен Кошмо Штаттардын ортосундагы соода мамилелери женунде Макулдашууда VIII статья толугу менен интеллектуалдык менчикти коргоого арналган, анда автордук укук женунде 1952-жылы 6-сентябрда кабыл алынган буткул

дуйнелук Конвенциядагы автордук укукка карата алынган милдеттенмелерге негизденген, автордук укукка тиешелуу бир нече жоболор керсетулген.

Казакстан Республикасынын Окмету Казакстандын Буткул дуйнелук Соода Уюмуна кириши учун даярдык иштерин жигердуу жургузуп жаткандыгын биз абдан жакшы билебиз. Буткул дуйнелук Соода Уюмуна (БСУ) кируунун башкы максаттарынын бири ТРИПСтин (интеллектуалдык менчикке карата укуктардын соода аспекгилери) нормаларын кыйшаюусуз аткаруу болуп эсептелерин биз бир нече жолу эсиниздерге салып, кенулунуздерду бурганбыз. Эгерде буларды аткаруу Кызмат корсотуу боюнча Генералдык макулдашуу, ошондой эле тариф жана соода боюнча Генералдык макулдашуу менен бир катар каралаарын эске алсак, ошондо эл аралык шериктештикте авторлордун укугун сактоо жана коргоо маселесине кандай зор маани берилип жаткандыгы тушунуктуу болот. Ошондуктан маселенин езгече олуттуулугун эске алып, адаптациялык-откел мезгил деп аталган убакыт абдан керек экендигин эске алуубуз зарыл. Азыр эми кайсы бир Мыйзамды кабыл алып, же Конвенцияны же Макулдашууну ратификациялап жатып, аларды дароо эле ийгилик менен ишке ашырууга болот деп эсептеп, иштин абалын ушундайча кабыл алууга болбосун тушунуубуз зарыл.

Казакстан Республикасында "Автордук укук жана чектеш укук жонунде" Мыйзамдын аткарылышы боюнча иштин абалы жонунде айтып атып, бул маселеде езуне езу жетиштуу сын кез менен кароо керек экиндигин айтып кетууну зарыл деп эсептеймин. Ошондой болсо да ушул чейредогу иштин абалы женунде баян этилген билдируу гуура кабыл алынат деп эсептеймин, анткени автордук укук менен чектеш укукту (биздегидей эле олуттуу) ишке ашыруу жана коргоо маселеси иш жузунде бардык эле елкелерде бар экендигин атугул ездерун жогорку цивилизациялуу елколердун катарындабыз деп эсептеген елкелерде да бар экендигин керупбилип журем. Республикабызда автордук укук менен чектеш укуктарды коргоо тармагындагы чыныгы абал дээрлик жакшыртууну талап кыларын биз эн сонун тушунебуз.

Басмалардагы, театрлардагы авторлордун келишимдери авторлор учун ынгайсыз шартта гузулуп жатат, шоу-бизнести уюштуруучулар, музыкалык уюмдар, тунку клубдар алардын укуктарын кебунче тоотушпай журушот. Авторлор мына ушундай абалга карабастан чыгармаларын аткаруудагы ар кандай шартка аргасыздан макул болуп келатышат. Бюджегти каржылоого байланышы бар уюмдарды бул жагынан алганда тушунсе болот. Ушул учурда башынан маалым автордук акынын езун да иретке келтируу керек. Авторлордун оздеру "тушунген кырдаалга" жараша аларга тийиштуу (мисалы, басмалардагы) калем акыдан "ыктыяры менен" баш тартышат деп айтууга болобу? Кептеген авторлор басмадан чыккан кигептерибиздин турушун телеп беришеби дешип спонсорлорду издоого мажбур болушат.

Аудио- жана аудиовидео буюмдарынан пайда алуунун максатын кездогон тиражы жана сатылышы жаатындагы иштин абалына тынчыбыз кетипатат. Бул тараптагы ички маселелерибиздин эл аралык кез караш менен ез ара байланышы бар. "Каракчылык" деп аталган неме акыркы жылпаппя о-чгоче кулач жайды. Алматы шаары ушул азыр да "каракчылардын"

буюм ашыруунун ири базасынан болгондугуна токтолууга мажбур болуп олтурабыз. Шаардагы 2500ден ашык соода уюму лицензиядан отпогон тираждьы убактылуу пайдалануу жана сатуу иши менен алек болуп жаткан учурда еткерулгон изилдоо корсотту. Алматы шаарынын Бажы башкармасынын маалыматы боюнча шаарга 15тен коп олкодон аудио- аудиовидео буюмдары келип тушот. Республикадагы ЮОдон ашык фирма ушул буюмдарды алып келээрин 1998-жылдын маалыматтары корсотуп турат. Республикага лицензиясы жок алып келинген буюмдарды калкыбыздын санын коз алдыга элестетуу менен эсептесен ан-тан каласьщ. Ошондо "озубуздун" жергиликтуу каракчыларыбызды да эске алууга туура келет. "Каракчылардын" импорт' буюмдары жергиликтуу каракчылардын куч-аракети менен быкбырдай жайнап баратканын айта кетсек болот. Аты аталган буюмдардын 70тен ашык пайызы республикага таралды. Эл аралык интеграция зарыл экендигин айтуу менен бирге каракчыларга чек арабыздын ото узакка созулганы жана "ачыгы" азырынча "жардам берип жатканын" эске алышыбыз керек.

Алматы шаары, биринчи кезекте олконун маданий-экономикалык ото ири борбору бойдон калгандыктан, туштук борбор калаасы аталып, иш абалы ошончолук кецири баяндалып жатканын коруп турабыз. Ошондой болсо да аймактардагы иштин абалын эстен чыгара албайбыз. Эгерде 1999-жылдын I-апрелинин маалыматы боюнча Алматыдагы ар кыл 11 студия фонограммаларды чыгарат деп эсептесек, анда аймактардагылардын саны канча? Ушундай изилдоонуп азырынча жогу, арийне окунучтуу. Соода уюмдары жана саны жонундо айтуунун да кажети жок чыгаар, анткени (иштин туру боюнча) ушуга окшогон маалыматтарды иретке келтирууну жана изилдоону салык, жергиликтуу башка аткаруу органдары жургузгон жери жок. Автор укугу боюнча комитетинин областарда оз окулдору болбогондуктан бул ишти азырынча алып барууга алы жетпейт. Комитеттин областтар менен шаарлардагы окулдору жонундогу маселени Юстиция министрлигинин жетекчиси колдосо оцунан чечиле тургандыгына ишенебиз.

Аудио- аудиовизуалдык чойродогу иштин абалы жонундо айтуу менен чектелбестен конулубузду бут ушуга курч коюп жатканыбыз кокусунан эмес деп эсептейбиз. Казакстан экономикалык жана саясый зарылдыгына жараша эл аралык Конвенциялардын жана Келишимдердин катышуучусу болууга умтулуп жаткандыгын белгилей кеткен болчумун. Ошондуктан биз тарапка мамилеси бар айрым эл аралык уюмдардын тыянактарына ото конул бурууга тийишпиз. Казакстандын интеллектуалдык менчик укугун коргоо чойросундогу кырдаалдын чыныгы мумкунчулугу учурда эске алынбай жатканы да бизди тынчсыздандырбай койбойт, алардын айрымдары автордук жана чектеш укуктар чойросундо мыйзам бузуулардын орун алганына карабай колдо бар экономикалык каражатты (рычагды) колдонуудан баш тартпай келатышат. КРнын Тышкы иштер министрлигинин жазганына караганда Казакстанда айтылып жургон "каракчылыктын денгели" 95 пайызга жеткендигин автор укуктары менен байланышы бар буюмдарды ондуруучулордун кызыкчылыгын коргогон интеллектуалдык менчиктин Эл аралык Альянсы (МАИС) билдирет. Мына ушуга байланыштуу интеллектуалдык менчик жана кызмат корсотуу укуктары жонундогу БСУнун Келишиминин чегинде Буткул Дуйнолук Соода Уюмунун мучо-олколору кабыл ал-

ган милдеттенмелердин сакталышына АКШнын ото кенул буруусун сунуш кылат. Казакстан МАИСтин билдируусуне Караганда автордук укукту коргоо жаатындагы иштин абалына байланышы бар олколордун категориясы боюнча алганда акырынан 5-орунду ээлеп келатат (алар 6 категорияга болунот). Ушуга карабастан камырабай иштоого негиз жок.

Республиканын укук мейкиндигине байланышы бар автор укугунущ жалпы маданиятын тузуудон Мыйзамдын жузого ийгиликтуу ашышы би-| ринчи кезектеги милдетибиз экенин билишибиз керек. Бул керсеткучтун! коомдун маданий-укук дэнгээлинин жалпы онугушуно да, албетте тузден-1 туз байланышы бар. Ушул мааниде Сиздердин конулунуздорду укук ээлери! менен пайдалануучулардын ортосундагы ез ара мамилелердин азыркы масе-1 лесине бура кетсемби дейм. Автордун, чыгарманы жараткандын укугу кебун! эсе калем акынын эсебин чыгаруу менен гана чектелгенине екунесун! Ошондой болсо да ИМБДУнун Келишиминин преамбуласында айтылган-1 дай, авторлордун укуктары менен жалпы элдин кызыкчылыктарынын, атап айтканда, билим беруу, илим изилдеелер менен маалымат алуу тарабындагы кызыкчылыгынын ортосундагы тен салмактуулукту сактоо зарылдыгы" бар? экендигине жалпысынан алганда макул болушубуз керек. Муну кандайча тушунууго болот? Ар кандай автор, ошондой эле ар кандай пайдалануучу! жарык керген жана жаныдан жарала турган чыгармалардын баарын аларга! тиешеси барлардын кимиси болбосун пайдаланууга укугу бар экендигин; тушунушу керек. Ошондой болсо да кээ бир уюмдарыбыз автордун калем; акысынын адилегтигине талап коюп, алардын кызыкчылыгын кездое менен бирге акыр аягына дейре текшерилбеген ишке жол берип жатат. Мисалы! Казакстан авторлор коому аты-жену белгилуу авторлордун атынан езунун дарегине тушкен доону укук ээлеринин уруксатын кутпостен сотко женетуп жиберген. Автордук коом "Автордук укук жана чектеш укуктар женундегу" Мыйзамдын IV белугуно ылайык тузулген. Ал пайдалануучулар менен ке-1 лишим тузууде ез шартын тануулап, дагы башка мыйзам бузууларга жол бе-1 рип олтурат. Пайдалануучулардын коп жолку даттануусу менен соттун тек-1 шеруулору коомдун ишине эч бир кемок берген жок. Маселенин дагы бир жагына - КАКтын ушул азырда авторлордун укуктарын коргоо жаатындагы! республикадагы жеке, монополиеттик бийликке ээ болгондугуна токтоло? кетсемби дейм. Бирок, Мыйзам колдо бар маалыматтарга Караганда автордук жана чектеш укуктардын ишин алып барган башка уюмдарды да| (республикалык гана эмес, аймактагыларды да) тузууге тыюу салбайт.1 Ошентип, Комитеттин бул маселе боюнча коз караты бир беткей - автор-! лордун мулк укуктарын жамааттык башкаруу боюнча бир гана эмес, бир| канча уюмду каалоосуна жараша тузуусу зарыл. Мына ушундай кезде да| езгече укуктары бар авторлор менен тузден-туз иштееге чон мумкунчулук! болот. Озгоче россиялыктар менен. Ошондуктан Россиянын автордук коомЦ менен, ошондой эле Россиянын автордук-укуктук башка уюмдары менен ея ара мамилелердин келечеги жаныча енугууге тийиш.

Ошол маселелерди массалык маалымат каражаттарында билбестик менен беруу автордук-укуктук маданияттын ез ара мамилелерин тузууге! кемек болбой жатат. Мына ушуга байланыштуу 1999-жылы 30-апрелдЛ "Новое поколение" газетасына жарыяланган макалага кайрылмакчымын

анда бут фактылар менен тушунуктер, чыны менен жалганы чаташып, аралашып калган, Комитетгин автордук укуктар боюнча ишин башынан аягына чейин жамандаган. Ошол эле кезде ТОО "ВАЙД"дын дарегине обу жок мактоонун болгонун тушунуш кыйын, ал озуно автордук жана чектеш укуктарды коргоо боюнча Агентствонун милдетин озуно ыйгарып алган. Эгерде газета озуно озу ат койгон "агентствонун" мыйзамга сыйбаган кемчиликтерине, укукка каршы иш-аракеттерине, ошондой эле ушул иш-аракеттер маселени билген органдар тарабынан текшерилгенине жана ал боюнча кылмыш иши козголгонуна оз убагында кийлигишип, аракеттенгенде ушул жеке фирманын ишинин айланасында мына ушундай ызы-чуу болмок эмес... Макаланы жарыялоого ким даярдаганы, айрыкча ким аны ондогону, ошол адистердин "адистигинен" корунуп турат. Бирок кечээ эле "НГГ'нын окулдору мени менен телефон чалып, чындыкты суйлошушконун айта кетейин. Газетанын коз карашы оз ара мамилелерибизден озгоргону байкалды. Бул боюнча оз ара суйлошуулордун убагында бири-бирибизди толук тушунобуз деп ойлоп, жолугушуу туурасында макулдаштык.

Каракчылык менен курошуу маселелерине коомчулуктун ото кенири катмары кобуроок конул бурчу болду. Комитет бул ишти уюштуруу боюнча ачык-айрым чараларды оз тарабынан жургузо баштады, жеке адам менен юридикалык тараптарды тандап текшеруу ушунун кубосу болуп эсептелет, аларды ички иштердин, прокуратуранын органдары менен биргелешип жургузду. Сан жагынан болгон корсоткучторду (алар оз алдыбызга койгон максат эмес) териштирбей туруп, "Каракчылыктын" фактылары бардык жерге тарады деп ишеничтуу айта алам. Ошол кезде айрым мыйзам актыларындагы карама-каршылыктан пайдаланып, ишкердуулукту онуктуруунун зарылдыгы жонундогу ураандарга жамынган авторлордун "жарчылары менен чыныгы коргоочулары" пайда болду. Ошондой болсо да биз ишкерлердин кимиси ак ниети менен иштээрин, кимисинин ызы-чуудан пайдаланып, эч ким эсеп-кысабын албаган оз кирешеси бар экенин айрымалап билишибиз керек. Кайсы жерде "каракчылык" буюм табылса, ошол жерде "Автордук укук менен чектеш укуктар жонундогу" Мыйзамдын бузулганы ачык экенин баарыбыздын билишибизге убакыт жетги. Бул мыйзамдын бузулушунун оз кезегинде калем акыларды толообо менен байланышы бар экенин тана албайбыз, арийне алардан салык толонбойт, эсепке алынбаган (лицензиядан етпеген) жашыруун буюмдан да салык алынбайт. "Автордук укук менен чектеш укуктар жонундогу" Мыйзамды сакгоого талап коюу менен бирге финансы тартибин жакшыртууга, салыкты толугураак толоого, ак ниет ишкерлердин ишине оболго тузобуз. Ошону менен бирге мыйзамдын аткарылышын козомолго алып жатып, тыюу салынганы маалым порнография буюмунун же мыйзамга карама-каршы маанидеги продукциялардын сатылып жатканын коруп, кормоксон болуп отпошубуз керек.

Ошол эле кезде коп кызматчыларыбыздын, алардын ичинде бардык денгээлдеги акимдерибиздин, мамлекеттик чон структурадагы жетекчилерибиздин актоого эч негизсиз ыкшоолугун, ал эми айрым учурда ордунан эч кебелбеген конулкоштугун белгилебей кете албайм. Автордук укук боюнча Комитеттин жана Алматы шаардык акимдигинин Алматы шаарында басып чыгарылып жана таркатылып жаткан аудио- аудиовидео буюмдары боюнча

"каракчылык" менен курошуунун биргелешкен иш-аракеттеринин планынЕ
Алматы шаардык акимдиги караганына дээрлик бир жыл болду. Калыбы,1
акимдик ого маанилуу, арийне туйшугу коп бул иш менен алек болгусу!
келген эмес окшойт. Башка мисалдарды да келтирсек болот. Соода башкар-
масынын маалыматына Караганда Алматы шаарындагы чарба субъектилери-1
нин бар болгону 16 гана аудио- аудиовидео буюмдарын басып чыгаруу жана!
сатуу менен алектенишет. Демек, булардан башкаларынын баарьЦ
"каракчылык" же "жарым-жаргылай каракчылык" иш менен алек болуша-1
бы? Аткаруу, салык органдары учун контрафакт буюмдары келуучу жана са-1
гылуучу, ошондой эле жергиликтуу бюджетке тушууго тийиш болгон кара-1
жаттардын башка жакка аккан каналдарына тыюу салуу иш майданы ушул!
жакта. Эгерде башка олколердун тажрыйбасына кайрылсак, анда коншубуз!
Кытайда мына ушуга окшогон мыйзамды бузуулар учун ото катуу чаралар »
ды, жазанын эн жогорку чарасына чейинкисин колдонулат...

Дегиси, аны токготууга оболго тузуучу ачык-айрым чаралар бар деп|
эсептейбиз. Аудио- видео продукцияларын чыгаруу жана сатуу лицензиядан!
отпой жаткандыгы, ага карабастан чарба субъектилеринин (юридикалык!
жактардын) Уставына ылайык же ендурушту башкаруучу жеке адамдардын!
берген салык патенттеринин негизинде ишке ашып жатканы коп жолу ай-|
тылган болчу. "Автордук укук жана чектеш укуктар жонундогу" Мыйзамдын!
негизинде, ошондой эле нормативдик актынын кучу бар макулдашуулар ме-1
нен келишимдерди мамлекеттик каттоо эрежелерине ылайык ушундай иш-1
терди жургузуучу жеке адамдар менен юридикалык тараптардын отчетгору-1
нун конкреттуу формаларынын эрежелерин даярдап жатабыз.. Бул|
кобойтулуп чыгарылган продукциянын коломун байкоого, ошондой эле!
аларды тарагуу туйундоруно коз салууга мумкундук берет. Контрафакт про-1
дукцияларынын келуу жолу туурасында эске салган болчубуз. Ошондуктан!
тушундурууну созбой, Казакстан Президентинин Указына мыйзам кучу бар!
"Интеллектуалдык менчик укугун бажы органдарынын коргоосу" деп атал-
ган болумду киргизуунун мааниси жонундо айткым келет.

Мунун артында эмнелер бар? Бул жерде студиялардын жетекчилери
олтурушат, алар аудио- аудиовидео буюмдарын ондуруучулордон болуп са-|
налат. Булардын копчулугу жаныча, маданияттуу иштоого умтулушкан жаны|
ишкерлер. Бирок, жогоруда озубуз белгилеп отконой каракчылык, контра-1
факт буюмдарынын ото агылып тушушу алардын оздоруно ондурушгук ку-|
баттуулукту жайылтууга мумкундук бербей жатат. Ошондуктан, биринчи!
иретге, бажы органдарынын жардамы менен контрафакт турундогу карак-1
чылык буюмдарынын тушушу менен курош жургузушубуз керек. Бул ошол!
эле кезде озубуздун жергиликтуу ондуруучулорубузду колдогонубуз болот.

Маселенин башка жагы да бар. Оз ондуруучулорубуздун продукцияны!
чыгарууга кеткен чыгашаларын эсептегендеги продукцияга Караганда са-1
тууга тушкон даяр аудио- аудиовидео продукциянын (кала берсе мыйзамга!
толук ылайык келсе да) озуно турган наркы кыйла арзан. Жергиликтуу!
ондуруучулорубуз дале болсо утулушта болуп олтурбайбы. Алардын!
ондурушун алдыга тезирээк жылдыруунун ордуна "колу-буту танылып", б.а.|
ото арзан буюмдардын быкбырдай кайнаганын билип, уттуруп аты-1
шат...андай болбогондо бюджетке салык турундо тушкон каражаттын колему!

кебейе бермекчи. Балким, чет елкодон келчу аудио- аудиовидео продукциясын кескин чектоо (кала берсе толук тыюу) жонундо маселе козгоо туурабы дейм. Бул, арийне, Окмотко тиешелуу маселе. Коп олколор оз ендуруучулорунун кызыкчылыгын коргоо менен бирге муну ишке ашырып жатышат. Ошондой болсо да оз ондуруучулорубуздун продукциясынын сапаты чет олконукунон кем калбайт, айрым учурда ашып тушот...

Бардык мамлекеттик органдардын жана башка ведомстволордун ушул маселе боюнча ачык-айрым милдеттерин белгилеген КР Окмотунун Токтому Мыйзамды ишке ашыруунун жол-жобо ыкмаларынын биринен болуп саналат, анын долбоору Окмотко тапшырууга даяр болду. Конулубузду дайыма ейуген маселе - автордук укукгу коргоо жаатындагы мамлекеттик, укук коргоо органдарын ишмердуулугун жонго салуу тынчыбызды кетирип турат. Мына ушуга да байланыштуу "Чыгармалардын авторлорунун жана чектеш укук ээлеринин мулк кызыкчылыктарын камсыз кылуу боюнча чаралар жонундогу "Юстиция министрлигинин, ИИМ, Мамлекеттик киреше министрлигинин, Генералдык прокуратуранын биргелешкен буйругу даярдалган болчу. Аудио- жана аудиовизуалдык контрафакт продукцияларын аныктоо, аларды алып коюу жана жок кылуу методикасы боюнча иштелип чыккан нускама салык, бажы, укук коргоо органдар учун конкреттуу жардам болмокчу. Бизди Юстиция министрлигинин жетекчиси жакшы колдосо бул документтерди жакын арада бекитип, жер-жерлерге ишинде жетекчилике алуу учун жиберууго болот деп ойлом.

МАИСтин ишинин жыйынтыгына дагы бир жолу кайрылып, Казакстандын дарегине коюлган талаптардын бирин баса белгилей кетейин, "мыйзамдарда жашыруун келген буюмдарды торгоо органдарынын алып коюу жана мамлекетке откоруп беруу укугу каралган эмес. Казакстандын бажы органдары каракчылардын буюмдарын ташып келууго тыюу салуу боюнча тийиштуу чараларды толук корбой келатышат". Ошондой болсо да Кылмыш жана Административдик Кодекстерде "Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Мыйзамды бузгандарга кыйла катуу чараларды коруу каралган. Кеп бул эрежелердин иштешинде дээр элем. Бул туурасында боркундой кор деп айтам, б.а. иш жакшы уюшулса ар кандай Мыйзам иштей тургандыгына козубуз жетти. Муну Комитеттин ички иштер, прокуратура жана башка органдар менен биргелешип откоргон тандалма текшеруулордун натыйжалары ырастап турат. ИМБДУнун, ошондой эле МАИСтин окулдорунун катышып жатканынан пайдаланып, Мыйзамдардын мунот аралыгында аткарылышы менен ишти азырынча чече албай турганыбызды белгилей кетмекчимин, мына ушуга байланыштуу ийкемдуу откоол мезгилди тактоо жонундо дагы бир жолу суйлошуу зарыл.

Башкача айтканда, мыйзамдардагы укук жол-жоболорун, эрежелерин жакшыртуу жонундо суйлошубуз керек.

ИМБДУнун жетекчилер окулунун атынан урматгуу Курт Кемпирдин, ошондой эле республикабыздын Юстиция министри катышып олтурушкандыктарынан пайдаланып, баарыбызга сыпайы, бирок ото маанилуу маселени-автордук укук жана чектеш укуктар жаатындагы квалификациясы бар, ишти билген кадрларды дяардоону айта кетейин дедим эле. Ушул азыр да укук коргоо, салык менен бажы, кала берсе мыйзам чыгаруунун оз органда-

рынын да ушул адистеринин жогуна екунесун. Бул Жерде билим беруу органына, ошондой эле жогорку окуу жайларына ото маанилуу роль таандык экенинде талаш жок. Интеллектуалдык менчиктин чейросунун озуно жара-1 ша озгочолугу бар, мына ошондуктан укуктун ушул кенири тармагына ади-И стерди даярдоодо нукура теориялык багытынан тышкары укук ээлери менен! пайдалануучулардын ортосундагы ез ара мамилелеринин жаны туру менен! иш жузундо байланышы болушу керек. Бирок, келечеке жаш адистерди да-| ярдоо-бул мезгилдин иши. Сез бугунку кун женунде баратат. Бул жерде да! бизге ИМБДУ менен башка эл аралык уюмдардын жардамы адистердинК^ квалификациясын жогорулатууну, кайра даярдоону уюштурууда, иш таж-| рыйбасын алмашууда, кызматкерлерибиздин кыска моенеттук семинарга! катышуусунда жана башка учурларда мурда эч качан болбогондой керек.

ИМБДУнун материалдар жыйнагынын "Интеллектуалдык менчик! женунде кириш сез" деп аталган IV белугунде (15-болум, 15.53-пункт)И мындайча жазылган:

"Кечурмеге байланышкан мыйзам бузууларга кээ бир учурларда бегетр коюнун бирден-бир каражаты "кечурмену коргоо" же "кечурменуИ кеземелге алуу системасы", б.а. гехникалык тузулушту карман туруучу сис-В тема деп аталат, же алар кечурмону чыгарууга биротоло бегет коет, же чы-В. гарылган кечурмелердун сапатын аябай начарлатып жибергендиктен алари иш жузунде пайдаланууга жарабай калат". Эгерде бул чын болсо, анда, ал-И бетте, фонограмма ендуруучулерубузге, студияларыбызга техникалык жар-И дам керек, ал буларга, албетте белгилуу бир шарттарда ез продукцияларынИ каракчылыктан коргоого мумкундук бермекчи.

Урматтуу кесиптештер, эмдигидеги семинарлардын ишине мына ушулИ курамыбызда мындан ары катыша албашыбыз мумкун. Бирок, бизге атамВ замандан бери руханий жактан бир боор елкелер болгондуктан, кандай гана! чейреде болбосун интеграциялоо, ез ара жардам керсетуу, ез ара пайдалууВ кызматташуу учун, ошондой эле автордук укук жана чектеш укуктарИ чейресундегу жалпы коз карашыбызды билдируу учун баарыдан кебуроекИ мумкунчулук бар экенин Сиздердин ар бириниздердин тушунеерунорге чынВ дилимден ынанамын. Бул кооз суйлео учун айтылган анчейин сез эмес-И мамлекетибиздин башчысынын коз карашы мына ушундай. Бул жерде иш| чойробузде да жалпы маселелерди чечууде биз езубуздун бирдей мамиледеИ болуубуздун керектигин каалларымды билдире кетким келет. Борбордук Азия! аймагыбызда 50 миллиондон ашык адам жашайт. Учу-кыйрына кез жеткисИ жерибиздин, арийне батыштын инфраструктурасынын ченеми менен алган-И дагы жардылыгына карабастан елкелерубуздун оз ара кеп жактуу мамилеле-И рин иштеп чыгууга толук мумкунчулугу бар, алар автордук укук жана чек-И теш укуктар тармагында жалпы улуттук, ушул азырда эл аралык, маалымат-" укук мейкиндигиндеги мамилелерди тузууге жана алардын натыйжалуу иштешине кемок берет. Ошентип, аны иштеп чыгуучулар, атап айтканда академик Нурманов А.Ж. чыгып суйлееге мумкундук аларына, укуктук, маалыматтык-укуктук чейреде маалымат модулунун иштешинин принциптерин толугураак айтып, сырын чечип бере аларына ишенем. Булардын чынында кандай ишке ашарын келечегибиз жана биз менен Сиздердин ез ара пайдалуу кызматташууга умтулуубуз керсетет. Ушундай ыкманы тузуу автордук

жана чектеш укуктарды коргоо жана каракчылык менен курешуу боюнча биргелешкен иштин натыйжасын кыйла жакшыртууга мумукундук берээрине ишенебиз.

Урматтуу кесиптештер! 0з докладымда биздин жакын арадагы негизги милдеттерибизди айтып берууго аракет жасадым. Проблемаларга карата биздин кез карашыбыз, сунуштарыбыз эл аралык уюмдарда гана эмес, ушул Семинардын ишине азыр катышып отурган делегациялардын елкелерунде да талдоого алынаарына ишенем.

Ички проблемаларыбызды Юстиция министрлигинин жетекчиси туура кез караш менен ишкердуу колдосо (ал бизди дайыма колдоп келатаг) аларды езубуз иш жузуне ашырууга кучубуз жетээрине ишенемин.

*Алматы, 1 июнь !999-ж.*

тим беруу **орга-**
( роль таандык
ун озуне жара-
гармагына ади-
к ээлери менен
ны туру менен
I адистерди да-
Бул жерде да
мы адистердин
ууда, иш таж-|
тук семинарга j
**1Дой** керек.
алдык менчик
15.53-пункт)

чурларда бегет
е "кечурмону
п туруучу сис-
т коет, же чы-
ендиктен алар
элсо, анда, ал-
никалык жар-
юдукцияларын

1не мына ушул
эк, бизге атам
н, кандай гана
ара пайдалуу j
ктеш укуктар
щан кебуроок
эерунорго чын
йин сез эмес-
Бул жерде иш
эдей мамиледе
орбордук Азия
на кез жеткис
менен алган- I
туу мамилеле- I
кук жана чек-
**>IK**, маалымат- I
тыйжалуу иш-
айтканда ака-
укуктук, маа-I
принциптерин
)дын чынында
ез ара пайда- I
гузуу автордук

# ЕВРОПАЛЫК ПАТЕНТТИК УЮМ ЖАНА КМШ МАМЛЕКЕТТЕРИ МЕНЕН МОНГОЛИЯГА

к е м е к   к е р с е т у у

***Нина Формби*** - *ЕПВнын Эл аралык техникалык кызматташуусунун администратору*

## *Кириші соз*

Европалык Патенттик уюм (ЕПВ) 1977-жылы уюшулган жана ага адегенде макулдашышкан 7 елке кирген. Ал 1973-жылы кол коюлган эл аралык конвенцияга негизделген жана анын максаты Европадагы патенттик мыйзамдарды бири бирине ыцгайлаштыруу эле. OIUOJ мезгилден баштап бул уюм чонойуп отуруп, азыр 19 мучо-мамлекетти жан; 40.000ден ашык кызматкерди камтыйт. Патент беруучу Орган катары уюшулган бул Уюм акыркы 20 жыл ичинде берилген отунмолордун санынын тезди менен осуп жагкандыгынын аркасында озунун абройлуулугун керсото алды. 1978-жылы 3598 отунмо алынса, азыр ЕПВ буткул дуйноден жыл сайын| 1 Ю.ОООден ашык патенттик отунмо алат жана да бул сан узгултуксуз осуудо.

Патент беруу бул Уюмдун негизги жана башкы ишмердиги болсо да а жапгыз гана ушуну менен чектелбейт. 1973-жылы Дипломатиялык Конфсренцияда токтом кабыл алынып, анда уюмга техникалык комок корсотуу боюнч; милдеттенме алынган жана Административдик Кенештин биринчи кенешмесинде 1977-жылы ушул токтомду кучуно киргизуу боюнча чечим кабыл алынган. Ушул учурдан баштап техникалык комок корсотуу жана кызматташуу кыйла осуп, азыр ал дуйнонун коптогон региондорун камтыйт жан патенттик ишмердиктин спецификалык жактарын ыкчамдык менен козгоосун улантууда.

## *Эл аралык техникалык кызматташтык*

**ЕПВ** негизги беш генералдык директоратка болунот **(DG1-DG5)** Алар **DG5THH** укуктук жана эл аралык кучторунун генералдык директоратынын башкаруусунда болот да, ага Мырза Р.Янг жетектеген эл аралык техникалык кызматташтык боюнча директораты кирет. Бул директорат оз кезегинде бир канча топко болунуп, дуйнонун ар кандай региондорун камтыйт.

Томонку болунуулор долбоордук негизде колдонулат:

- Батыш Европа;
- КМШ мамлекеттери жана Монголия;
- Кытай жана Туркия;
- **ASEAN;**
- Онугуп келаткан олколор;
- Африка жана Араб олкелору;
- Латын Америкасы.

Директорат, ошентип, ушул топтордогу елколерго онер жайлык менчикти коргоо системасын естурууде жана еркундетууде, атап айтканда, алардын енер жайын естурууну колдоо жана инвестициялардын санын кебейтуу, технологияларды беруу учун патенттик системасынын укуктук жана техникалык аспектилери боюнча кемек керсетуу проблемасынын устунде иштейт. Мындай кемок керсетуу региондор менен елкелерге, ошондой эле акча каражатынын елчемуне жана азыркы онуккен денгелинен керектуу зарыл денгелге чейин енугуусуне байланыштуу ар кандай жолдор менен ишке ашырылат.

## *КМШ мамлекеттери жана Монголия*

Техникалык кемек керсетуунун эки булагы бар, алар ЕПВ жетектеген долбоорлор жана TASIS менен ICON аркылуу КМШ олкелеру менен Монголияга керсетулуучу жардам.

## *ICON*

ICON - бул КМШ мамлекеттери менен Монголияга ЕПВ тарабынан ишке ашырылуучу жардамдар боюнча ишмердиктердин бардык турлеруне берилуучу аталыш. Бул долбоор патенттик жана аны менен чектеш ишмердиктер менен чектелет. Ишмердиктин мындай турлеру 1995-жылдан тартып пайда боло баштаган. 1997-жылдан тартып жана TASIS долбоору пайда болгондон тартып патенттер TASIS долбоорунун шарттары менен камтылбаган региондордо **ICON** долбоору **TASISTHH** ишмердигине кошумча долбоор катары пайдаланылган. ICON долбоору ишке ашыруучу негизги ишмердигинде томенделулер:

- Европадагы билим беруучу семинарлар;
- Тил курстары;
- КМШ елкелерундегу регионалдык жана улуттук симпозиумдар;
- Программалар жана программалык камсыз кылуу-автоматташтырууга комок;
- CD-ROM жана CD-ROM жумушчу станцияларынын дискалар менен камсыз кылышы;
- Китептер, мезгилдуу басылмалар жана патенттик документтер менен камсыз кылышы;
- Онер жай менчиги боюнча мекемелердин калыпганышына жардам беруу;
- Эксперттик миссиялар камтылат.

ICON программасы ошондой эле Евразиялык патенттик уюмдун калыптанышынын журушунде ЕАПВга жардам корсотууде жана аны жабдууда кыйла чон орун ээлеген жана Европалык патенттик конвенцияны тузууге катышкан, ЕПВнын тузулушуне кемек болгон маалыматтар ЕАПВ жана ЕАПУнун тузулушуне да кемек болгон.

## *TASIS*

Озунун мазмуну боюнча TASIS коз карандысыз жаны мамлекетгердин! жана Монголиянын рынок экономикасына жана кыйла демократиялуу ко-| омго отуу мезгилиндеги онугуусун ондурушту каржылоо учун грант беруу жо-1 лу менен колдоо боюнча демилгелуу Европалык Кошун болуп саналат. Ин-1 теллектуалдык менчикти коргоо системасынын онугуу чектеринде бул озгоче! артыкчылыктуу болуп саналат, анткени ал ондурушту трансформациялоонун! кээ бир оз ара байланыштуу механизмдер аркылуу атаандашуучулукка жондомдуу рыноктордун внугушунун жана калыптанышынын абдан маанилуу куралы болуп саналат. Интеллектуалдык менчиктин толук иштеген сисгемасы жергиликту ата мекендик технологияны коргоону сунуш кыла алат, техноло-1 гияны беруунү женилдетип, улуттук онугууну, ошондой эле чет олколук инве-1 стицияларды колдой алат.

ЕПВ **TASISTHH** наамынан жана Европалык Комиссиянын атынан **АРТ** кандай типтеги ишмердиктердин комогу менен онор жай менчигинин систе-1 масын онуктурууго жана оркундотууго жардам берет.

**TASISTHII** алгачкы ишмердиги 1994-жылы Украинада эки жылдык дол-| боору менен бирге башталган. Андан кийин ©збекстан учун жаны улуттук! долбоор иштелип чыккан. 1997-жылдын башында ЕПВ КМШ олколору учун! жаны чон долбоорун иштеп чыгууга киришип, ал 1998-жылдын аягында! Монголияны да камтып, оздоштурулгон. Аталган долбоордун максаты улуттук! патенттик мекемелерге оздорунун мыйзамдарын онуктурууго, жана уюштуруу! иштерин онуктурууго, ошондой эле жаныдан кайра уюшулган Енропал(>1к Па-1 тенттик Системага жардам беруу болуп эсептелет. Негизги басым бутуидейI ушул регионго комок корсотуу жана жардам беруу боюнча ишмердикке, улут-| тук мекемелерди Евразия Системасына ыраат менен интеграциялоого жа-1 салган. Аталган долбоор жакында эле бутуп, эми азыркы учурда ЕПВ1 **TASISTHH** эки жаны долбооруна карата Европалык Комиссия менен! суйлошуулорду жургузуу алдында турат, бул долбоорлор болсо спецификалык! олколордун эки тобун камтымакчы. Эки долбоордун тен мааниси-томондогулорго жардам беруудо турат:

- Укуктук Кенешке;
- Интеллектуалдык менчиктин укуктарын ишке ашырууга;
- Ишмердиктин басма сез жана маалымат беруу турлоруно;
- On line менен Интернетке кошулуусун документтештирууго;
- Инфраструктураны автоматташтырууга;
- Англис жана француз тилдерин окутуу курстарына.

Ошентип, ICONflOH айырмаланып, TASIS ишке ашырган ишмердиктер! чектеш тармактарды да камтыйт жана ал патент беруу менен гана чектелбе-1 стен, автордук жана чектеш укуктардан болокторду, товардык белгилерди! географиялык корсоткучторду, ж.у.с., баарын камтыйт, б.а. онор жай менчи-1 гин онуктурууго жардам берет.

Ошентип, **ICON** менен **TASIS** ишке ашыруучу ишмердиктин турлору! абдан коп, ага жогоруда аталган 1СОКдун ишмердиги да кирет. **ICON** менен! **TASISTHH** айырмачылыгын негизинен административдик максаттарынын!

**TASISTMH** мурда ишке ашырган ишмердиктеринин мисалдары гана теменкулерду камтыйт:

- товардык белгилер боюнча семинарларды жана эксперттик белгилерди - товардык белгилер тармагындагы окутуулар жалпы жонунан ЕПВнын мучо-мамлекеттеринин онор жай менчигинин улуттук ведомствосу тарабынан ишке ашырылган;
- симпозиумдар менен эксперттик миссияларды;
- онор жай улгулору боюнча семинарды;
- юристтер учун семинарды;
- товардык белгилердин экспертизасын жургузууго уйротууну.

## *Ишмердиктин турлору:*

TASIS менен ICON жургузгон ишмердиктин темондо аталган турлору ЕПВ жургузгон негизги иштердин баяндамасы болуп эсептелет.

### *1. Билим беруу семинарлары*

Европада откорулуучу билим беруу семинарларынын копчулугу эл аралык техникалык кызматташуу боюнча директораттын бир белугу болуп эсептелген ЕПВнын Эл аралык билим беруу Академиясы тарабынан КМШнын мамлекеттери учун уюштурулат. Билим беруу семинарлары туздон туз Академия тарабынан уюштурулат жана ар бир регион учун долбоорлордун лидерлеринин техникалык кызматгашууга гиешеси бар суроо-талаптарына негизделет. Бул болсо Академияга билим беруу мумкунчулукторун, билимдер менен тажрыйбаны ынгайлаштырып пайдаланууга мумкунчулук берет, анткени ал копчулук адамдар учун иштегендиктен курстардын копчулугу тематиканы тандоо сыяктуу эле сунуш этилиши мумкун. Ошондой эле мындай жобону колдонбогон курстар бар, анын долбоорлорунун жетекчилери учун кайсы бир регион учун семинар уюштурууга Академияны катыштыруунун зарылчылыгы жок.

Академиянын билим беруу ишмердигинде негизинен уч тармагы бар, алар:

- укуктук;
- уюштуруу;
- техникалык тармактар.

Академия биргелешип семинар откоруу менен бирге ЕПВнын эксперттери менен болгон озунун кенири байланыштарын, ошондой эле ал терен кызмапашкан ар кандай уюмдар менен, б.а. Европанын улуттук патенттик уюмдар мекемелери, Интеллектуалдык менчиктин Буткул дуйнолук Уюму (ИМБДУ), CEIPI, OH1M, BBM жана университетгер, инсгитуттар менен болгон байланыштарын пайдаланат. Семинар откоруудо адис эксперттер, юристтер жана академиктер дагы маанилуу орун ээлешет. ЕПВ мумкунчулугу канча болсо, билим беруу курсгарын ошончо озу откорот, бирок эгерде семинардын тематикасында патенгтерден белек дагы башка енор жайлык менчик тармагындагы маселелер да козголсо, андай семинарлар ар кандай аймактарда еткорулет.

Академия 1998-жылдын ичинде болжол менен 44 семинар откеруп, ага 777 адам катышкан, алардын ичинен 110 адамы КМШнын елкелеру менен Монголиядан келгендер болуп, алар 13 семинарга катышышкан. КМШ мамлекеттеринен келип катышкандар сунуш кылган маселелердин багыттары жонундо тушунук беруу учун томендо алардын тизмеси келтирилет, алар:

- химия тармагындагы экспертизалар;
- есумдуктордун сортторуна тиешелуу экспертизалар;
- тамак-аш азыктарына тиешелуу ойлоп табуу тармагындагы экспертизалар;
- фармацевтика тармагындагы экспертизалар;
- багыттар боюнча изденуу жана экспергизанын жол-доболору;
- CEIP1 боюнча интенсивдуу курс;
- Интеллектуалдык менчикке (ИМге) карата укуктарды ишке ашыруу;
- ЕПВдагы апелляция келтируунун жол-жоболору;
- Патенттерди ишке ашыруу;
- Интернет боюнча менчик укугу;
- Патенттер жана товардык белгилер боюнча административдик маселелер;
- MI MOSAra даярдануу.

Тилекке каршы 1999-жылга белгиленген семинарлардын санын азайтууга туура келди. Бул курстарга карата суроо-талаптар оздорунун президентгеринин колдоосу менен патенттик мекемелер аркылуу берилет. Семинарга катышуучулар учун орун чектелуу, ошондой эле отунмо беруучу адамдар учун талаптар томондогуче аныкталган: бардык талапкерлер галкуулоолорго тузден туз катышууга мумкундугу болушу учун англис тилин жакшы билуулеру тийиш; талапкер алган маалыматтар менен конугуулер иште колдонулушу жана иш боюнча коллегаларына берилиши учун ушул гармакта иштеген адам болушу керек; отунмелорду беруунун баардык меенегтору эске алынышы зарыл.

### *2. Тил боюнча даярдыктар*

Интеллектуалдык менчик тармагында натыйжалуу кызмат керсетуу! учун патенттик мекемелердин кызматкерлеринин жана жеке сектор боюнча! адистердин англис тилин билуусу боюнча талаптар кыйла осту. Дуйнелук тех-1 никалык адабияттардын копчулугу, ошондой эле автоматташтыруунун инфра-1 струкгурасы менен программалык камсыздоолор англис тилинде. Андан! тышкары, ЕПВ еткеруучу окуу курстары менен симпозиумдар англис тилинде! жургузулет. Ошентип ИМ тармагында терец билим алуу жана иштее учун! англис тилин жакшы билуу ото маанилуу. Ушул фактыны эске алып жана! КМШ елкелерундегу кептеген мекемелерде бул тармак боюнча ездерунун! окуу курстары жок экендигин тушунуп, ЕПВ патенттик мекемелердин кыз-1 маткерлери учун англис тили боюнча жергиликтуу мугалимдер окутуучу анг-| лис тили боюнча окуу курстарын уюштуруу учун куч жумшоодо.

Мезгил мезгили менен мындай курстар кошумча турде Англияга жиберип, окутуу жолу менен да жургузулет. Бул курстар ИМ боюнча улуттук мекемелердин президенттери менен вице-президентгери жана штатгагы кызматкерлердин чектелген саны учун еткерулег.

Ошондой эле француз тили боюнча курстар да еткерулет, бирок алар аз санда откорулот. Бул тилди билуу товардык белгилер тармагында ото маанилуу, анткени француз тили Мадрид Келишимине ылайык отунмо берууде расмий тил болуп эсептелет. Бирок Мадрид протоколу отунмону француз тилинде беруу менен катар англис тилинде берууго жол берсе да анын катышуучуларынын копчулугу отунмо берууде эки тилге тен бирдей мумкунчулук беруу керек деген пикирди айтышууда, бул болсо товардык белгилерге отунмо берууде мааниси чоц болуп саналат.

***3. Симпозиумдар***

Талкуулануучу тема менен алдыга коюлган максатка байланыштуу ЕПВ тарабынан ар кандай эки симпозиум уюштурулат. Симпозиум мамлекеттин улуттук мекемелеринин маселелерине байланышкан улуттук, же КМШ мамлекеттери, анын ичинде Монголия учун-регионалдык, бирок региондогу ИМ боюнча шериктештиктин жалпы маселелерин талкуулоого багытталган симпозиум болушу мумкун. Мурда ушул симпозиумдарда талкууланып келген темалар улуттук мекемелердин кызыгуусуна, ИМ шериктештигиндеги елкелердун жергиликтуу мекемелерин онуктуруу зарылчылыгына байланыштуу кецири талкууланып келген. Темондо жакында еткерулген симпозиумда тапкуунун негизи катары алынган темаларды корсете кетели, алар:

- ИМге карата укуктарды ишке ашыруу;
- жергиликтуу шериктештиктердин жанылыктар менен тааныштыгын чындоо учун симпозиумдун зарылчылыгы;
- ИМге карата укуктарды коммерциялашгыруу;
- симпозиумдун долбоорлорун жарыялоо;
- маалымат беруунун азыркы техникалык каражаттары;
- патенттик маалымат;
- патенттерди региондук коргоо;
- патенттерди лицензиялоо, ж.б.

Мындай семинарлар темага жараша ICON же TASIS фондуларынын чегинде откерулушу мумкун.

Семинарды уюштурууда ЕПВ ез алдынча иштеши мумкун же шериктери, патенттик уюмдар менен, копчулугу Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнолук уюму (ИМБДУ) менен биргелешип иштей алат.

***4. Автоматташтыруу***

Автоматташтырууга комек корсотуу бюджетке оте кез каранды, анткени аппараттык чыгымдар, анын ичинде программалык камсыздоо жана аны кармап туруу учу і кошумча чыгымдар талап кылынат. Бирок ушулардын баарын ишке ашыруу, зарыл болгон жерлерде жабдуу менен камсыз кылуу мурда оной болгон, колдо болгон техниканы ынгайлуу пайдаланууну окутууга, кыйла натыйжалуу программалык камсыздоого жана жаны ойлоп табууларды ездоштурууге багытталган окуу курстары откерулуп келген.

***5. Маалыматтардын булактары***

Патенттик мекеменин негизин техникалык маалымат камсыз кылат.| Ишенимдуу, туура маалымат болбосо, маалыматгар банкы толук болбосо из-1 денуу иштеринин баалуулугу ото томондоп кетет. Ошондуктан ушул фактыны| эске алып, ЕПВ ИМ тармагындагы иштер жогорку активдуулукте! жургузулгон олколордун патенттик маалыматтарын камтыган CO-1ЮМдордун[ коллекцияларын, жана ошондой эле негизги басылмаларды, журналдарды,! жоболорду, создукторду узбей берип турат.

***6. Комок корсотуу***

ИМ боюнча мекемеге комок уюштурууга негизинен эки себеп бар:

1. Иштин узуруно суроо-талап, б.а. ИМдин коргоосун алууну каалоо;
2. Иштин узурун пайдалануу боюнча тажрыйба.

Жогоруда берилген маалыматтардан экинчи себепке карата буларды тактап кетуубуз зарыл: ЕПВ ИМ боюнча мекемелерге укуктарды толук козомолдоо, укуктарды ишке ашыруу, семинар, симпозиум откоруп, эксперттик делегацияларды уюштуруу сыяктуу иштер боюнча тажрыйба алууга олуттуу комок керсотет.

Бирок ИМдин ийгиликтуу онугушу жана ИМдин негизги милдеттеринин ишке ашышы учун, изилдоолорду колдоо, онуктуруу, чет олколук инвестицияларды тартуу, технологияларды беруу учун туруктуу пайдалануучулар:

1. система менен тааныш болушу,
2. мындай системаны пайдалануунун келечектуулугун тушунуусу,
3. жана системаны эркин пайдалана алышы керек.

ИМдин мекемелери бул багытта маалыматтар менен тааныштыруу, университет жана башка билим беруу мекемелеринде лекция окуу, корсотулуучу жардамдарды рекламалоо, китепканаларга, илим изилдоо институттарына, илимий журналдарга, ж.б. маалымат беруу аркылуу ийгиликтуу кадам жасашы мумкун. ЕПВ мындай иш-чараларды откором деген жана калкка маалымат беруу боюнча кызмат корсоткон улуттук мекемелерди колдоого алат. Мисалы, ЕПВ улуттук эксперттер даярдаган маалымат брошюраларын жарыялоону жана таратууну уюштурууга комок корсет© алат. Ар кандай озгоче талаптар же ушул тармактагы муктаждыктар, албетте, улуттук мекемелер ездорунун муктаждыктарын, байланыш каналдарын, ездерунун озгечелуктвру жонунде ЕПВнын эксперттерине Караганда жакшы билишеери гушунуктуу болсо дагы ЕПВ ез тарабынан чет влквлердегу ИМдин мекемелерине жардам корсотуу боюнча чоц роль ойнойт. ЕПВнын кемогу аркасында ИМ боюнча улуттук мекемелер ИМге етунме беруунун системасы кандайча ишгери жонунде маалыматтар менен кошо практикалык буклеттерди тузе алышат жана аларга зарылчылыгы болсо етунме беруунун формасы жонунде маалыматтарды киргизуу мумкунчулуктерун да караштыра алышат. Андан кийин алар англис тилине которулуп, ар кандай каналдар аркылуу Европадагы агенттер менен патенттик екулдерге берилиши мумкун.

Интернет-кемек керсетуучу каражат катары эн сонун кепуре болуп саналат. ЕПВ ИМ боюнча улуттук маалыматтарды камтыган, агенттердин тиз-

меси бар интернеттин бетин кантип тузуп, аны кантип сактоого жана колдоого болору женунде маалыматтарды берет. Кээ бир учурларда аппарат учун керектуу нерселерди алууга да комок керсотушу мумкун. Бул кызмат корсетуунун эн жаны чойросу болуп саналат жана ал олкенун азыркы техникалык инфраструктурам менен коммуникациялык каналдарына байланыштуу болот.

7. ***Эксперттик делегациялар***

Баалоочу комиссиянын кайсыл жерлерде болушу керектиги КМШ олкелеру менен Монголия боюнча долбоорлордун лидерлери тарабынан белгиленген. Буга кошумча иретинде ЕПВнын эксперттери менен башка адистер КМШ олколорундогу улуттук мекемелерде болушуп,зарылчылыгы болгон жерлерде, б.а.даярдыктан отууну каалагандар коп болгон жерлерде же болбосо жергиликтуу системанын экспертизасын откоруу зарыл болгон жерлерде атайын окуу курстарын откорушкен. Айрым тармактарга комок корсотуу учун эксперт жалан гана милдеттерин билбестен, жергиликтуу шарттарда аны откоруунун жол-жоболорун, ошондой эле чектеш жана бири-бири менен байланышкан жол-жоболорду, укуктук талаптар менен ички абалды билиши керек. Мындай ишке копчулук учурда бир канча болум тартылат. Иштин натыйжалуулугун жакшыртуу учун же жаны каражатгар менен ыкмаларды ездештуруу учун иштин жаны жол-жобосун же структуралык озгортуулорду сунуш кылгысы келсе ал маалыматтардын толук комплексин билиши керек. Мисалы, автоматикалаштыруунун жогорку денгели аркылуу башкарууну кандайча жакшыртууга болору жонундо консультация беруу учун эксперт адегенде ал жердеги жол-жоболорду тушунушу жана кандай маселелер чечилиши керек экендигин, автоматташтыруунун мумкунчулукторуно кандай озгортуу киргизуу керек экендиги жонундо чечимге келгенге чейин билиши зарыл.

Мурда экспертгердин комиссиясы кайсы тармак учун зарыл болсо, ага Патенттик уюмдун административдик жана туруктуу жол-жоболоруна багыт беруу жана аларды рационалдаштыруу боюнча практикалык кецеш беруу, мекеменин инфраструктурасын жакшыртууга комок корсотуу, СО КОМдор менен "jukebox"Ту пайдаланууга даярдоону, экспертизага, маалыматтар базасын пайдаланууга даярданууга, аларды ишке ашырууга комок корсотуу да кирген.

Жогоруда аталган иш-чараларды уюштурууда ЕПВ негизинен озунун эксперттери менен тажрыйбасына таянат, бул негизинен патенттердин экспертизасы, аларды беруу, апелляциялык жол-жоболор, административдик жол-жоболор, автоматташтырууга жана ЕПВнын маалыматтарынын айрым базаларын пайдаланууга даярдануу тармактарына тиешелуу. Бирок ЕПВ иш жургузбогон же ЕПВнын милдеттерине кирбеген айрым тармактар бар. Андан тышкары, ИМдин аспектисин жана ал кандайча иштеп жаткандыгын б.а. апелляцияларынын жол-жоболорун толук чагылдыруу учун аны мекеменин гана коз карашынан эмес, кардар менен пайдалануучулардын да коз карашынан элестетуу керек. Бул тармактарда комок корсотуу учун биз ИМдин бардык чойролорундогу жана чектеш тармактарындагы эксперттерге, анын ичинде четолколук уюмдарга, улуттук мекемелерге, ошондой эле консультанттарга жана башка профессионал адистерге таянабыз. Алардын ичинде Австриянын

патенттик мекемеси, Бенелюкстун товардык белгилер боюнча мекемеси,I
Веетфилдеги Королева Мэринин Колледжи (Лондондо), Страсбургдагы Ин-[
теллектуалдык менчик боюнча Борбору, соттор, патенттик агенттер, автомат-!
таштыруу боюнча эксперттер, маалыматтар боюнча адистер бар.

КМШ елколорундо, анын ичинде Монголияда жогоруда аталган тар-1
мактарда комок керсетуу орчундуу маселе болуп эсептелет. Биз КМШ менен!
шериктешип, бардык мекемелерде баланска жетишуу учун, озубуздун бюдже-1
тибиздин чегинде колубуздан келген натыйжалуу комек керсетуу учун бардык!
кучубузду жумшап жатабыз. Биз КМШнын мамлекеттери менен Монголия-!
дагы бардык мекемелер менен жакшы ишкердуу мамиледе канааттануу ала-!
быз, алар болсо биздин керсеткон кемегубуз жана кызматташкандыгыбыз!
учун бизге терен ыраазы.

Биздин достугубуз жана кызматташуубуз андан ары уланаарына ишене-1
биз.

# ЭЛ АРАЛЫК КООПСУЗДУКТУ САКТОО УКУГУ: БУЛАКТАР ЖАНА ПРИНЦИПТЕР

***М. Исаков*** - *Кыргызпатенттин келишимдер бвлумунун башчысы*

Эл аралык коопсуздук укугунун негизги булактарынын бири болуп БУУнун Уставы болуп саналат. Бириккен Улуттар Уюму мамлекеттердин биргелешкен аракетггеринин негизинде коопсуздук менен эл аралык тынчтыкты чындоо жана сактоо куралы катарында тузулуп, Улуттар Лигасын алмаштырган. Тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо БУУнун Уставына ылайык жалпы таанылган принциптердин жана эл аралык укуктардын нормаларынын базасында тузулушу, Генералдык Ассамблея (Ассамблея) жана Коопсуздук Кенеши (Кецеш) тарабынан ишке ашырылышы керек, бирок бул тармакта алардын укугу так чектелген. БУУнун Уставынын преамбуласында мындай деп айтылган: "Биз, Бириккен Улутгар Уюмунун элдери, келечектеги муундарды согуш алааматынан куткарууга аябаган чон кайраттуулук менен... ушул максатта... бири бирибиз менен тынчтыкта бирге жашоого..., эл аралык бейпилдикти жана коопсуздукту сактоо учун оз кучгорубузду бириктирууго тийишпиз жана куралдуу кучторду жалпы кызыкчылыктар учун гана колдонуу учун кабыл алынган принциптерди жана белгиленген методдорду камсыз кылуубуз зарыл...". Уставдын 1-статьясына ылайык, БУУ томонку максатты "эл аралык бейпилдикти жана коопсуздукту сактоону, жана ушул максатта тынчтыкка коркунуч келтирбее жана коркунучту болтурбоо, агрессиялык актылар менен башка тынчтык бузууларды басуу учун натыйжалуу коллективдик иш чараларды кабыл алууну" коздойт. Уставда куч колдонбоо же куч менен коркугпоо принциби (4-п. 2-ст.), ал боюнча БУУнун баардык муче-мамлекеттери "оздерунун эл аралык мамилелеринде ар бир мамлекеттин аймактык кол тийбестигине же саясый коз карандысыздыгына каршы куч менен коркутуудан же аны колдонуудан, же Бириккен Улуттардын Максатына дал келбеген аракеттерден карманышы зарыл". Бул принцип императивдик муноздо, б.а. баардык мамлекеттер аны аткарууга милдеттуу, жана ал ар кандай согуштарды чыгарууга чечкиндуу тыюу салат. Бул тыюу салуудан четтеелер Уставдын озундо туз жана так караштырылган, мында ушул принциптен четтоого эч кандай жол берилбейт. Бирок, акыркы учурда эл аралык турмушта кучторду колдонбоо принцибин бекем орнотуу милдети жок болуп кетпестен, тескерисинче андан бетер актуалдуу болуп бараткандыгын практика керсотуудо.

Уставы боюнча Генералдык Ассамблея ар кандай эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту сактоого тиешелуу маселелерди талкуулашы мумкун, "эл аралык тынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч келтируучу ар кандай" жагдайларга Коопсуздук Кецешинин кецулун бурушу мумкун (11-ст.). Генералдык Ассамблея Коопсуздук Кецешинин атайын жана жылдык баяндамаларын алат жана карап чыгат; бул баяндамалар Кецеш кабыл алган же кабыл алуучу эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо боюнча иш чаралар жонундо отчетторду камтышы керек. Коопсуздук Кецешине тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо учун башкы жоопкерчилик жуктолгон жана "бул жоопкерчиликтен келип чыккан

милдеттерди аткарууда Коопсуздук Кенеши алардын атынан аракет кылат"И (БУУнун мучелерунун атынан, 24-ст.). Ал БУУнун атынан мажбурлоочу жана! алдын ала эскертуучу аракеттерди керууге, алардын ичинде БУУнун муче-И мамлекетгеринин бириккен куралдуу кучтерун колдонууга укуктуу БУУнунВ жалгыз органы болуп саналат. БУУнун куралдуу кучтерун колдонуу менен! жургузулген операциялар женунде чечимдерди кабыл алууга, аларды тузууге жа-1 на пайдаланууга, агап айтканда, алардын милдеттерин, алардын курамын жана! санын, операция журуп жаткан райондо болуу моенетгерун, аларды каржыло-1 онун тартибине байланыштуу маселелерди чечууго башка ар кандай орган же I кызмат адамы эмес жалгыз гана Кецеш укуктуу.[1] Мындай кучтер тынчтыкка I коркунуч келген, бейкутгук бузулган жана агрессиялык актылар болгон учурлар- | да "жалпы кызыкчылык учун" колдонулушу мумкун. БУУнун тынчтыкты сактоо I боюнча операциялары демейде эки категорияга: куралсыз офицерлерден турган I согуштук байкоочулардын миссиясына жана езун езу коргоо максатында гана I пайдалануучу жецил куралдары бар аскер контингентгсрин камтыган тынчтыкты I колдоо боюнча кучтерге белунет..

Тынчтыкты сактоо боюнча БУУнун операциялары учун темонкуш мунездуу белгилерди белуп кароого болот: операция жургузуу конфликтисин-И де тараптардын макулдашуусу; операция жургузуу жонунде КоопсуздукИ Кецешинин чечимин кабыл алуу, анын мандатын аныктоо жана жалпы же-И текчиликти ишке ашыруу; тараптар учун ынгайлуу муче-мамлекеттердин ас-1 кер контингенттерин ез эркинче сунуш кылышы; кучтерду езун езу коргоо I учун гана минималдуу колдонуу, кучтордун бейтараптыгы; эл аралык ; биримдик тарабынан каржыланышы.

Кепчулук операциялар учун томондогулер жалпы милдет болуп сана- I лат: жагдайга байкоо жургузуу; чыр-чатактарды тергее жана ушул чыр- | чатактар боюнча тараптар ортосунда суйлешуу жургузуу; согушгу токтотуу I женунде келишимди сактоону текшеруу, аскер кучтерун чыгарып кетуу, со- I гуштук топторду куралсыздандыруу жана башка макулдашуулар; жергиликтуу I элге гуманитардык жардам керсетуу[2]. 48-статьяга ылайык: "Эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо максатында Коопсуздук Кецешинин чечи- I мин агкаруу учун аракеттер Коопсуздук Кецешинин аныктоосуна жараша [1] Уюмдун бардык мучелеру же айрымдары тарабынан кабыл алынат".

БУУда тынчтыкты сактоо боюнча механизмдин нагыйжалуугун жогорулатуу жана укуктук негиздерин чындоого багытталган бир нече резолюциялар жана декларациялар кабыл алынган. Алардын арасынан 1970-жылкы эл аралык коопсуздукту чындоо женунде Декларацияны, эл аралык гынчтыкка жана коопсуздукка коркунуч келтире турган жагдайлар менен талашгарды болтурбоо жана БУУнун бул тармактагы ролун жогорулатуу женунде Декларацияны жана коопсуздукту, эл аралык тынчтыкты чындоо женунде эл аралык кызматташтыктардын бардык аспектилеринде Генералдык Ассамблеянын 1989-жылдын 15-ноябрындагы 14/21 резолюциясын белгилееге болот[3].

[1] Международное право. Словарь-справочник. М. ИНФРА. - М., 1996.
[2] Международное право. Учебник. М., МО, 1998. 322-6.
[1] Ошондо эле, 318-319-6.

1991-жылы 9-декабрда Генералдык Ассамблея тарабынан эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту сактоо тармагында БУУга керектуу фактылар-ды аныктоо жонунде баалуу Декларация жактырылган.

Декларация "эл аралык тынчтыкты жана коопсуздукту сактоого байла-ныштуу озунун милдеттерин аткарууда БУУнун компетентгуу органдары бар-дык талапка ылайыктуу фактылар менен толук таанышууга умгулушу зарыл экендигине,... Фактыларды аныктоо.. эл аралык тынчтыкты жана коопсуздук-ту сактоого байланыштуу оз милдеттерин иш жузуне натыйжалуу ишке ашы-руу учун.. ар кандай жагдай же талаштарга карата тиешелуу фактылар женунде кенири маалыматтарды алууга багытталган ар кандай ишмердуулук болуп санала тургандыгына байланышкан". Декларация, фактыларды анык-тоо боюнча ишмердик обьективдуу бейтараптуу жана бардыгын камтыган мунезде болоорун баса белгилейт... Ошол эле мезгилде Декларацияда факты-ларды аныктоо боюнча миссияны тузуу маселелери женге салынат. Мындай миссиялардын багыттары жонундогу чечимди Ассамблея же Кенеш кабыл алышы мумкун. Фактыларды аныктоо боюнча миссияга катыштырууга тар-тылган эксперттердин тизмеси Генералдык секратарь тарабынан тузулет жана жаныртылып турат. Ар кандай мамлекеттин аймагына миссияны жиберуу учун ошо мамлекеттин алдын ала макулдугу керек. Эгерде мамлекет оз ай-магындагы фактыларды аныктоо боюнча БУУнун миссиясын кабыл албоо че-чимин чыгарса, анда алар, керек болгон учурда, оз чечимдеринин себептерин корсетуп, бирок миссияны кабыл алуу мумкунчулугун чыгарып салбоого тий-иш.. Декларацияга ылайык, миссиянын катышуучулары оз мандаттарын атка-руудагы алынган маалыматтардын жашыруун мунозун миссия ез милдеттерин аткарган кундо да сакташы зарыл.

Куч колдонбоо принциптерин бекемдоогe багытталган бир нече доку-ментгерди булактар катары эсептееге болот.

Биринчиден, бул Советгер Союзунун демилгеси боюнча 1972-жылдын 29- ноябрында кабыл алынган ядролук куралдарды туболукке колдонбоо жана эл аралык мамилелерде куч колдонбоо жонундогу Ассамблеянын 2936/XY11 резолюциясы. Ал жерде кучторду, анын ото коркунучтуу-ядролук турун кол-донууга тыюу салуу жонунде сез болот. Анда кучторду колдонуудан баш тар-туу же аны колдонуу коркунучу органикалык турде ядролук куралды колдо-нууга тыюу салуу менен бир катар тушундурулуп жана эл аралык турмуштун мыйзамы катары сунушталат. Куч колдонбоо же куч менен коркутпоо принци-бин андан ары конкреттештируу 1974-жылы Ассамблеянын консенсусу тарабынан агрессиянын аныктамасын кабыл алууга алып келген, анда "...агрессия кучту мыйзамсыз колдонуунун олуттуу жана коркунучтуу формасы болуп эсептелет, жана ал массалык кыргынга учуратуучу ар кандай куралдар бар шартта дуйнелук кыйроого алып келуучу чыр-чатакка айланып кетиши мумкун, ошондуктан агрессияга ушул стадияда аныктама беруу керек" деп айтылат.

Бул аныктама эл аралык турмушка агрессияны болтурбоо учун болгон курешту мобилдуу кучетууго, агрессияга каршы турууга, агрессорду жазалоого мумкундук беруучу мамлекетгердин жургузгон иш аракеттеринин олуттуу обективдик критерийлерин киргизет. Бул аныктамага ылайык. Устав менен тыюу салынган мамлекеттердин куралдуу кучторду колдонуунун актыларынын катарына теменкулер кирет:

- мамлекеттин куралдуу кучтерунун кол салышы же басып кириши, согуштук оккупация, куч колдонуу менен жургузулгон аймактык ар| кандай аннексия;
- мамлекеттин куралдуу кучтору менен башка мамлекеттин аймагын бомбалоо же мамлекеттин ар кандай куралын башка мамлекеттин аймагына каршы колдонуу;
- мамлекеттин портторун же жээктерин башка мамлекеттин куралдуу кучтерунун блокадага алышы;
- мамлекеттин куралдуу кучтерунун башка мамлекетгин кургактагы, дениздеги же абадагы кучтеруне, флотуна кол салуусу;
- оз аймагын башка бир учунчу мамлекетке каршы агрессия актысы учун пайдаланышы учун берген мамлекеттин аракети;
- башка мамлекетке каршы мамлекет тарабынан же мамлекеттин атынан жиберилген куралдуу бандалардын, топтордун, регулярдык кучтордун же жалданмалардын аракеттери - бул аракеттер олуттуу мунозде болуп, жогоруда аталгандар менен бир катарда турат[4].

1970-жылдын 16-декабрындагы эл аралык коопсуздукту чындоо жонундо Декларацияда мындай деп айтылат: "Генералдык Ассамблея бардык мамлекеттерди езулорунун эл аралык мамилелеринде Уставдын принциптери менен максатгарын сактоого, анын ичинде мамлекеттер башка мамлекеттин аймактык бутундугуне же саясый кез карандысыздыгына каршы куч менен коркунуч келтируудон же аны колдонуудан же ага каршы башка турде коркунуч келтируудон карманууга чакырат". (п.2.). Генералдык Ассамблеянын 42-сессиясында кабыл алынган куч колдонуудан баш тартуу принцибинин натыйжалуулугун кучотуу женунде Декларацияда же аны эл аралык мамилелерде колдонууда кучторду колдонбоо принциптеринин негизги аспектилери чагылдырылган. Бул документтин негизги лейтмотиви - ядролук куралы жок жана куч колдонбоочу дуйнону куруу максатында мамлекеттер аралык маданияттуу мамилелерди камсыз кылуу учун мамлекеттердин негизи жок себептер менен куч колдонуусуна же куч менен коркутуусуна тыюу салуу. Декларацияга кирген кучторду пайдаланууга жол бербее принцибинин натыйжалуулугун камсыздоо учун реаддуу материалдык кепилдик, куралсыздандыруу жана жарыша куралданууну токтотуу тармагында конкреттуу бул милдетти конкретуу чаралар менен бекемдео езгече мааниге ээ. 18-пунктга мамлекет, оз келему жана мунезу боюнча акыркы максатка - эл аралык коземолдун астында жалпы жана толук куралсыздандырууга жетуу багытындагы натыйжалуу чараларды кабылы алышы зарыл[3]. Декларациянын жобосуна ылайык мамлекеттер, башка мамлекеттерде жарым-жартылай согуштук аракеттерди уюштуруудан, ага шыкактоодон, ага жардам берууден же ага катышуудан, аймактык - согуштук аракеттерден, жалданмаларды колдонуудан карманышы зарыл (п.6).

Декларациянын 7-п. ылайык бир мамлекет экинчи мамлекеттин иштерине куралдуу кийлигишууден, анын оз алдынча укуктарына же анын

[4] Всеобъемлющая международная безопасность. Справочник. М.: МО. - 1990. 18-19-6.
[5] Курс международного права. Т.2. М. Наука - 1989. 75-6.

мамлекеттик субъективдуу укугуна каршы же анын саясый, экономикалык жана маданий негиздерине каршы кийлигишуулерунун башка турлорунон карманышы зарыл. Декларациянын муноздуу белгиси андагы куч колдонбоо принцибинин жетишээрлик натыйжалуулугу жонундо маселенин улуттук коопсуздук жана бутундой эл аралык коопсуздук менен камсыз кылуу маселеси менен органикалык байланыштуулугунда. Эл аралык коопсуздук, езгоче ядролук доордо, ар кандай социалдык системалардагы мамлекеттердин куч колдонбой, тынчтыкта жанаша жашоосуна негизделиши мумкун[6].

Биздин кылымдагы коопсуздук жалпы гана болушу мумкун. Декларация куч колдонуу коркунучунан же аны колдонуудан баш тартуу принцибин жон гана бекемдеп койбостон, аны жузого ашыруунун конкреттуу механизмин жана аны турмушта камсыз кылуунун аныкталып уюштурулган гарантияларын караштырат.

Декларация кучторду пайдалануунун болгон бардык жолдоруна богот коюуга, баарынан мурда БУУнун бутундой куч кубатын толук турдо ишке киргизууну чечкиндуу талап кылууга мамлекеттерди мажбурлоого аргасыз кылган эц коркунучтуу - ядролук кучторго кучтуу богот коюунун объективдуулугун чагылдырат.

Анда мамлекеттер БУУнун Уставынын жоболорун катуу сактоо жолу менен жамааттык коопсуздук системасын натыйжалуу кучотууго активдуу жетишуулеру керектиги каралган[7]. Декларацияда эл аралык коопсуздук ар кайсы региондогу коопсуздуктардан тузуло тургандыгы жонундо ырааттуу ой айтылып, мамлекетгер - региондук макулдашуулар менен органдардын катышуучулары мындай макулдашуулар менен органдарды Уставдын 5-ст. ылайык эл аралык тынчтык менен коопсуздукту колдоого тиешелуу маселелерди чечуу учун кенири пайдалануу мумкунчулугун караштырышы керектиги корсетулот. Декларацияны кабыл алуу эл аралык аренада иш жургузуудо жацыча мамилелелерди ишке ашыруунун бирден бир кубосу болуп эсептелет да, тынчтыкты жалпы элдик жогорку баалуулук катары тушунууну бекемдоеге жардам берип, БУУну турмуштагы маанилуу жыйынтыктарга жетишууго багытгайт.

Декларациянын муноздуу белгиси анын бардыгын кучагына алган комплекстуулугундо, ал анын эл аралык мамилелеринин онугушуне таасир тийгизуудогу денгээлин жогорулатат. Бирок, куч колдонуудан же куч менен коркутуудан баш тартуу принцибинин мындан ары осуш процессии бутуп калды дегенге болбойт, анткени декларацияларда коп аспектилер камтылган эмес, эл аралык мамилелердин практикасында бул принциптин мындан аркы бекемделишинин толук буткон юридикалык формасы жонунде маселе да чечилбей калган эле. Демек, куч колдонбоо же куч менен коркутпоо принцибин так орундатуу, куралдуу куч колдонууда актануу учун бардык жылчыктарды жабуу максатында алардын нормативдик мазмунун андан ары тактоо, бул принциптерди ишке ашырууга комок болууга арналган уюштуруу-укуктук жана материалдык гарантияларды иштеп чыгуу эл аралык коопсуздуктун кецири

[6] Ошондо эле, 76-77-б.
[7] Всеобъемлющая международная безопасность. Справочник. М.: МО. - 1990.

системасын тузуунун эн маанилуу каражаты болуп эсептелет[8]. Бул жерде эл аралык укукта куч колдонбоо же куч менен коркутпоо принциптеринин макулдашылбаган негизги элементгеринин бири "куч" деген тушунуктун озу болуп эсептелет. АКШ менен башка батыш олколору муну куралдуу куч деп санашат[9].

Америкалык адабиятта сестендируунун же мажбурлоонун куралы катары куралдуу кучторду колдонуунун уч туру болуп корсотулот, б.а. болгон куралдуу кучту колдонуу томондогучо жол менен ишке ашырылышы мумкун, алар: согуш жолу менен, б.а. согуштук каражаттарды уюшкан турдо жана туздон туз колдонуу, куч менен коркутуу - бул соз менен сестендируудон "журуш-турушка жараша" согуш аракеттерин баштоо учун ачык эле даярданууга чейин осуп жетиши мумкун; улуттук кызыкчылыкты камсыз кылуу учун согуштук кучту кучтуулугун жана чечкиндуулугун "корсотууго" багытталган сырткы саясый жана согуштук-саясый акциялардын такталган комплекси; башка мамлекеттердин жетекчилерине узбой "психологиялык кысым" корсотуу; мамилелерин начарлатып же карама-каршылыгын курчутуп жибере турган болсо бул куч колдонууга алып келет дегенге ишендируу[10].

Ошентип "куч" гушунугунун аныктамасы олкелордун ортосунда тушунбоочулукту пайда кылууда жана куч колдонбоо принциби боюнча жалпы алгылыктуу тушунукко келуу учун мамлекетгердин эл аралык биримдиги тарабынан коптогон аракеттерди коруу талап этилет. "Куч менен коркутуу" тушунугу иш жузундо баардык мамлекеттер тарабынан эки жакгуу жана аныкталбаган тушунук катары кабыл алынууда. Анын устуно теориялык жактан, практикалык жактан да "куч менен коркутуу" копчулук учурда мамлекеттин ички жана тышкы иштерине кийлигишуу менен окшоштурулуп кетет.

Ошондуктан дуйнолук биримдикке ушул татаал жана кечиктирилгис маселенин устундо катуу иштеши учун убакыт келди окшойт- анткени бул боюнча жалпы алгылыктуу макулдашууга келуу мамлекеттердин ортосунда бири бирине каршы согушуудан баш тартуу принцибин олуттуу чындоого алып келмек. Мамлекетгердин ортосундагы бир дагы талаш куч колдонуу же куч менен коркутуу жолу менен туруктуу жана акыйкатту негизде эч убакытта чечилбей тургандыгын практика корсотуп жатат. Тескерисинче, агрессия максатында куч колдонуу, жерлерди тартып алуу жана башка элдерди эзуу I жектешууго гана алып келип, жацы чыр-чатактардын негизин жаратып, ал адамдардын кырылышына жана эц коп материалдык байлыктарды жок кылууга алып келет.

Мамлекетгердин арсеналында ядролук куралдын пайда болушу жана аны кобойтуу элдер учун согуштук жанжалдардын арты эмне болору жонунде тушунукту туп тамырынан бери озгортту, ал эми тиги же бул кризисгин же чыр-чатактын ядролук кагылышууга отуп кетуу коркунучу кучоду. Ошентип, азыркы убакта тынчтык мамилесин, тынчтыкта жанаша жашоону онуктуруу, эл аралык мыйзамдуулукту чындоо, эл аралык укук тартибин, ядросуз жана

* Курс международного права. Т.2. М. Наука - 1989. 78-6.
9 Всеобъемлющая международная безопасность. Справочник. М.: МО. - 1990. 22-24-6.
ш Международные конфликты современности. М.: Наука - 1983. 196-198-6.

запкысыз дуйнону тузуу эн башкы нринциптердин бири - курадсыздануу принцибин ишке ашыруу менен тыгыз байланышкан. Азыркы эл аралык укукту негизинен алып Караганда бул принципти ишке ишке ашыруу, жарым-жартылай курадсыздануу маселеси сыяктуу эле, куч колдонууга жана куч менен коркутууга тыюу салуу принцибин ишке ашыруу менен байланыштырылышы керек. Азыркы эл аралык укукта куч колдонууга жана куч менен коркутууга тыюу салуу жалпы жана толук курадсыздануу принциби менен тыгыз байланыштуу, ал эми мунун маанисин ачуу куралдардын айрым турлорун колдонууга тыю салууга жана колдонууга чек коюуга багытталган конкретгуу эл аралык келишимдердин маанисин укуктук жактан тушунуу учун, ошондой эле ушул конкреттуу тармакта жаны эл аралык макулдашууларды тузуу учун зарыл болуп эсептелет[1']. Курадсызданyу принциби менен куч колдонууга жана куч менен коркутууга тыюу салуу принцибинин тыгыз байланыштуу экендигин белгилоо менен бирге азыркы эл аралык укук ошол эле учурда куралдуу кол салуунун натыйжасында жоготкон озунун саясый коз карандысыздыгы менен аймактык бутундугун калыбына келтируу учун аракеттенген мамлекеттин жекече же жамааттык турдо озун озу коргоосуна тиешелуу нормаларды камтыйт (БУУнун Уставы, 51-статья). Жекече же жамааттык турдо озун озу коргоо, куралдуу кучторду колдонуу укугун ушул мамлекетке каршы агрессияга, куралдуу кол салууга озгочо байланыштырып белгилеп кетуу керек.

Ушуга байланыштуу БУУнун Генералдык Ассамблеясынын эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принциби катарында эл аралык коопсуздукту чындоо жонундогу Декларациясында: "Ар бир мамлекет башка мамлекеттин аймактык бутундугуно, ошондой эле анын саясый коз карандысыздыгына каршы чыгып, куч менен коркутуудан же аны колдонуудан карманышы, бир мамлекетгин аймагы куч менен коркутуунун натыйжасында башка мамлекеттин тартып алуу объектиси болбошу жана ал мыйзамдуу деп таанылбашы керек, ар бир мамлекет башка мамлекетте граждандык согуштун актыларын же террористгик актыларды уюштуруугa, ага шыкактоого, ага жардам беруугo же катышууга барбашы керек",[12] - деп ырасталат.

Курадсызданyу жана коопсуздук маселелери боюнча коз карандысыз Комиссия: "Жадагалса кучтуу онугуп жаткан мамлекеттер да глобалдуу карама-каршылыктуу жана чек аралык талаш-тартыштар менен башка душмандык аракеттердин натыйжасында чыккан жергиликтуу чыр-чатактуу дуйноде ездерун кооптуу сезишпейт... ©нугуп келаткан дуйнодо... коопсуздукту камсыз кылуу учун экономикалык прогресске жетишуу керек жана согуш коркунучун болтурбоо керек. Виз ядролук куралды кутуу зарылчылыгы болбогон, тынчтык жана коопсуздук томонку децгелдеги кадимки куралдардын жардамы менен сактала турган, биздин жалпы ресурстар адамдардын кыйла эркин, жакшы турмушун камсыз кылууга арнала турган эл аралык тартипти элестетебиз" (Комиссиянын Торагасы Улоф Пальменин кириш созунон).

" Блищенко И.П., Солнцева М.М. Мировая политика и международное право. М., МО. 1991. 46-47-6.
[12] Ошондо але, 49-6.

Бул Комиссия бут Ъа&ры учун коопсуздуктун томонку принциптерин сунуш кылды, алар:

1. Баардык мамлекеттер оз коопсуздугуна карата мыйзамдуу укуктарга ээ.

2. Согуштук куч мамлекеттер ортосундагы талаш маселелерди чечуунун мыйзамдуу куралы болуп эсептелбейт.

3. Улуттук саясатты жургузуудо сабырдуулукту корсотуу зарыл.

4. Коопсуздукка согуштук артыкчылыкты корсотуу жолу менен жетишууго болбойт.

5. Куралды азайтуу жана анын сапатына чек коюу баардык элдердин коопсуздугун камсыз кылуу учун зарыл.

6. Куралды азайтуу жана ага чек коюу боюнча суйлошуулорду саясый окуялар менен "байланыштыруудан" качуу керек.

Бут баардыгынын коопсуздугунун принциптери иш жузундо конкрегтуу кырдаалда тузулгон согуштук-саясый шарттарга ылайык ишке ашырылышы керек[13].

Азыркы дуйноде мамлекеттер бири бирине коз каранды, ошондуктан алар оздорунун улуттук коопсуздук саясатын бири бири менен кызматташуунун негизинде жургузушу керек. Мамлекеттер оздорунун коопсуздугуна болгон умтулуусунда алар туруктуулукту эле кармап турууну коздобостон, оз алдына келечекке умтулган максаттарды да коюшу зарыл.

- " ' «юужения. Доклад независимой Комиссии по вопросам разоружения

# ОКУРМАНДАРГА ЖООП БЕРЕБИЗ

***"Автордук жонунде жана коргоо документике укук алуу жонундо" окурмандардын суроолоруна методика бвлумунун башчысы Хмилевская Л.Г. жана укук бвлумунун башчысы Саргалдакова Ж.З. жоон беришет***

9

***Онор жай менчигинин объектисинин автору ким болуп эсептелет?***

Ойлоп табуунун, пайдалуу моделдин, онор жай улгусунун (мындан ары - энор жай менчигинин объектиси) автору болуп аларды чыгармачылык эмгеги менен жараткан жеке адам эсептелет. Эгерде онор жай менчигинин объектисин жаратууга бир нече жеке адамдар катышса, анда алардын баары анын автору (авторлоштору) болуп саналат. Автордуктун укугу ажыратылбас жекече мулктук эмес укук болуп саналат жана меонотсуз корголот.

9

***Авторлоштукта жаратылган онор жай менчигинин объектисине болгон укук кандай тартипте пайдаланылат?***

Авторлоштукта жаратылган онор жай менчигинин объектисине болгон укукту пайдалануу тартиби авторлордун ортосундагы макулдашуу менен аныкталат.

9

***Коргоо документик алуу укугу кимге тиешелуу?***

Коргоо документин - алдын ала патентен алуу, патент алуу, ойлоп табууга же онер жай улгусуне, пайдалуу моделге кубелук алуу укугу теменкулерге тиешелуу:

- енер жай менчигинин объектисинин авторуна (авторлоруна);
- объект кызматкердин езунун иш милдетин аткарууга байланыштуу же жумуш беруучу берген так тапшырма боюнча жаралган учурда, эгерде жумуш беруучу менен кызматкердин ортосунда макулдашуу боюнча башкача каралбаса, жумуш беруучуго.
- алардын укук мураскерине, анын ичинде еткоруп беруу тартибине ылайык укук алган адамга.

O
(
•

***Коргоо документинин ээсине кандай укуктар берилет жана канча моонотко берилет?***

Алдын ала патент менен коргологон ойлоп табуунун, енор жай улгусунун патенти жана пайдалуу моделдин кубелугу менен корголгон объектилерге карата, анын ичинде аталган объектилерден башка адамдардын пайдалануусуна тыюу салуу укугуна карата, эгерде мындай пайдалануу Кыргыз Республикасынын Патент Мыйзамына ылайык коргоо документинин ээсинин озгочо укугун бузуу болуп эсептелбеген учурдан башка учурларда коргоо документинин ээсине озгочо укук тиешелуу.

Коргоо документинин ээси онор жай менчигинин колдонулуп жаткан объектилери патенттелгенин корсеткой эскертуучу маркировканы колдонушу мумкун.

Коргоо документтери жана аларды алууга укук мурас боюнча ото берет.

Коргоо документинин ээси алынган коргоо документти каалаган жеке адамга же юридикалык тарапка откоруп бериши мумкун. Коргоо документин откоруп беруу жонунде макулдашуу Кыргызпатентте катталышы зарыл жана ал жонундо маалыматтар Кыргызпатенттин расмий бюллетенинде жарыяланат. Катталбаган макулдашуу жараксыз болуп эсептелет.

Ойлоп табууга берилген алдын ала патент Кыргызпатентке етунме берилген кунден тартып жети жыл кучунде болот.

Ойлоп табууга берилген патент Кыргызпатентке етунме берилген кунден тартып жыйырма жыл кучунде болот.

Пайдалуу моделге берилген кубелук Кыргызпатентке отунмо берилген кунден тартып беш жыл кучунде болот. Пайдалуу моделге берилген кубелуктун моонету анын ээсинин отунуч каты боюнча уч жылдан ашпаган моенотке Кыргызпатент тарабынан узартылат.

Онор жай улгусуно берилген алдын ала патент Кыргызпатентке етунме берилген кунден тартып жети жыл кучунде болот.

Онер жай улгусуне берилген патент Кыргызпатентке етунме берилген кунден тартып он жыл кучундо болот. Онор жай улгусуне берилген патенттин меонету анын ээсинин отунуч каты боюнча беш жылдан ашпаган меенотко Кыргызпатент тарабынан узартылат.

O
*
•

***Эгерде бир нече адамдардын наамына коргоо документи суралганда, коргоо документинин сактоочусу ким болуп эсептелет ?***

Бир нече адамдардын наамына патент суралганда, адарга бир патент берилет. Эгерде коргоо документинин ээлеринин биргелешкен отунуч катында башкача каралбаса, отунмеде биринчи керсетулген адам патентги сактоочу болуп эсептелет.

[
•
***Кандай аракеттер коргоо документинин ээсинин озгечо укугун бузуу болуп таанылат?***

Коргоо документинин ээси уруксат бербеген алдын ала патент менен корголгон, ойлоп табуунун, онор жай улгусунун патенти жана пайдалуу моделдин куболугу менен корголгон продуктуну ендуруу, колдонуу, четтен алып келуу, сатууга сунуш кылуу, чарбалык колдонуу же алдын ала патент менен корголгон, ойлоп табуунун, онер жай улгусунун патенти менен корголгон, пайдалуу моделдин куболугу менен корголгон продуктуну ошол максат менен сактоо, ошондой эле алдын ала патент менен корголгон, ойлоп табуунун патенти менен корголгон ыкманы колдонуу коргоо документинин ээсинин езгечо укугун бузуу болуп таанылат.

[
•
***Кандай аракеттер коргоо документинин ээсинин озгочо укугун бузуу болуп эсептелбейт ?***

Томонкулор коргоо документинин ээсинин озгечо укугун бузуу болуп эсептелбейт:

» башка мамлекеттердин алдын ала патенттери менен корголгон енер жай менчигинин объектиси бар каражаттарды, конструкциясы же пайдаланылышы патёнттер же кубелуктор менен корголуучу унаа каражаттары (дениз, дарыя, аба, жер устундегу жана космостук) Кыргыз Республикасынын аймагында убактылуу же кокусунан болгон учурда унаа муктаждыгы учун колдонулган шартта, эгерде ал мамлекет унаа каражаттары езунун жеке адамдарына же юридикалык тараптарына тиешелуу болуп, аларга берген укуктарын Кыргыз Республикасынын унаа каражаттарынын ээлерине берген учурДа мындай аракеттер коргоо документинин ээсинин озгече укугун бузуу болуп эсептелбейт;
• енер жай менчигинин объектилерин камтыган каражаттарга илимий изилде^ же эксперимент жургузуу;
• коргоо документинин ээсине кийинки ылайыктуу компенсациясын телеп беруу менен озгече абалда (стихиялык кырсыктар, кыйроолор, катуу авариялар) мындай каражаттарды колдонуу;
• алдын ала патенттер менен корголгон, патенттер же кубелуктер менен корголуучу енер жай менчигинин объектилерин камтыган каражаттарды колдонуу, эгерде бул каражаттар коргоо документинин ээси сунуштаган укуктарга ылайык мыкзамдуу жол менен чарбалык колдонууга киргизилсе; мында енер жай менчигинин патенттелген объектисин камтыган же патенттелген ыкмасын колдонуу менен ондурулген каражатты коргоо документинин ээсинин уруксатын алган адам кошумча уруксаты жок эле пайдаланууга же колдонууга укугу бар, эгерде макулдашуу боюнча башкача каралбаса.

o
f *Коргоо документы кандай учурларда жараксыз болуп эсептелиши мумкун?*
•

Онер жай менчигинин объе'ктилерине карата коргоо документинин кучундегу меонетунун ичинде ал толук же жарым-жартылай жараксыз болуп эсептелиши мумкун, эгерде аны берууге каршылык болгон учурларда:

- корголуучу чечим патенттик жарамдуулуктун шартына дал келбесе;
- ойлоп табуу формуласында, пайдалуу моделде же онор жай улгусунун маанилуу белгилеринин тизмесиндеги белгилердин отунмонун алгачкы берилген материалдарында жок болсо;
- онер жай улгусунун коргоо документинде автор (авторлор) же алардын ээлери туура эмес керсетулсо.

^ *Коргоо документы кандай учурларда кун мурунтан кучун жоготот?*
•

Коргоо документи теменку учурларда кун мурунтан кучун жоготот:

- кор.оо документи толугу менен жараксыз деп таанылганда;
- Кыргызпатентке берилген патент ээсинин арызынын[1] негизинде, эгерде бул учунчу тараптын кызыкчылыгын бузбаган учурда;
- **коргоо документин кучунде кармап туруу учун ЖЫлдык жыйымды белгиленген моенетундо телобегендугу учун;** [1] * •
- коргоо документин беруу жонунде чечим жокко чыгарылганда.

O'
*Мурда пайдалануу укугу деген эмне?*
•

Ойлоп табууга, пайдалуу моделге, онор жай улгусуне карата укук алган кунуно чейин анын авторуна коз карандысыз онор жай улгусунун объектисине окшош чечимди Кыргыз Республикасынын аймагында жараткандыгы жана пайдалангандыгы же буларга тиешелуу керектуу даярдык жасагандыгы учун ар кандай жеке адам же юридикалык тарап ушул эле колемде аны мындан ары бекер пайдалануу укугун сактап кала алат.

Ойлоп табуу бири бирине кез карандысыз бир нече ойлоп табуучулар тарабынан жаралышы мумкун, мындай учурда Кыргызпатентке ким биринчи етунме берсе патентти ошол адам алат. Мурда пайдалануу укугу Патент Мыйзамына ушуга байланыштуу киргизилген. Ошондуктан коргоо документинин ээсине коз карандысыз ойлоп табууну пайдаланууга даярдалган ишканага карата коргоо документинин ээсинин озгочо укугу жараксыз болуп эсептелет.

? ***Мурда пайдалануу укугу башка адамга берилиши мумкунбу?***

Жеке адамга же юридикалык тарапка мурда пайдалануу укугу ендурушто окшош чечим бир мезГилде пайдаланылган же ага керектуу даярдыктар жасалган учурда берилиши мумкун.

[ ***Коргоо документин алууга отунмо ким тарабынан берилет?***
• ❮ =, „ ш :

Коргоо документин алууга онор жай объектисинин авторунан (авторлорунан), жумуш беруучулордон же алардын укук мураскорлорунан, анын ичинде башкалар ыйгарган укуктарга ээ болгон адамдан (мындан ары - етунуучу) Кыргызпатентке отунмо берилет.

Отунмо Кыргызпатентте катталган ишенимдуу окул аркылуу берилиши мумкун. Кыргыз Республикасынан сырткары жашаган жеке адамдар же чет елколук юридикалык тараптар же алардын патенттик ишенимдуу окулдору коргоо документин алууга жана ошондой эле онор жай объектилерин коргоого байланыштуу иштерди Кыргызпатентте катталган патенттик ишенимдуу окулдор аркылуу жургузушот.

Патенттик ишенимдуу окулдун укугу коргоо документи суралган адамдын наамына берилген ишеним кат менен ырасталаг.

Г
• ***Коргоо документтин алууга отунмо беруудe авторлордун, отунуучулордун, келечектеги коргоо документинин ээлеринин ортосунда келишимдердин кандай турлору тузулушу мумкун?***

Кыргыз Республикасынын патент мыйзамына ылайык коргоо документин алуу укугу, оболу, ойлоп табууну, пайдалуу моделди, онор жай улгусун жаратышына жараша авторлорго тиешелуу. Башка адамдар мындай укукту мыйзамдын негизинде (авторлордун мураскорлору) же келишимдин негизинде (жумуш беруучу, башка граждандар же юридикалык тараптар) алышы мумкун.

Эгерде авторлор бир нече болуп, алардын ичинен эч кимиси коргоо документин алууга оз укугун учунчу бирооно ыйгарбаса, анда аны пайдалануу тартиби алардын ортосундагы макулдашуулар аркылуу аныкталат. Баардык авторлор коргоо документинин ээси болушу мумкун, ошол эле мезгилде оз укуктарын алар бирооно ыйгарышы мумкун. Биринчи учурда коргоо документин биргилешип пайдалануу жонундо, атап айтканда, коргоо документин алуу боюнча чыгымдарды, ойлоп табууну, пайдалуу моделди, онер жай улгусун пайдалануудан тушкон кирешелерди болуштуруу жана аны кучунде

кармап туруу маселелерин женго салуучу келишим, экинчи учурда - коргоо документин алууга укукту башкага ыйгарып беруу жонунде келишим тузулот.

Эгерде автор(лор) башка жеке адамдарга же юридикалык тараптарга коргоо документин алууга оз укугун ыйгарууга ниеттенишсе, анда мындай аракет жумуш беруучу менен кызматчынын ортосундагы келишимдин негизги жоболоруна окшош болгон коргоо документин алууга укукту ыйгаруу жонундо келишим менен юридикалык турдо тузулет. Мындай келишим ар кандай проблемаларды иштеп чыгуу тапшырылган убактылуу чыгармачылык жамааттарды тузуудо максатка ылайыктуу болот.

Автордун (авторлордун) калоосу менен башка жеке адамдардын (коргоо документин алууга отунмо бергенден кийин жана ага чейин) коргоо документин алууга оз укугун ыйгаруу коргоо документин алуу жонундо келишимди Кыргызпатенттин лицензиялык болумундо каттоо менен толтурлушу мумкун. Ошол эле мезгилде келишимдин катталышы жонунде етунме менен бирге талапка ылайыктуу жыйымдардын теленгендугу тууралуу документтер сунушталат.

Балким, автор(лор) коргоо документин алууга учунчу тарапка оз укугун ыйгарышпай, жон гана ез милдетгеринин бир белугун, мисалы, ойлоп табууну пайдалануудан тушкон кирешенин белугунен чегеруунун ордуна патенттик жыйымдарды телее женунде келишим боюнча бериши же бекер бериши мумкун. Мындай баардык жолдор келишимде так жазылышы зарыл.

Иш жузунде енер жай менчигинин объектиси бир нече уюмдардын кызматкерлери менен кызматташуудан жаралган учурлар кеп болот.

Ушул эле учурда ар бир уюмдун кызматкери ага коргоо документин алуу укугун ыйгарып берет, уюмдар болсо, коргоо документинин келечектеги ээлери катары коргоо документинин биргелешкен ээси болуусу жонунде ез ара келишим тузушу мумкун. Ошондой эле, уюмдардын бирое коргоо документинин ээси болбой калышы мумкун, бирок уюм - коргоо документинин ээси менен тузулгон келишим боюнча объектти пайдалануудан тушкен кирешенин белугуне укук алышы мумкун.

***Адабияттар:***


*1. Как получить патент Республики Беларусь. - Минск, 1993. 9-19-6.*
*2. Патентный Закон Кыргызской Республики. - Бишкек, 1998. 4-13-6.*

# ОЙЛОП ТАБУУНУН ЖАНА ПАТЕНТ ИШИНИН ТАРЫХЫ

*(Ойлоп табуу тарыхындагы щ маанилуу окуялар жана фактылар)*

*(Уландысы. Башы 2/98, I/99-номерлерде)*

## *1825*

7-мартта

Д.Ф. Араго жез дисканын айланышында магниттик жебе ошол багытка бурула тургандыгын коргон. Араго бул корунушту айлануунун магнетизми деп атаган, ал эми андан алты жылдан кийин Фарадей ушундай тажрыйбалардын негизинде магниттик индукцияны ачкан.

К.Г. Чарковский суу астында журуучу кайыктын долбоорун иштеп чыккан.

## *1831*

Орус металлургу П.П. Аносов болот эритиндилерин изилдоо учун биринчи жолу микроскопту колдонгон, ушуну менен ал металлдарды микроскоптук талдоонун башталышын тапкан. Андан 30 жыл мурда Пьера Мартена чоюнду кайра эритуу жана анын кошундуларын кычкылдандыруу жолу аркылуу болот алуунун методун колдонгон.

## *1833*

22-ноябрда

Артыкчылыктар жонундогу жобо кабыл алынган, бул жобо 1812-жылдагы манифесттин копчулук пункттарын конкреттештерди. Жаны Жобо боюнча оркундотуу сыяктуу ойлоп табуу сунуштарынын категориясын коргоо киргизилген.

Жобо отунмо материалдарына бир кыйла жогорку талаптарды койгон. "Бул жазмада, - деп айтылган Жободо,-атап айтканда жаны предметтин озу корсотулгон, башкача айтканда артыкчылык суратылгандын озу так аныкталууга тийиш. Эгерде, ачыгын айтуу учун баяндамага моделди тиркоо керек болуп калса, анда отунуучу ошонун баарын беруугo тийиш".

Жобого ылайык отунмолор Мануфактура жана ички соода департаментине берилген (11-п). Департамент бардык зарыл болгон материалдарды жана артыкчылык учун алымы менен кошо отунмону алып, артыкчылык беруу жонундогу отунмо Департаментке качан келип тушкон жылын, айын, кунун жана саатын корсоткон куболукту ошол эле куну отунмо ээсине берген (12-п).

Мануфактуралык кенеш отунмо материалдык жазманын тактыгы жана толуктугу, ойлоп табуунун пайдасы коз карашынан карап чыгып, ошондой эле бул буюмга (предметке) артыкчылыктар эч кимге берилбегендигин да текшерген. Ушундан кийин "ойлоп табуу мамлекеттик жобонун ошол

белугуне жана онер жайынын ошол тармагына артыкчылыктын меенету шайкеш келуусу" аныкталат (14-п).

Ташып **киргизилген** ойлоп табууларга **артыкчылыктар алты** айдан ашпаган **меенетке** бериле **баштаган.** Алым буларга, Россияда жасалган ойлоп табууларга **Караганда** жогору коюлган.

Ар бир артыкчылык, бул тиешелуу болгон министрликтин журналдарында басылуу менен элге жарыяланат, ошондой эле Сенаттык ведомосттордо жана эки борбор шаардын жалпы ведомостторунда басылып чыгат. Буга карабастан, артыкчылыктарды беруучу Департаменттер, ар кандай каалоочуларга артыкчылык берилген бардык жаны ойлоп табууларга реестр жарыялоого милдеттуу" (26-п). Артыкчылыктарды колдонуу мееноту ага кол коюу учурунан башталган, ал эми езгече укук эгедерге кубелук берилген кунден тартып башталган. Ушул максатта кубелук беруу женунде маалымат эки борбор шаардын ведомостторунда жарыяланган.

Артыкчылыктын ээси аракеттенуу меенетунун чейрек белугу ичинен кечиктирбей" ошол ойлоп табууну, ачылышты еркундетууну толук аракетке келтирууге тийиш болгон жана бул женунде артыкчылык алынган Департаментке кабарландырууга тийиш болгон.

1833-жылдагы Жободо 1812-жылдагы Манифестке **Караганда** артыкчылыктар боюнча иштерди соттук териштируу маселелери бир кыйла кенири тушундурулген.

Бул Жобо отунмелерду алдын ала караштыруунун системасын киргизген. Бирок артыкчылыктарды беруунун факультативдик принциби сакталып калган; текшеруудон ийгиликтуу откен ойлоп табуунун автору артыкчылыкты ала албай да калган.

## *1834*

Е.А. Черепанов менен анын уулу Мирон теменку Тагилде Россияда биринчи жолу паравозду жасашкан. Казанынын диаметри 900 мм, цилиндрлеринин саны-2, цилиндринин диаметри-178 мм болгон, паравоздун кубатгуулугу 30 ат кучун, максималдуу ылдамдыгы -16 км/саатты тузген. Паравоз 3,2 т жук жана 40 жургунчу тарта алган. Колеясынын жазылыгы - 1645 мм болгон.

## *1837*

24-мартта

Россиялык армиянын штабс-капитаны Д. Загряжский Финансы министрлигине алты бурчтуу донгелок кийгизилуучу жалпак тутумдуу металл каз тамандуу экипажка етунме берген. Загряжский каз тамандуу денгелекту кийгизууну калыбына келтируучу тузулмону да алдын ала караштырган. Ушуга окшош, бирок бир кыйла татаал жана бир аз онтойлуу жогору етмеелдуу кыймылдаткыч чет елкеде 20 жыл еткондон кийин гана сунуш кылынган.

12-июнда

П.Л. Шиллингге Петербург менен Кронштадттын ортосунда электромагниттик телеграфты жасоону тапшырышкан.

30-октябрда

Петербургдан Царское Селого (Падыша айылына) чейин жалпы пайдалануудагы биринчи темир жол ачылган.

## *1842*

Орус химиги Н.Н. Зинин кукурт алюминийинин жыттуу нитротуундусунун таасири астында калыбына келтирүү методу менен биринчи жолу анилинди синтездеген (Зининдин реакциясы). Ал ошондой эле башка жыттуу аминдерди да алган. Ал синтетикалык боекторду, жыттуу заттарды, жарылгыч заттарды, фармацевтик дарыларды (препараттардь:) жана башкаларды ондуруунун негизин салган.

## *1843*

Орус металлургу П.Р. Багратион циандаштырууну -кендерден алтын алып чыгуунун ыкмасын иштеп чыккан, кургак гальвандык элементти тузгон.

19-августта

Ракеталарды учуруу учун салгылашуу талааларында атактуу "катюшалардын" келечек улгусу, орус армиясынын генералы К.И. Константиновдун станогу колдонулган.

## *1857*

Орус ойлоп табуучусу-металлург В.С. Пятов ысытма мештин жана прокат станынын жаны конструкциясын иштеп чыккан.

## *1858*

31-декабрда

Соода жана денизде сузуу жонундо Россия менен Улуу Британиянын ортосунда трактат тузулгон, анда Товардык белгилерди оз ара колдоо жонундо биринчи жолу айтылган.

## *1859*

Июнь

Златоуст заводдорунун мастери В.С. Пятов россиялык дениз министрлигине озунун кемеге калын каптоочту (броня-зоот) жасоонун методунун толук жазмасын берген. Мындан уч жыл мурда ал дуйнодо биринчи жолу калындыгы 4 дюйм каптооч тактаны таптап чыгарууну жузего ашырган жана алардын бегин химикотермикалык (химиялык ысытуу) иштетуу-

цементтештируу менен бекемдоену ишке ашырууну сунуштаган. Буга чейин кеме каптагычты (броня) буу балкасы менен жасап келген. к. ,,

## *1861*

$>'

Май да

Ойлоп табуучу М. Нельсон АКШда бурама канаттуу аппаратка биринчи патент алган, бул аппаратты кээде аба шары менен кошо колдонуу болжолдонгон.

## *1863*

23-июнь

Хотьково станциясында (Сергиев Посаддын жанында) озу курган копуродон секирип, инженер А.С. Рехневский озун озу олтургон. Ал копуро сынактан ото адбайт деп корккон дешет, бирок копуро андан кийин 30 жыл иштеп турган. А.С. Рехневский Волга-Дон жана Москва-Ярославский темир жолдорунда коп тордомолуу копуролордо Д.И. Журавскийдин теориялык ой-пикирин жалпылаган жана аларды эсептоо-графикалык тузулуштор менен толуктаган.

30-июнда

Бедгилуу француз фотографы жана абада сузуучу Надар (Гаспар Феликс Турнашон) озунун ательесине корунуктуу окумуштууларды чогултуп алып, аларга озунун "Аба аутомиясынын манифестин" окуп берген, коп узабай бул буткул дуйнонун газеталарына басылып чыгып, алып журмо бураманын жардамы аркылуу абада сузууну пропагандалоодо чон роль ойногон.

## *1864*

11-йюлда

Фабрикалык суротторго жана. моделдерге менчик укугу жонундо Жобо бекитилген.

Бул Жобо боюнча заводдук, фабрикалык же кол онорчулук буюмдарга кайра тушурууго арналган суроттун же моделдин автору озуно бедгилуу меенетке езгече пайдалануу укугун камсыз кыла алган. Суротторго же моделдерге отунмолор суротгу же моделди гиркее эки нускада Мануфактура жана ички соода дапертаментине же Мануфактура кенешинин Москва бодумуно берилген. Отунмонун келип тушкондугу жонунде езгочо китепке жазылган. Берилген материалдардын экеоне тец: китеп боюнча номери, аты, фамилиясы жана ээси жашаган жери же анын ишканасынын турган жери, улгулерду беруунун датасы, езгече укук берилген меонету корсетулген. Бир нускасы Департаментте калган, экинчи нускасы кол коюлуп, казна мееру басылган тиркеме менен куболук менен кошо сурегтун же моделдин ээсине берилген.

Суроту же модели каттааган бардык буюмдарга моор же штемпель коюлуп, суротгу же моделди колдонуу моеноту белгиленген атайын белги коюлууга тийиш.

Бул Россиядагы енер жай улгулеру жонундогу биринчи нормативдик акт болгон.

24-сентябрь

Сенаттын "Фабрикалык суроттун же моделдин отунмосун ырастоо учун белги жонунде" указы менен белгинин сырткы туру жана мазмуну бекитилген.

## *1869*

1-мартта

Д.И. Менделеев "Элементтердин атомдук салмагына жана химиялык окшоштугуна негизделген алардын системасынын тажрыйбасынын" таблицасын тузуп, Мезгилдуу законун ачкан. Бул таблица органикалык эмес химияны уйронууде жана бул жааттагы изилдее ишинде езунче бир жол керсетуучу карта болуп саналды.

23-октябрда

Ойлоп табуучу П.П. Княгинский биринчи автоматтык литертеруучу машинага артыкчылык алган.

Полигарфиялык ендуруш жаатындагы орус ойлоп табуучусу М.И. Алисов езу "полиграфия" деп атаган кобейтмо аппараттын конструкциясын иштеп чыккан. Аппарат калындыгы 5 мм жакын килкилдек масса менен капталган терт клеенкалык полиграфиялык пластинаны камтыган ящик болгон. Анилин сыя же полиграфиялык боек менен жазылган текстуу жазма кагаз полиграфиялык пластинага тошелуп, 1/2 минуттан кийин пластинада "матрица", б.а. тексттин тескерисинче оттискалары пайда болгон, мындан 60-ка жакын кечурме алынган.

Россиялык армиянын отставкадагы поручиги А Н. Лодыгин электр кыймылдаткычы аркылуу айлануучу бура мал уу учма аппарат "Электролеттун" долбоорун иштеп чыккан.

## *1873*

23-июлда

Россия менен Германиянын ортосунда фабрикалык жана соода белгилерин коргоо жонундо атайын параграфтары бар декларация тузулгон.

## *1874*

5-февраль

Россия менен Австро-Венгриянын ортосунда фабрикалык жана соода белгилерин коргоодо ез ара колдоочулукту болжолдоштуруучу декларация тузулгон.

28-мартта

Россия менен Тундук Америкалык Кошмо Штаттардын ортосунда фабрикалык жана соода белгилерин ез ара колдоочулукту болжоштуруучу декларация тузулгон.

1-апрелде

Россия вменен Франциянын ортосунда соода жана децизде сузуу жонундо трактат тузулгон, анда фабрикалык жана соода белгилерин ез ара коргоо болжоштурулган.

• М~июлда ≪

[1] Л.Н. Лодыгин "Арзан электр жарыгын беруунун (чыналма лампочка) ыкмасына жана аппаратына" № артыкчылыгын алган.

19-декабрда

Томас Эдисонго басып чыгаруучу телеграф аппараттарынын тузулушундегу еркундетууге беш жылга артыкчылык берилген.

## *1875*

Д.И. Менделеев герметикалык себеттуу (гондола) бийиктик аэростаттын тузулмесунун долбоорун сунуштаган. Бул дуйнедегу биринчи аэростаттын долбоору болгон.

23-маргта

П.Н. Яблочков Францияда "Электр чырагына" патент алган.

27-мартта

Россия менен Румыниянын ортосунда фабрикалык жана соода белгилерин оз ара коргоону болжолдоштуруучу соода конвенциясы тузулген.

21-апрелде

"Электр чырагын" ойлоп табуучу П.Н. Яблочков француздук физикалык коомдун анык мучесу болуп ша***йланган.***

4-декабрда

Ю. Пинтш Россиялык соода жана мануфактура департаментине тун ичинде дениз жолун газ менен жарык кылууну сунуштаган. Бул учун ар бир бакен-резервуар 5-6 атмосферага чейин ныкталган жарык беруучу газга толтурулган. Газ чыгуучу жогорку болугунде газ беруну женге салуучу, манометр жана газ фонары болгон.

## *1876*

3-октябрь

Америкалык Эдвард М. Кноффин аба насосунун жардамы аркылуу механикалык саан учун машинаны патенттеген.

## *1878*

6-апрелде

П.Н. Яблочков "Электр машинасына жана аны менен электр тогун болуштуруунун ыкмасына" он жылдык меенетко №2048 артыкчылыкты алган. Артыкчылыкка етунме 1877-жылдын 14-февралында берилген.

22-июлда

Германияда уч катмарду болот темир жол рельсасы патенттелген. Чынында анын борборуна бирдей уч рельса 120° бурчтукта келип кошулган.

- "«т,що коюлган да журуучу составдын донгелоктерун

багытгап турган, ал эми калган экее фигуралык оюкка тешелген. Устунку рельстин жыртылышына жараша анын ролу берки экооне отуп турган. М. Демлер тарабынан ойлоп табылган бул уч рельса жалпы рельсаларды уч жолу коюуга Караганда коп уномдуу болгон жана шпалдарга ишенимдуу бекитилген.

24-августта

П.Н. Яблочковго жаны гальваникалык батарея учун № 2235 он жылдык артыкчылык берилген. >

Ойлоп табуучу А.И. Шпаковский - Кронштадттык миналык онорканалардын техниги отундун жаны ракеталык составын иштеп чыккан.

Ойлоп табуучу И.Н. Ливчак тамга матрицасын уруп чыгарма "стереограф" машинасын патенттеген.

## *1879*

29-март

"Замбирек королу" Альфред Круп it эки стволдуу замбирек аткан кезде тебууну женилдетууну болжолдогон патентТин ээси болгон.

## *1880*

8-апрелде

Петербургда 1-Буткулроссиялык электротехникалык кергозмо ачылган.Ал дуйнодо электротехника боюнча биринчи адистештирилген кергозмо болгон.

10 апрелде

Аскер байланышчысы Г.Г. Игнатьев Киев университетинде текстти телефон аркылуу да, телеграф аркылуу да беруу учун зымды колдонуу системасын корсеткен.

2 июлда

П.Н.Яблочковго электричествону каНалдаштыруу системасына № 2361 артыкчылык берилген.

3-сентябрда

Электротехника жаатындагы орус ойлоп табуучу Ф.А. Пироцкий Россияда рельса менен денгелек аркылуу кубат алуучу асма тартуу электр кыймылдаткычтуу трамвай вагонун жасап, сынактан еткорген.

В.Г. Шухов дуйноде биринчи болуп нефть менен кара майды нагыйжалуу жагууга мумкундук беруучу озу ойлоп тапкан чачыратуучу буркменун жардамы аркылуу суюк отунду жалындатып куйгузууну жузего ашырган.

## *1881*

29-январда

Россия менен Бельгиянын ортосунда фабрикалык жана соода белгилерин коргоо женунде атайын параграфтары бар декларация тузулгон.

Мартта

Дин кызматчысынын уулу, Медицина-хирургиялык академияда окуучу элдик курошуучу Н.Н. Кибальчич ичинде кукурт кислотасы бар айне*

тутуктор меНен каршы-терши бекитилген куркурок добуш чыгарган банка турундогу "тозок машинасын" жараткан. Урулган кезде талкалаигантутуктегу кукурТ кйСЛотасы бертолет тузунан, кантган жана жипке суйколгон сурмадан жасалган аралашмага жана жалындоочу куркурок сымапка, пироксилинге, нитроглицеринге келип тийген. Падыша Александр II ушул бомба менен олтурулгон. Турмодо жатканда Н.И. Кибальчич жазаланаарга чейин бир нече кун калганда адамдын космоско учуусуна арнадган реактивдуу учма аппараттын оригиналдуу долбоорун иштеп чыккан.

Апрель-май

Н.Н. Бенардос озу ойлоп тапкан металлдарды бириктируунун (ширеттуунун) ыкмасын биринчи болуп корсеткой; бул ыкма бир электродду тузуучу металл иштетуучу жер менен жана башка электрод аркылуу тутканын жардамы менен ошол жерге алып келуучу туздон-туз электр догосун тузууго негизделген. 1882-жылы ал бурчтуу электроддорду колдонуу менен металлдарды электр менен доголук ширеттуу ыкмасын патенттеген (1883-жылдагы артыкчылык). Н.Н. Бенардос электротехника, айыл чарбасы, транспорттун ар турдуулору, аскер иши, турмуш-тиричилик жана ушул сыяктуу жааттардагы 200ден ашык ойлоп табуулардын жана долбоорлордун автору.

3-ноябрда

А.Ф. Можайскийге "Абада сузуучу снарядга" беш жылдык моонот менен № 2603 артыкчылык берилген.

## 1882

9-сентябрь

И.Ф. Усагин тарабынан жаратылган Россиядагы биринчи трансформаторду корсотуу жузегеашырылган.

Витебскилик орус фотографы С. Юрковский фотоаппарат учун дуйнодо биринчи "коз ирмемдик затворду" ойлоп тапкан.

Г'.•;•• 7, . •

## 1883

Самолеттун учууда туруктуулугун камсыз кылуу учун автоматты Россияда биринчи болуп С.К. Джевецкий сунуштаган. Бул автомат самолет кыйшайып баратканда контакттарды ажыратып, самолетту баштапкы абалга кайра келтируучу эДектрдик аткаруучу механизмди камтыган маятниктик жонго салгыч болгон.

С. Юрковский "Негативдик пленкадагы затвордун" оркундотулгон конструкциясын иштеп чыккан. Ал "жарыкты парда-жылчыктуу жапкычты" сунуштаган, анын принциби биздин кундорго чейинки фотоаппараттарда сакталып келатат.

Орус микробиологу И.И. Мечников фагоцитоз корунушун- адашкан фагоцит-клеткалардын, ар турдуу боген телолорду, анын ичинде микробдорду да кармап алып "жутуп алуу" алуу жондомдуулугун ачкан. 1908-жылы фагоцитоз боюнча изилдоесу учун ага Нобель сыйлыгы берилген.

## *1888*

17-мартта

Италиялык окумуштуу Г.Феррари эки езгерулме токтун катушкаларынын ортосунда пайда болуучу айланма магниттик талаа жонундо коллегаларына билдирген. Бул билдируу орус окумуштуусу М.О. Доливо-Добровольскийди уч фазалык ток идеясына алып келген.

Орус электротехниги М.О. Доливо-Добровольский заттык кучу бар кубаттуулуктагы айланма магниттик талаалуу озгерулмо токтун уч фазалык генераторун жараткан. 1890-жылы ал езгерулме токтун асинхрондук кыска бириктирме кыймылдаткычын конструкциялаган, бул электр кыймылдаткычтардын узак жылдарга негизги тиби болуп калган. Ал уч фазалык трансформаторду, аракетке келтируучу реостаттарды, елчоме аспаптарды, учкунду очуруучу торду, генераторду, "жылдызчалуу" жана "уч бурчтуктуу" кыймылдаткычтарды ишке киргизуунун схемасын ойлоп тапкан. 1891-жылы Франкфурт-на-Майнедеги буткул дуйнелук кергозмедо ал езу долбоорлоштурган электр энергиясын 170 км аралыкка еткеруу системасын керсеткен.

## *1890*

С.О. Макаров снаряддын тишинин етме кучун бир кыйла кучотуучу артиллериялык снаряддарга каптаманы тешуучу (бронебойный) учтаманы ("Макаровдун учтамасы" деп аталган) ойлоп тапкан.

Ойлоп табуучу И.И. Орлов орловдук басма тамга деп аталуучу бир жолку коп боектуу басма тамга тушуруунун ыкмасын иштеп чыккан. Ал Россияда фотографияны онер жайда колдонуунун пионерлеринин бири болуп саналат.

## *1892*

Д.И. Менделеев тутунсуз - пироколоиддик дарынын (куйгуЗмо дарынын) жаны турун сунуштаган.

## *1893*

1-майда

Чикагодо дуйнолук эн чон коргезме ачылган. А^гын символу замандаштарын тан калтырган "Шайтан денгелек, же Орус селкинчеги" (азыр муну байкоо донгелегу деп аташат) болгон, ал питтсбургдук инженер Джордж Вашингтон Гейл Ферристин долбоору боюнча жасалган. Денгелегунун диаметри 80 метрден ашкан. Ал узундугу 47 м болгон эки мунаралуу туреечу бар узундугу 15 м октолгочто айланып турган. Денголекте ар биринде 40 отургуч орууну бар 36 илме кабина (б.а. бардыгы 1440 керерман) болгон 600000 доллар нарктагы конструкцияга 1200 тонна чоюн жана болот кеткен. Денгелекту кубаттуулугу 1000 аттын кучу бар буу машинасы айландырып турган.

## *1895*

7-май

А.С. Попов азу ойлоп тайкам дуйноде биринчй радио кабыл алгычты корсеткой. Автор аны "чагылган белгилегич" ("грозоотметчик") деп атаган, анткени ал ото алыстагы чагылган чагылышууларды байкап турган. Бул тузулуш боюнча кеп болгон эмес..

9-июлда

Россия менен Португалиянын ортосунда ойлоп табууларды, улгулорду жана суротторду оз ара коргоону болжолдоштурган соода жана денизде сузуу жонундо конвенция тузулген.

Сентябрь

Сестрорецкий курал заводунун мастери В.П. Коновалов аскер министрлигине толук иштелип чыккан "Аэропландын" - ар бири 18,5 ат кучу бар кубаттуулуктагы ичтен куймо эки кыймылдаткычтуу горизонталдуу типтеги эки бурамалуу вертолетгун долбоорун берген. Кыймылдаткычтар да Коновалов тарабынан долбоорлонгон.

6-декабрда

Донголектун купчегуно калдыракка карты каучук цилиндрин коюуну сунушгаган И. Лебедевге "Жумшак экипаждын донгологу" учун артыкчылык берилген.

## *1896*

Мамлекетгик кенештин "Ойлоп табууларга жана оркундотуулорго соода жана мануфактура департаментинин алдындагы Техникалык иштер боюнча комитеттин штаты жонундо Жобону бекитуу тууралуу" указы кабыл алынган.

Ойлоп табуулар жана оркундотуулер жонундогу Жободо онор жай жаатында жасалган (1-п) ойлоп табууларды жана оркундотуулорду озгочо пайдалануу укугун коргоо учун" артыкчылыктар берилген. Артыкчылыктар орус ойлоп табуучуларына жана алардын укук мураскерлерине да жана чет елколук ойлоп табуучуларга жана алардын укук мураскерлерине да (2-п) олуттуу жанылыктары бар ойлоп табууларына (3-п) берилген. Химиялык, тамак-аш жана даам-татым буюмдарына, дарыларга, ошондой эле аларды алуунун ыкмаларына жана аппараттарына артыкчылыктар берилген эмес (4-п).

Толук баяндамасы жана алымга 30 сом телогендугу жонундогу квитанциясы бар тиешелуу отунмо соода жана мануфактура депаргаментине берилген (5-п). Баяндаманын аягында ойлоп табуунун же оркундотуунун жанылыгын корсоткон айырмалоочу озгечолуктору аталып чыгууга тийиш (6-п). Карап чыгууга кабыл алынган отунмего коргоо куболугу берилген, бул жонундо Окмоттук кабарда жана финансы, онор жай жана соода кабарында жарыланган (7-п). Отунмолорду экспергизалоо Техникалык иштер боюнча комитетте откорулгон (11,13-пп). Артыкчылыктар 15 жылга чейинки мевнвтке берилген (16-п). Соода жана мануфактура департаменти артыкчы-

" тябуучунун атын, отунмо берилген кунун жана патентке кол ко-

—^мопуктордун тушундурмосун, толук

51—" TafSvvra мур-

да артыкчылык берилбегендигин ырастап, Россияда белгиленген беш жылдык меенетге колдонууга киргизуу жонундо корсотмену керсетуу менен артыкчылыкты берууге даярдаган (20-п).

Артыкчылыкты беруу женунде ©кметтук кабарда жана финанс, онер жай жана соода кабарында жарыяланган. Ар бир артыкчылык уч айдан ашпастан министрликтин атайын мезгилдуу басылмасында басылып чыккан. Соода жана мануфактура департаменти бир жыл ичинде берилген артыкчылыктардын бардыгынын тизмесин жыл сайын жарыялап турган, ошондой эле артыкчылыктардын реестрин жургузуп, алардын баяндамаларын чогултуп турган.

Соода жана мануфактура департаментинин астында техникалык иштер боюнча комитет уюштурулган, анын карамагында ойлоп табууларга жана еркундетуулерге артыкчылыктарды беруу, ошондой эле башка техникалык иштер болгон. Комитет соода жана мануфактура департаментинин директорунун терагалыгы астындагы бир вице-директордон жана милдеттуу турдегу тогуз мучеден тузулгон; Комитет финансы министри тарабынан жогорку, кебунче техникалык билими бар адамдардан министрликтердин: Аскердик, Дениздик, Ички иштер, Дыйканчылык жана мамлекеттик мулк жол катнаш министрликтеринин мучелерунен уюшулган. Комитеттин алдында: жалдоо боюнча чакырылган эксперттер, комитеттин иш ендурушун башкарган "иш" башкаруучу жана штат боюнча башка мучолеру болгон. Комитет белумдерге белунуп ар бир белумду Комитеттин милдеттуу турдегу мучелорунун ичинен терага башкарган белумдерге етунмолерду биротоло карап чыгуу жана эксперттердин корутундуларын талкуулоо жуктелгон. Артыкчылыктар боюнча даттануулар Комитеттин жалпы катышуусунда каралып чыккан. Комитеттин штаты 20 адам курамында бекитилген. Штатта патенттик китепканага сарптоолор да каралган.

25-июлда

1896-жылдын 20-майында бекитилген отунучке, толук жазмага жана коргоо кубелугуно киргизилуучу ойлоп табууларга жана оркундетуулерге артыкчылыктар женунде Жобонун эрежелерин колдонуу тартиби женунде инструкция Финансы министрлиги тарабынан бекитилген.

Июль

Теменку Новгороддогу буткулроссиялык онор жай-керкем кергозмесунде аскер-дециз флотунун лейтенанты Е.А. Яковлев менен тоо инженери П.А. Фрезе тарабынан жаратылган Россияда биринчи автомобиль керсетулген. Бул кубаттуулугу 1,5 ат кучу бар бир цилиндрлуу кыймылдаткычтуу жана саатына 20 чакырым ылдамдыкта журуучу эки орундук машина болгон.

Августа

Радиотехник В.К. Лебединский кун толук тутулган кездеги кун спектринин жакшы фотографиясын алууга жетишкен.

5-декабрда

Ойлоп табуучу Ю. Кастнерге "Шакар туздардын электр менен иритуу учун ыкмасы жана аппаратты еркундотууге" 1894-жылдын 26-августундагы етунмо боюнча №1 артыкчылык (1896-жылдагы Жобо боюнча) берилген.

## 1897

-1
Август

Петербургдук чиновник В.П. Кондратковский "Аба кораблине" учкучтун булчундары менен же буу же болбосо электр кыймылдаткыч менен кыймылга кслтируучу алюминий вертолетуна патенттик етунмо берген.

•> ,Э-К. Циолковский Калугада ачык иш болугу бар (аба уйломой) аэродинамикалык тутукту курган.

Соода жана онор жай министрлигинин Техникалык иштер боюнча комигети рим цифралары менен индексациялана турган 15 топтон турган ойлоп табуунун биринчи классификациялык схемасын иштеп чыккан.

## 1899

Сентябрь

Орс инженери А.А. Полумордвинов тустуу суротторду беруучу ыкманы сунуштаган.

12.11. (31.10)

, , Американык Коннектикут штатынан тургуну Л.Т. Сноу азыркы эт туурагычка ото ркшош "тамак-аш продуктусун майдалоочу машинкасына" Россияда патент,адган.

## « 1900

' 1 6-июнда

Техникалык иштер боюнча комитет Виктор Гассиевге, андан уч жыл мурда 17 жаш курагында озу ойлоп тапкан фото арип теруучу машинасына артыкчылык берген. 29.06.1950-жылы гана ал СССР Жогорку Кенештин Президиуму тарабынан Эмгек Кызыл Туу ордени менен сыйланган. Фото арип теруучу техника басмаканаларда согуштан кийинки жылдарда пайда боло баштаган. ... .,

## 1901

30-ноябрь ../.,.!

А.С. Поповго "Электромагниттик толкундардын жардамы аркылуу жиберилуучу кабарларды кабыл алуучусуна 1899-жылдын 14-июлундагы отунмонун негизинде № 6055 артыкчылык берилген.

## 1903

Физик-химик А.С. Курнаков эритмелердин фазалык етмолорде температуралык сынык сызыктардын журушун жазуу учун озу жазуучу пирометрди ойлоп тапкан, бул болсо термикалык галдоонун методикасында ири

## *1907*

24-августта

Тарыхта биринчи жолу учкучу бар вертолет жерден кетерулген. Бул учма аппаратты француз Л. Бреге курган да, аны жироплан дел атаган. Балансто жана башкаруу учун аппараттын тузулушу болгон эмес. Бензин мотору менен айлануучу терт бурама жиропланды 1,5 метр бийиктикке котергон. Абада ал болгону бир минутка гана калкып турган.

Француз ойлоп табуучусу 29.9.1907-жылы Парижде азыркы типтеги кечурмо кагазга №423 патент алган, жука барактардын бир жак бети кара боекко боелгон.

## *1908*

8-мартта

А.С. Лодыгин металлдарды эритуу жана кендерден металдарды эритип чыгаруу учун электр мешине отунмо берген. 1909-жылы бул ойлоп табуусу учун ага № 16389 артыкчылык берилген.

16-майда

Н.Е. Жуковский суунун же шамалдын ылдамдыгынын елчемун жана багытын ченео учун аспапка етунмо берген. 1911-жылы ал бул ойлоп табууга № 18908 артыкчылыкты алган.

Декабрда

Орус генералы В.Н. Левицкий эки бурамалуу жана тартуучу пропеллери бар вертолетко патенттик отунме берген, бурамалардын ортосундагы редукторлуу трансмиссияны иштеп чыккан, ал эми алардын устуне кыймылдаткыч иштебей калган кезде вертолетту сактап калуучу парашютту жайгаштырган.

## *1911*

3-февралда

Б.Л. Розинг электр телескопторуна жана ушул сыяктуу аспаптарда тушурулгон суретторду беруунун ыкмасына етунме берген. 1913-жылы ага бул ойлоп табууга № 24469 артыкчылык берилген.

3-февралда

К.Э. Циолковский "Аэростаттын каптамасынын жылып туруучу айрым металл такталарынын тузулушун" ойлоп тапкандыгы учун 1909-жылдын 26-июнундагы отунмонун негизинде №19735 артыкчылыкты алган.

9-июнда

Россия менен тийиштуу макулдашууларды тузушкон мамлекеттердин букгараларынын онер жай менчиги женундо иштерин чечуудо ез ара башталышта приоритет укугуна жол беруу женундо Мыйзам кабыл алынган.

Ушул Мыйзамга ылайык ойлоп табууга артыкчылык, товардык белгиге, суретке же моделге кубелук беруу женунде белгиленген тартипте ушул мамлекеттердин бири менен етунме жасаган приоритеттин баштапышында макулдашуу тузушкен чет мамлекеттердин букаралары ойлоп таб\д/гя k-nnr™ ™

кументтсрдин алууга етунме берген кундон тартып 12 ай бою, товардык белгилерге, суротторге жана моделдерге - 4 ай бою коргоо документтерин алууга артыкчылыктуу укуктан пайдаланышкан.

13-июнда

"Техникалык иштер боюнча Комитеттин кызматын кучотуу боюнча чыгымдарды жабууга мамлекеттик казначейден кошумча кредит беруу жонундо токтом" жарыяланган.

•! ' !').•И'ГПИ.;!VJ'/ .С; '

- О i-Mi -V" . it•

28-июнда

Ойлоп табууларга жана оркундотуулорге артыкчылыктардЫ куч менен алып таштоо жонундо мыйзам жана эреже кабыл алынган.

27-октябрда

Талаа артиллериясынын офицери артист Г.Е. Глебов-Котельников "Авиаторлор учун автоматтык турде ыргытуучу парашюттуу сактама ранецке" отунмо берип, ал эми 25-декабрда коргоо кубелугун алган.

13-декабрда

"Россия менен Жамониянын ортосунда соода жана онер жай менчигин оз ара коргоо жонундо Конвенцияны жана Россия менен Жапониянын ортосунда Кытайда соода жана онор жай менчигин оз ара коргоо жонундо Конвенцияны бекитуу жонундо" токтом жарыяланган.

Аскер самолетторунун конкурсунда конструктор Я.М. Гаккель жараткан самолет-биплан жогорку учуу-техникалык сапатты корсоткон.

*(Уландысы бар).*

***А. П. Колесников***

*История изобретательства и патентного дела. - Москва, 1998-ж. - 23-54-б.*

# ИЛИМДИН КАЛЕЙДОСКОБУ

- **Эркектердин кан тамырлары, аялдардыкына Караганда эки эсе квп кысыла алат, анткени эркектерде кыскартуу белкаэндотелин-15 эсе квп** (16-27).
- Бармак тактарын аныктоо учун чип тузулгон. Откоруучу платого 90 мин ячейка-электрконденсатор жайгаштырылган. Алардын сыйымдуулугу тери менен бириккенде калыптанат жана жылгачалардын терендигине байланыштуу болот. Чипти пайдалануу учун экстратездиктеги процессор зарыл, мындай процессор азыр жок (1Б-45).
- Кан тамырларындагы чоочун заттар менен есмвлор кан журуунун жай (диастодикалык) фазасынын турбулентуулугун тузет. Муну жараланган жерди корсотуучу УЗдун (ультраундун) эхосигналдары каттайт. Стетоскопту алмаштырат жана кобуроек маалымат берет (1В-10).
- Кан агымын жонго салуучу протеиндерди блокадалап, нейрондор боюнча кандардын агымына алкоголь тосколдук кылат. Протеиндердин турун озгортуу мае болуунун даражасын озгортот. Натыйжа ошондой элб алкоголдун туруно - этанолго, пропанолго байланыштуу (1В-12).
- Аллопуринолду (муун оорусуна дары) ракты диагностикалоо учун пайдаланууга боло тургандыгын табышкан. Бул зат пиримидиндердин бир болугун канга жана сийдикке кочуруп, аларды рактык ДНКдан тандап алат (1В-17).
- Эгерде бутгарды вакуумдук камерага салса, анда ал буттардагы кандын басымы жогорулайт, ал эми дененин жогорку болукторундо, мээни кошо алганда, кан басым томондойт. Муну ооруларды дарылоодо жана скафандрларды конструкциялоодо пайдаланууга болот (1В-20).
- Трибромограмин бар жаны сыр (боек) дециз жаныбарларын ууландырбастан, аларды уркутуп, кеменин тубун катмар осуудон сактайт (1В-21).
- Сымап **торобостукке** алып келет. Анын тамак-аштагы ПДКсын салыштырмалуу **бар болгонуна Караганда** 10 эсе азайтуу зарыл (1В-25).
- Туристтер учун космостук аппарат жасалып жатат Ал уч кишини 100 км бийиктикке которот (1В-25).
- Аба ырайы микро балырмаларына, негизинен океан балырмаларына аябай байланыштуу. Алар диметилсульфидци (ДМС) болуп чыгырышат, ал болсо атмосферада кукурт кычкылдыгын берет. Анда суунун буулары конденсацияланат жана тамчылар, муздун кристаллдары жана булут пайда болот. 0то чон озун озу сактоочу процесс журот. Кундун жарыгы коп болгондо, балыр тез осот да ДМС, кислота жана булут пайда болот. Алар кундун нурун жабат, бул болсо балырдын кобойушун жана андан кийинки процесстерди токтотот. Асман ачылат. Цикл кайталанат. Вернадскийдин ноосферасы - геобиологиялык организм жашай берет. (1В-33).
- Дээрлик бардык адамдарга Д витамини - физиологиядагы кальцийдин оногу жетишпейт. Ал сооктун морттугуна, остеопарозго алып келуучу кальцийдин азайышын токтотуп турат (2А-182).

- Коздун желе кабыкчасы боюнча адамды идентификациялоонун жолу иштелип чыгууда. Анда 266га жакын муноздуу фигуралар ачылган. Дененин бир участогунда мынчалык бай маалымат жок, мисалы, манжада - 40ка жакын фигура бар. Камера менен сканирленген желе кабыкчаныН суреттомосу кайта иштелип чыгат да, ал ар бир индивид учун спецификалуу маалыматтардын тору (спектри) турундо компьютер аркылуу берилет (2В-216).
- Ракты дарылап гана тим болбостон, анын алдын алууга боло тургандыгы биринчи жолу кореотулгон. Аялдардын бир тобу (6,5 мин) ракка каршы дарыны тамоксифенди (жарым улушто) бир нече жылы ичип турушкан. Башка бир топ анын имитациясын алып турган. Биринчи топтогуларда рак менен ооругандар эки эсеге аз болушкан (2Г-228).
- Жасалма биомембрана-протондук насос жаратылган. Жарык менен шооланган кезде мембранага туурасынан протондордун концентрациясынын градиента пайда болот. Бул АТФнын - биохимиялык процесстерде энергиянын молекулярдык булагын синтездоо учун ферменттерге энергия берет. Жарык каротиндин, порфириндин жана нафтохинондун комплексине таасир этет, бул болсо заряддардын болунушун жана протондордун жылышын пайда кылаг (ЗА-14).
- "Комбихимия" аркылуу алынуучу катализаторлорду температура менен издоо биринчи жолу колдонулган. Катализаторлорго кандидаттар менен 3 мин капилляр реактив киргизилет, температурасы елченет жана эн активдуулеру табылат (ЗБ-40).
- Журоктун ткандарынын гипертрофиясынын механизм аныкталды. Клеткаларды кыйратуунун гендеринин ишин откоруп жиберуучу экинчи белокту активдештируучу сигналдык белок "кальцинурин" табылган (ЗВ-55).
- Айда Юдон 300 млн тоннага чейин суу бар. Бул аны колонизациялоону жецилдетет (1А-4).
- Минаны куймосу бар робот зыянсыздандырат. Ал минанын тулкусуна тешик жасайт да жарылгыч затгы куйгузот (1А-10).
- Мин км сигналды откоруучу оптикалык була жаратылган. Оптикалык кучоткучтордун ордуна "регенерагорлор" пайдаланылган, булар калдыр-шалдырдан цифралык сигналдарды кармап алып, аларды кучотушот (1А-17).
- впконун рак оорусунун негизги себеби - чылым, экинчиси - кенди жана комурду казууда чыгуучу радон (1А-20).
- АКШда Интернетке патенттердин рефераттарын беришет, ал эми Европалык Бирлик болсо толук текстти киргизе баштады (1Б-7).
- Кофе осумдуктору остурулгон, алардын данында кофеин жок, ал эми жыттуулугу жакшы (1Б-11).
- Сурулуусуз подшипник жаратылган. Чыгырыктардын ото откоргучтуулугу колдонулган (1Б-15).
- Тамак-аштын жыты боюнча жанылыгын аныктоочу сенсор жаратылган. Продуктуларды бузуучу бактериялар болуп чыгаруучу уулуу компоненттер сенсордо чогултулат да электр откормоочулукту озгортот (1В-15).

- Журокту кальцийлештируу аны катуу жана ишке жарамсыз кылат. Процесс сеектун есушуне окшош: бирдей белоктор, реакция жана микроструктуралар. Сезгенуучу оорулар сеектенууну тездетет (1Г-5).
- Страдивардинин скрипкасына окшош аспаптарды жасоо учун жарактуу жыгачты, мисалы, кленду алып аны дениз суусуна салып, андан кийин, унду начарлатуучу гемицеллюлозанын белугун жок кылуу учун жузумдун ширесине чылоо керектиги аныкталган (1Г-20).
- Курт-кумурскалар сыяктуу эле адам да феноменалдык коммуникацияга жондемду. Адам болуп чыгаруучу феромондор мурунга жыттынбайт, бирок аялдардын тобунун этек киринин циклин синхрондоштурууга жарамдуу (2Б-29).
- Сооктордун ортосундагы жылчыктардагы чемирчек катмарлардын бузулушун хондроциттердин чемирчек клеткаларынын жылчыкка киришинин оной эместигинен улам дарылоо кыйын. Аларды магниттин жардамы аркылуу киргизуу сунушталган. Бул учун пациенттин хондроциттери остурулет да ар бир клеткага биодеградациялоочу 200 нм елчомундегу магнит жабыштырылат. Сеекко тешиктерди жасашат да аларга 1 мм елчемдегуч магнитти жайгаштырышат. Укол сайган кезде магниггик клеткалар тешикке оной кирет да жаны тканды пайда кылат (1Д-Ю).
- Дан эгиндери учун жерди тун ичинде айдоодо отоо чоптордун саны кундузгу айдоого Караганда 5 эсе азаят. Маданий дан эгиндеринин уругу толук карацылыкта осе баштайт, ал эми отоо чоптордун копчулугу осуп чыгуу учун азыраак жарык экспозицияны талап кылат. Гербициддер керек эмес. (1Д-12).
- Атмосферада мындан 300 млн жыл мурда 35 % О? (азыркыдай 20 % эмес) болгон, ошондуктан кескелдириктер менен гигант курт-кумурскалар уча алышкан - аларга энергия жетишгуу болгон (1Д-15).
- Самолеттун абадагы турбуленттик тузулушгер-куюндар менен кездешуусу жагымсыздыкка дуушар кылат. Куюндарды муз менен чандардын белукчолорунен чагылдырылган жарык толкунун узундугунун жылышынын боюнча кун мурдатан лидар менен (лазердик радар менен) коруугo болот (1Е-7).
- Дарылоонун жацы ыкмасы. Дарылар толтурулган миндеген чонектеру бар кремнийлик чипти тери астына сайышат. Резервуарлар микробатарейкалардан кеткен ток менен транзисторлордун жардамы аркылуу ачылат. Улуштее чиптеги таймер менен же компьютердеги тышкы радиосигнал менен кеземелденет. Имплантат-аптека жылдар бою кызмат кылат (1Е-11).
- Жаны теория боюнча кептоген бактериялардын дарыларга туруктуулугу дары-дармекти откорбой турган биопленка менен (бактериялардын колониясынан пайда болуучу) тушундурулет. Зыяндуу пленканын пайда болушуна комектошуучу зат табылган. Анын аракетин блокадалоонун ыкмасы изделип жатат (1Е-14).

*"Изобретатель и рационализатор", 1998 г., № 11-12.*

# ЖАРЫЯ

Кыргыз Республикасынын бкмотунун алдындагы Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекетгик агентствосу (Кыргызпатент) "1999-2000-жылдар аралыгындагы ойлоп табуу ишмсрдуулугу жаатындагы мыкты иштерге карата" учунчу республикалык сынакка отунмолорду кабыл алууну улантууда.

Сынактын женуучулору дипломдор, акчалай сыйлыктар жана грамоталар менен сыйланышат.

Сынакка катышууга документтерди тапшыруунун мооноту 1999-жылдын апрелинен 2000-жылдын апрелине чейин. втунмолор юридикалык тараптардан жана жеке адамдардан кабыл алынат.

Сынакка катышуунун шарттарын томонку даректен билсе болот:
Бишкек ш., 720049, 11 кичи/р„ 10/1 уй.
Кыргызпатент
Тел.: 51-08-12, 51-08-15

втунмолор "сынакка" деген белги менен Кыргызпатенттин дарегине жиберилсин.

**КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ: ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ**

**ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА: ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ**

**Илимий-практикалык журнал**

# № 2, 1999

Чыгышына жооптуу Арипов С.К.
Аткаруучулар: Казакбаева А.М., Идинова Ж.А.
Аманов М. (котормочу)

Журналдын оригинал-макети Кыргызпатент тарабынан даярдалган. Кыргызпатенттин "Табылга" инновациялык борборунда басылды. Тел: (312) 54-11-72

Теруугe берилди 6.01.2000 | Кагазы Xerox Business | Басууга кол коюлду 21.02.2000
влчему 70 x108 1/16 | Басылды 03.04.2000
Шарттуу колому 9.9 б.т. | Заказ № 48 | Басма колему 8.9 б.т.
Нускасы 100 | Баасы эркин белгиленет

Редакцияныи дареги: 720049, Бишкек ш., II кичи/р., 10/1, Кыргызпатент
Тел. 51-08-10,51-08-18.